మహాభారత కథలు

విరాటపర్వము

(3 వ సంపుటము)

రచన

కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావు

వెల రూ. 12/-

This book is Published with the financial assistance given by the Tirumala Tirupathi Devasthanams under their Scheme of Aid to Publish religious books.

పుస్తకం పేరు :

మహాభారత కథలు

(విరాట పర్వము)

రచన :

కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావు

2-2-1144/24 న్యూనల్లకుంట
హైదరాబాదు-500 044.

ప్రతులు : 1000

ప్రచురణ : 1988 డిశంబరు

ముద్రణ :

సునీతా ఆర్ట్ ప్రింటర్సు పంజగుట్ట, హైదరాబాదు-500 482.

కవరు పేజీ ఆర్టు : శ్రీ శీలా వీర్రాజు

ఆలోచనామృత బిందువులు

జీవితాన్ని ఆచరించాలంటే రామాయణం చదువుతాం. జీవితాన్ని గురించి ఆలోచించాలంటే మహాభారతం మననం చేసుకొంటాం. జీవితాన్ని అనుభవించా లంటే భాగవతాన్ని ఉపాసిస్తాం. రామకథ లక్ష్యానికి ఎక్కుపెట్టి వదలిన బాణంలా సాగుతుంది. ధర్మాచరణానికి శరణాగతి చెందిన వీరజీవితం రామకథ మనకు బోధిస్తుంది. రామునివలె ఆచరింపచేస్తుంది. భారతకథ ఒక ప్రవాహంలో పడి ఒక ఒడ్డునుండి మరో ఒడ్డుకు మనం ఈదుతున్నట్టుగా ఉంటుంది. నీటి ఉరవడినిబట్టి మన ప్రగతి అనేక అంతరాయాలతో కూడికొని ఉంటుంది. అయినా మునుగుతూ, తేలుతూ, కాళ్ళూ చేతులు అల్లాడిస్తూ, అప్పుడప్పుడు తలయెత్తి ఆవలిఒడ్డును గమ నిస్తూ నతమతవడుతూ జలగమనం సాగించవలసి ఉంటుంది. ఏరులోతు కాళ్ళ కందదు. అలల తాకిడి, పారు ఉరవడి చేతులను పరీక్షిస్తాయి; సుదూరంగా కానవచ్చే ఆవలియొడ్డు మనో ధైర్యాన్ని పరీక్షిస్తుంది. ప్రగతిలో ఏమాత్రం అలసిపోయినా జీవితం గంగపాలైపోతుంది.అందువలన భారతంలో దిగాలంటే ఈతకు సిద్ధపడాలి, శ్రమకు సాహసించాలి, సుడిగుండాలను ఎదుర్కొనే తెగువ ప్రకటించాలి. అంటే రామాయణం కథార్థ భావనం వీరునకే సాధ్యం; మహాభారత కథార్థ భావనం శూరునికే సాధ్యం. మరి – శ్రీమన్మహాభాగవత స్వభావం ఈ రెండింటికంటె విశేషం. తత్కథార్థ భావనానికి నైపుణ్యం కావాలి. భాగవతం చదవటం, అనుభవించటం అనేవి పాలుపితికి వెన్నతీయటందాకా సాగే విధానం వంటివి. భాగవతం కామధేనువు. ఆ గోవుపాలు భక్తి ధారలు. వాటిని పిండుకోవ టానికి తగిన పాత్రకలవాడే దాని దగ్గరకు పోవాలె. పాలు పితుకనేర్పటం నాల్గు పురుషార్థాల (పొదుగులోని నాలుగు చేర్లు) సారాన్ని జీవిత సారంగా గ్రహించ గలగటం. పాలుతెచ్చి వేడిచేయాలి. భగవద్రతి మానవుని ఆత్మ నాశ్రయించుకొని ఆరకుండా ప్రజ్వలించే ఆధ్యాత్మికమైన జీవుని వేదన. జీవుని వేదనలో వేడెక్కిన భక్తిక్షీరం భగవల్లీలా శ్రవణ మననాదులనే మజ్జిగతో కలిసి పెరుగుగా మారు తుంది. భగవదాకారభక్తి తన్మయ భావమే దధిభావం. దాన్ని చిలికితే వెలువడే వెన్న జ్ఞానం. చిలకటం బ్రహ్మజిజ్ఞాస. వెన్న 'అహం బ్రహ్మాఽస్మి' అనే అనుభవం.

భారతీయ సంస్కృతి ఆధ్యాత్మిక సాధనాయోగం. ఆ యోగాన్ని సాధించ టానికి తోడ్పడే రసవేదాలు రామాయణ, భారత, భాగవతాలు. ఈ మూడింటినీ

ఇదే వరుసలో చదవాలి. క్రమంగా పురుషార్థాలైన ధర్మ, అర్థ, కామాలు మోక్ష లక్షితమౌతాయి. గమ్యం వేదం. ఈ మూడు గ్రంధాలను మననం చేసిన మనీషికి వేదం అనుభవైక వేద్యంగా అందుతుంది. అంతకంటె జీవిత పరమార్థం మరొకటి లేదు.

శ్రీ కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావుగారు 'మహాభారత కథల'ను సరళ సుందరంగా సహజ మధురంగా చెపుతున్నారు. అంటే జీవిత తత్వాన్ని ఆలోచించటానికి అనువైన సులభోపాయాలను సూచిస్తున్నారన్న మాట. వేదవ్యాస కవిత్రయ మహాభారతాలను అనుసరించి పర్వాలుగా వస్తువును విభజించుకొని, కథల రూపంలో చెప్పటం వీరి గ్రంథ ప్రణాళిక. ఇతిహాసాల్లోని, పురాణాల్లోని కథలు కథలకోసం కాదు చదివేది. కథలలోని అంతరార్థంకోసం. కథనుండి మొదట లభించేది రస సుధ; ఆపైన బోధామృతం. అనుభవం నుండి ఆలోచన పుట్టటం, ఆలోచన జీవితానుభవంగా జాలువారటం ఇతిహాస కథా ప్రయోజనం. అంటే ఈ మహాభారత కథలు ఆ ప్రయోజనాన్ని ఉపలక్షించి చెప్పబడుతున్నాయన్నమాట. వినటానికి చెప్పేకథలు వినోదాన్ని కలిగిస్తాయి; జీవితంలో వినిమయం చేసుకోవడానికి చెప్పే కథలు వివేకాన్ని అందిస్తాయి. ఈ గ్రంథం ఈ దృష్టితో వివేక చూడామణి.

విరాటపర్వం విచిత్రమైన పర్వం. పాండవులు అజ్ఞాతవాస వ్రతం నిర్వహించే ఆపర్వం ధర్మరాజుని సత్యవ్రత నిష్ఠకు పరాకాష్ఠ. ఆ సంవత్సర కాలంలో వారి ఉనికి బయటపడరాదు. పడితే మరల అరణ్యాజ్ఞాతవాసాలు చేయవలసి వస్తుంది. పాండవాజ్ఞాతవాసానికి అగ్ని పరీక్ష కీచకవృత్తాంతం. కీచకవధ పాండవ పరాక్రమ పతాక. దుర్యోధనుడు పాండవులను గూఢచారులవలన అన్వేషింప చేస్తున్నాడు. కీచకవధా వృత్తాంతం విన్న తరువాత విరాట నగరంలో పాండవులుండి యుండవచ్చుననే అనుమానం బలపడింది. ఉత్తర దక్షిణ గోగ్రహణ పథకాలకు ఆ అనుమానం మూలం. అనుమానం నిజమైంది. అవమానం ఎదురైంది. అయినా గడువుకూడా మించిపోయింది. పాండవుల మాట నిలిచింది; ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహంతో విరాటపర్వకథ శుభాంతమైపోయింది.

విరాటపర్వ కథ దుర్యోధనునికి హృదయశల్యమైపోయింది. పాండవులకు రాజ్యభాగమిచ్చే సంకల్పం అతనిలో నశించిపోయింది. యుద్ధమే శరణ్యమైపోయింది.

ఈ మహాభారత కథలు ఎందుకు చదవాలి? దానివలన కలిగే లాభమేమిటి? ఇటువంటి ప్రశ్నలు ఈతరం వారు వేయవచ్చు. ఎన్నో సమాధానాలున్నాయి. మచ్చుకు కొన్ని—

1. కురుక్షేత్ర యుద్ధం బయట జరిగిన యుద్ధంగా చదివి ఆనందించు. అంతటితో ఆగబోకు. కురుక్షేత్రాన్ని నీ హృదయ క్షేత్రంలో దర్శించు. కౌరవ పాండవులు వ్యక్తులుగా గోచరించటం మానివేసి నీలోని అసుర దైవీశక్తులుగా ప్రత్యక్షమౌతారు నీలోనే పాండవ శక్తులు, నీలోనే కౌరవశక్తులు ధర్మప్రవృత్తులు; అధర్మ ప్రవృత్తులు నీవు అంతరాత్మయైన శ్రీకృష్ణున్ని ఆశ్రయించు. అంతర్వాణియైన గీత వినిపిస్తుంది. ఆత్మస్థైర్యమనే గాండీవాన్ని సంధించు. విజయుడవు నీవే. నీవు ధర్మాశ్రితుడవు. ధర్మ విజయమే నీ విజయం. ఇది నీ జీవిత సందేశం. ఆ సందేశమే ఈ కథల ఉపదేశం.

2. భీష్ముడంటే వ్యక్తియేకాదు స్వార్థరహిత కర్తవ్య శక్తి. సింహాసనం కోరని మహావీరుడు. మాట తప్పని మహాత్ముడు.

శ్రీ కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావుగారు కథ చెప్పటంలో కవిత్రయాన్ని అనుసరించారు. బోధ చేయటంలో పారాశర్య మహర్షిని మరపించారు. ఈ కథలు ఆలోచనామృతబిందువులు సహృదయులు సమ్మోదంతో ఆస్వాదించండి!

హైదరాబాదు
11-12-1988

జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం

విధేయాంజలి

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతంలోని అన్ని కథలూ వచనంతో భావుకంగా తెలిసే టట్లు చెప్పి, వెల్లడిచేయాలని ఈ 'మహాభారత కథలు' అనే రచన నారంభించాను. ఆది సభాపర్వాలు ఒక సంపుటంగానూ అరణ్యపర్వం రెండవ సంపుటంగానూ శాంతి పర్వాన్ని నాల్గవ సంపుటంగాను పూర్వమె ప్రచురించాను. భారతంలోని ఆను శాసనిక పర్వాదిగా ఆరు పర్వాలు ఐదవ సంపుటంగా ఇంకా ప్రచురితం కావాల్సి ఉన్నాయి.

ఈ రచనా యజ్ఞానికి ప్రప్రథమంగా శ్రీ బోడపాటి ఆంజనేయశర్మ గారి చ్చిన ప్రోద్బలం ముఖ్యమైంది. వారికి నమస్సులు. మా పెదనాయన గార్లు ఆది బోధకులు. వారికి నమస్సులు. సందేహాలు పీలయినన్ని లేవదీసి శక్తికొలదీ విప్పాను.

ఈ సంపుటానికి సహృదయతతో అమృతతుల్యమూ మహత్తరమూ అయిన ఉపోద్ఘాతామృత బిందువుల్ని సమకూర్చిన హైదరాబాదు కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయ శాఖాధిపతి, ప్రొ. డా॥ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యము గారికి నా విధేయపూర్వక నమస్సులు.

సరస్వతీ కంఠాభరణ డా॥ వేదుల సూర్యనారాయణ శర్మగారి అంతరార్థ భారతం అచ్చుకాక ముందే వారి సమక్షాన చదివి వారి అభిప్రాయాలెఱిగి నా బుద్ధిని వికసింపచేసికొన్నాను. ఈ మహాభారత కథల్లో చేసిన చర్చల్లో వారి వెలుగె ప్రభావితంగా వెలిసిందనేది తథ్యం. వారికి నమస్కారాలు.

ఈ సంపుటాన్ని ప్రచురించడానికి గ్రాంటునిచ్చిన శ్రీశ్రీశ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి కృతజ్ఞతలు.

ఈ సంపుటం అచ్చులోకి తేవడంలో సమర్థులూ సునీతా ఆర్టు ప్రింటర్సు పంజగుట్ట ప్రొప్రయిటరు శ్రీ ఎస్. శేషగిరిరావుగారి వాత్సల్య పూర్వక సహకారం పొగిడితే తీరేదికాదు. వారికి ఆశీస్సులు, కృతజ్ఞతలున్నూ.

కాగితపు ధర, అచ్చు ఖర్చులూ చాల పెరిగిన కారణాన ఈ సంపుటాని ధర పెంచవలసి వచ్చింది. పాఠకులు మన్నించకోరాను.

ఇం. నెం. 2-2-1144/24,
న్యూ నల్లకుంట, హైదరాబాదు-
500 044.

కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావు

మహాభారత కథలు

విషయ సూచిక:

విరాట్పర్వము

మహాభారత కథలు

విరాటాది 8 పర్వాలు

ఉపక్రమణిక

చిన్నప్పుడు ఇంగ్లీషు చదువుకోసం బస్తీలకు వెళ్ళి సెలవులకు మాత్రం ఇంటికి చేరి సాయంత్రం అయేటప్పటికి బాబాయి చుట్టూ చేరేవాళ్లం శాస్త్రం చెప్పమంటూ, ఆయన రాత్రి తొమ్మిదయేవరకూ ఎన్నో కథలు చెప్పేవాడు. రాజులు, రాణీలు- కొడుకులు దేశాలు తిరగడం అత్యద్భుత కార్యాలు చేయడం. మనసుకు విస్తృతమైన రసోద్ధతి (Thrill) కలిగేది. ఆయన మహాభారతంలో కథ లెన్నో చెప్పేవాడు. ఆయన చెప్పే విధానం విధానాన్నే పాటించానీకథల్లో బాబాయే మహాభారత కథలు చెప్తున్నాడు ! వినండి.

మహాభారత కథలు

విరాట్పర్వము- ప్రథమాశ్వాసము

1. అజ్ఞాత వాసారంభము

అజ్ఞాతవాసమంటే పేరు ప్రతిష్ఠలుకూడ లేకుండా ప్రపంచంలో మని ఉండటం. పాండవులు కీర్తిమంతులు. వారు తమ కీర్తినిగాని పేరునుగాని ఆధారంగా చేసి కొని బ్రతకటం ఈ అజ్ఞాతవాస కాలంలో ఉండదన్నమాట.

భగవంతుడు సర్వత్ర ఉన్నవాడు. అతడు ఒక మూర్తి రూపంలో కూడ నిల్చిఉండిపోతాడు. కొన్నాళ్ళెవరూ ఆ మూర్తిని మన్నింపరు. ఎప్పుడో ఎవరో గుర్తిస్తారు ఆ మూర్తి భగవంతుడేనని. అన్నాళ్ళనుండి అజ్ఞాతవాసంలోనున్న భగవంతుడు అప్పటి నుంచి తనకున్న అనేక పేరుల్లో, ఏదో ఒక పేరుతో వెలసి కటాక్షం ప్రసరిస్తూ ఉంటాడు. అన్ని యేళ్ళ అజ్ఞాతవాసం ఒకానొక నిష్ఠ, తపస్సు. భగవంతుని మూర్తికైనాసరే – మనుష్యునికైనాసరే. ఉద్ధృతినిస్తుం దనిపిస్తుంది।

భారతం మనుష్యుల నిష్ఠ, తపస్సులను గూర్చి చెప్పేది. పాండవులు అర్ధ రాజ్యం పొంది, జూదంలో దాన్ని పోగొట్టుకొని పన్నెండేళ్ళు నిష్ఠచేసి మనో బుద్ధులు సహా పన్నెండు ఇంద్రియాలను నిష్ఠలో నిల్పి ఇక అజ్ఞాతవాసం నెరపాల్సిన వారై ఉన్నారు.

అజ్ఞాతవాస కథను చెప్పే పర్వం విరాటపర్వం.

విరాటపర్వంనుంచీ ఆంధ్రమహాభారతం తిక్కన సోమయాజీ తెనిగించిన భాగం. ఈయన, వ్యాస భారతం చదివి ముగ్ధుడై దానిని తెలుగులో చెప్పాలను కొన్నరోజుల్లో ఎప్పుడో చనిపోయిన ఆయన తండ్రి కలలో అవుపడి ఆ వ్రాయబోయే భారతాన్ని భగవంతునికి అంకితమివ్వాల్సిందని చెప్పాడట. పైగా హరిహరనాథుని తిక్కనకు సాక్షాత్కరింప జేస్తాడుకూడా. ఇదంతా కలలోనే జరుగుతుంది. హరి హరనాథుడు తిక్కనకు ఒక వరాన్ని ప్రసాదించాడు. ఏమిటంటే–

"జనన మరణాదులైన సంసార దురిత
ములకు నగుపడ కుండగ దొలగు తెఱువు
గను వెలుంగు నీ కిచ్చితి ననిన–లేచి
నిలిచి సంతోష మెదనిండ నెలవు కొనగ."

నన్నయ్య రచనలో ప్రసన్న కథాకవితార్థయుక్తి ఉన్నది. ఈయన రచనలో ఎక్కడికక్కడ నిశ్చయమైన కథ పరిపూర్తి అయినట్లు ఉంటుంది. "నీకు ఫలాన వెలుగునిచ్చాడని హరిహరనాథుడన్నాడు. అంతట ఇతడు లేచాడు అతడి ఎద నిండా సంతోషం నిండినది– అని ఇలా ఉంటుంది ఈయన కథనం. నన్నయ్య కథనంలో ఒకటి చెప్తుంటే ఆ తరువాత వచ్చేదాన్ని సూచిస్తూ "ఐతే ఏమయింది" అనే ఉత్కంఠ కన్పడుతుంది. తిక్కన రచనలో పాత్రలవెంట నాటకీయ ఫక్కీలో కథ నడవటం ప్రత్యేకత.

పాండవులు పన్నెండేళ్ళ అరణ్య వాసానంతరం పదమూడో ఏడాది విరాట్రాజు కొలువులో ప్రచ్ఛన్నంగా ఉండి కాలం గడిపిన కథ ఈ విరాట్పర్వంగా మలచ బడింది.

జనమేజయుడు వైశంపాయనుని అడుగుతాడు – "అంత గొప్ప తేజస్సు కలిగిన పాండవులు అడకూతురుతోసహా శత్రువులకభేద్యంగా రహస్యంగా ఉండా ల్సిన ఆ పదమూడో ఏడాదిని ఏ ఉపాయంతో ఎలా గడిపారు? చెప్పవలసింది" అని. వైశంపాయనుడు చెప్తున్నాడు–అరణ్యవాసం పన్నెండేళ్ళున్నూ, పాండవులు అరణ్యాల్లో ఉంటున్నా బ్రాహ్మణులూ, రథాలూ చిన్న సైన్యం సహితంగానే ఉంటూ వచ్చారు. ఇప్పుడు వాళ్ళందర్నీ పంపేసి తాము మాత్రం వెళ్ళిపోవాలి. తామెక్క డున్నారో దుర్యోధనాదులకు తెలియకూడదు. ఈ సంగతిని అప్పటికి చుట్టూ ఉంటున్న శ్రేయస్కాములతో ధర్మరాజు చెప్తాడు. అందుకుగాను తమకు అనుజ్ఞ నివ్వాల్సిందని అడుగుతాడు. దయచేసి తమను వదలి వెళ్ళిపోవలసిందని అభ్యర్థిస్తాడు.

ధర్మరాజు వారితో చేసిన సంభాషణలో డగ్గుత్తిక పెట్టి దుఃఖాశ్రువులతో చెప్పిన మాటలన్నీ తిక్కన వ్రాశుచ్చాడు– ఆ మాటలు కేవలం ధర్మపరుడైనవాడు మాట్లాడే మాటలు. ఇప్పటి రోజుల్లో అలాంటి ధర్మపరులు అరుదుకావటంవల్ల ధర్మరాజునోట వలికించిన మాటలు ఇప్పటివారికి కొంచెం అతిగా ఉన్నట్లు ఒక్కొ

క్కువ్వుదనిపించటం కద్దు. 'ధర్మరాజు' అనంగానే "ఆ 'అతి' గాడు అనే దుర్భావం తమ సైకాలజీననుసరించి వారికి కలుగుతుండటం వల్లనే బహుశ "పేరు ధర్మరాజు పెనువేపవిత్తయా" అనే పదాలు వింటుంటామా అనిపిస్తుంది - వేమన మాత్రం లోకులు ధర్మరాజు పేరు పెట్టుకొని, చెడ్డగా ప్రవర్తించేవారిని గూర్చి మాత్రమే చెప్పినా లోకులు ధర్మరాజు మాటనె చెప్తూ ఆ మాటలు చెప్పటం అది ప్రారబ్ధం.

నిజానికి ధర్మరాజు కేవలం ధర్మపరుడు. చక్కని మాటకారికూడ. కేవలం మాటకారి అనుకొంటున్నవారు అతడి ప్రవర్తనాన్ని నిశితంగా పరీక్ష చేయటానికి తప్పిపోయినవారె ననిపిస్తుంది.

అతడు రసావేశంతో మాట్లాడినట్లు తిక్కన భారతంలో అపుపిస్తుంది. తిక్కన నాటి సరాసరి ప్రజల్లో ఉండే ధర్మపరులు ఆ మాత్రపు రసావేశంతో మాట్లాడటం అనేది ఉండిఉండవచ్చు. ఆ రసావేశం నాటకీయమైన రచనలో ఉన్న మాత్రాన ధర్మరాజు పట్టి నాటకం ఆడేవాడు అనే భావం పెంపొందించుకోవటం సరికాదు.

అప్పుడు ధౌమ్యునకు ధర్మరాజును— ఇతడు విషాదార్తుడై ఉండటంవల్ల ఓదార్చటం అవసరమైంది. "అనఘా! ధర్మరాజా! నీవంటి ధర్మజ్ఞుడూ ధైర్యస్థుడూ లేడని ఈ నేలను ప్రసిద్ధి. నీవే ఇలా అంటే ఎలా? దేవతలే అనువు కానప్పుడు అణగి ఉండటమనేది ఉంది. ఇంద్రుడే ప్రచ్ఛన్నంగా ఉన్నాడొకప్పుడు. భగవంతుడె అదితి గర్భంలో వామనావతారుడై అణగి ఉన్నాడు. ఔర్వుడు తల్లి ఊరువులో నూరేండ్లు ఉన్నాడు. శత్రువులకు జడిసి, సూర్యుడు ఆవు శరీరంలో ఉన్నాడు. ఈ సంగతులు మనము వినుట ల్లేదా! అందుచేత విచారింపకు. ఈ సంవత్సరమయిం తరువాత నీకయిన భంగపాటు తీరిపోతుందిగాక" అంటాడు ధౌమ్యుడు.

ఈ సమయం చూసుకొని, భీముడు "అన్నయ్యా! నీ ఆజ్ఞ అనే బంధనవల్ల గాదా మేమంతా శత్రువుల్ని మట్టుబెట్టకుండా ఆగింది! అంటాడు. అంటే ఇలా కావడం ధర్మమనేగా మనం నిశ్చయించాము అని అర్థం. అప్పుడు అక్కడున్న వారందరూ పాండవుల్ని దీవించి, తమ తమ స్థానాలకు వెళ్ళిపోతామంటారు. ధౌమ్యుడు మాత్రం పాండవులతో ఇంకా ఎక్కువసేపు ఉంటాడు. వారంతా సంప్రదించుకొని, మత్స్య దేశాధీశుడైన విరాటుని రాజ్యంలో తామా సంవత్సర కాలం గడిపాలని నిర్ణయించుకొంటారు.

ఎవరికివారు ఏఏ వేషాలతో తాము ఈ పదమూడవ యేడు గడపాలెనను కున్నారో చెప్పుకుంటారు. స్థూలంగా - అంతా పూర్వం ధర్మరాజు పరిపాలనలోనే ఉన్న వాళ్ళుగా చెప్పుకోవాలనీ, ధర్మరాజు దురదృష్ట వశాత్తూ అరణ్యాలపాలు కావడంచేత తమకు ఇలా మరొక రాజు నాశ్రయించాల్సి వచ్చిందనే భావం వెల్లడి చేయాలనీ నిశ్చయించారు.

వీరు ఈ విషయాలు సంప్రదించు తున్నప్పుడు ఒకరు ఇంకొకరిని ఎంతో అనుకంపతో పొగడటం, సత్కరించటం ఓదార్చడం చూస్తాము. ఇప్పటి సోదరులు అలా క్షణక్షణానికి దయ, ఓదార్పులతో కూడిన మాటలు అంటారా? అనిపిస్తుంది. అప్పటి (కనీసం తిక్కననాటి) వ్యక్తులు మనఃస్థితికీ ఇప్పటి మన మనస్థితికీ తేడా ఉంది నిశ్చయంగా ;వారిలా, వీరు పొగడుతూ ఆదరిస్తూ - అంతగా మాట్లాడుకొనరు. అనిపిస్తుంది. వీళ్ళుమరి వారిలాగా ఏకమై ఉండనే ఉండకపోవటం ఆ మర్యాదను పాటింపక హాస్యంగా గానీ నిజాయితీగాగానీ ఒకరినొకరు తప్పుపట్టుకోవడంవల్లనే నేమో ననిపిస్తుంది.

అర్జునుడు ధర్మరాజును పొగడి, అంతటివాడివి నీవెలా మత్స్య రాజ్యంలో అణగి వుండగలవో నంటాడు. ధర్మరాజు జవాబుగా "నేను సన్యాసి వేషంలోవెళ్ళి ఆ రాజుచేత మన్ననని పొందుతాను పుణ్య కథలే చెప్తుంటాను. శ్రౌత స్మార్త జ్యోతిర్విద్యలు మాట్లాడుతుంటాను. సంతోష పెట్టుతుంటాను.. నాకు ఒక దుర్వ్యసన ముందిగదా. అది ద్యూతమాడటం_అదీ వాస్తవమైన పందెంతో ఆడనుగాక_ సరదాకు విరాటునితో జూదమాడి అతడ్ని సంతోష పెట్టుతాను" అంటాడు.

ఆ తరువాత ధర్మరాజు భీముడ్ని పొగడి అంతటివాడెలా అణగి ఉంటాడో న టాడు. అప్పుడు భీముడు, తాను వంటవాడిగా చేరి అప్పుడప్పుడూ మల్లులతో క్రీడలాడి రాజుకు సంతోషం కలిగిస్తుంటానంటాడు. అలాగే అర్జునుడు తనకు ఊర్వశి పూర్వం ఒక శాపం ఇచ్చి "నపుంసకుడు కావాల్సింద" న్నదనీ ఇంద్రు డప్పుడు దానిని ఈ ఒక్క అజ్ఞాతవాస సంవత్సర కాలానికే పరిమితం చేసి దాని వల్ల మేలే అయేటట్లు వరమిచ్చాడనీ, భగవంతు డందువల్ల తమ కనుకూలుదేననీ చెప్పి, తాను అంతఃపురంలోని ఆడపడుచులకు నాట్యకళలను నేర్పగలననీ అంటాడు.

నకులుడు తాను గుర్రపు శాలకు అధిపతి అయి తనకు అశ్వవిద్య తెలుసు గనక రాజును సంతోష పెట్టుతానంటాడు. సహదేవుడు పశువుల పాలకుడుగా

వెళతానంటాడు. ద్రౌపది తాను సైరంధ్రీ వేషంలో వెళ్ళి విరాటుని భార్యవద్ద పని చేస్తానంటుంది.

వెంటనే ధర్మరాజు ద్రౌపదితో అంటాడు—

మన వంశంబును, వృత్తాంతంబును చెరుపను గానజాలు పుణ్యసతివి - దుర్జనులగు తులువల తలపులు గనుగొని యేమరక మెలగగా వలయుజుమా! అని.

సోదరుల మాటలకు ప్రతివచనాతేవీ ఎవరూ చెప్పలేదుగాని ద్రౌపది మాటలకు ధర్మరాజు ఇలా బోధగా చెప్పటం చిత్రమనిపిస్తుంది. స్త్రీలకు చెప్పితీరాలి గనక నేను చెప్పతున్నాను అనైనా చెప్పి ఉండవచ్చు. ఈమె సైరంధ్రీవేషంలో పాపం దుష్టబుద్ధులవల్ల శ్రమపడి భంగపాటు చెందుతుందేమోనని అయినా అలా హెచ్చరించి యుండవచ్చు.

ద్రౌపది "ఫరవాలేదులె" అన్నట్లుగా మొగం తిప్పిందట. "అనాదర సుందర మందస్మిత వదనారవింద" అయిందట. ఎంత బాగా చెప్పాడామాట! ఇప్పుడయితె 'ఫరవాలేదులే' అని తలతిప్పిందని వ్రాస్తాము? బహుశ. ఆమె ఇంకా ఇలా అన్నది బహుశ సైరంధ్రీజాతివారు ఎలా ఉంటారో మగవాడుగనక ధర్మరాజుకు తెలీకపో వచ్చుననే భావంతో— "వారు ఎల్లప్పుడూ పాతివ్రత్యాచారములో వర్తిస్తారు. సౌజన్యంలో ఉంటారు. అందుచేత మితభాషావిరచనమును, వ్రత సంభావనమును గౌరవమును, పాపభయమున్నూ వారికి ఉంటవిగనుక నేనలాగే ప్రవర్తిస్తాను" అంటుంది. ధర్మరాజు "మంచి" దంటాడు.

వీరిని వదలివెళ్ళిన పౌరులయినవారందరితో "పాండవులు తమ్ము పంపి ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయారనీ వారి సంగతి ఇక తమకు తెలియదనీ మాత్రమే చెప్పాలి" అని చెప్పారు. వారంతా 'సరేన'ని వెళ్ళిపోయారు. ఇంతమందిచేత అబద్ధమాడించాలని చూశాడా ధర్మరాజు? అని సందేహం కలుగుతుంది. మరి ఏమంటాడు? "మీరు నిజం చెప్పండి సుమా అబద్ధమాడకూడదు— ఇలా ఇలా వెళ్ళారని చెప్పకోండి అంటాడా?" అలా అంటే వీళ్ళను అనుసరించి ఎలా ఎలా వెళ్ళారో తమ ఉత్సుకత కొద్దీ తెలుసుకొని ఆ సంగతి తీసికొనిపోయి దుర్యోధన పరివారాలకు వారు చెప్పినా చెప్పచ్చు. అలా అనటం తెలివైన పనికాదు. ధర్మరాజుకు తెలివి లేదనీ, కేవలం మూర్ఖమైన ధర్మవిషయికమైన పట్టుదల మాత్రమే ఉన్నదనీ అనుకొన్నవాళ్ళకే ఈలాటి సందేహాలు వస్తవనిపిస్తుంది.

నిజానికి ధర్మరాజు చాలా తెలివైనవాడు. తనతో ఉన్నవాళ్ళందరిని ఫలాన ఫలాన చోట్లకు వెళ్ళమని పంపిస్తాడు. ద్రుపదుడి వద్దకూ, ద్వారకకూ పంపుతాడు. ఆక్కడివాళ్ళు నిజానికి తమకు శ్రేయస్కాములు. ఎవ్వరికయినా సరే పాండవులు ఏమయినారని అడిగినవారికి "ఆ సంగతి తమకు తెలియదనె చెప్పు" మన్నాడు. ఎందుకు తెలియదు? అంటె ఎలా తెలుసు? వీళ్ళు ఇలా ఇలా ఉండాలనుకొన్న మాటలయితె తెలిసి ఉండవచ్చుగాని, వారు వెళ్ళి ఇక్కడ ఉన్నారు అనే సంగతి తెలీదు. వారు తమవద్ద ఏవైనా మాటలు వింటే- వాటిని వారికి వెల్లడిచేసి ఇలా ఉండి ఉండవచ్చు- అనే చేతకాని ఊహలు చెప్పవద్దని మనవిచేసికొన్నాడు. ఇందులో అబద్ధం చెప్పవలసిందనే అభ్యర్థనమే లేదు. తెలివి తక్కువ అనలేలేదు. విషయ గ్రాహకులు ఇలా సమన్వయించుకొనడం అవసరమనిపిస్తుంది.

ధౌమ్యుడప్పుడు పాండవులకు సేవాధర్మం ఎలాంటిదో చెప్తాడు. "మీరన్నీ తెలిసివారయినా ఈ సమయంలో చెప్పాల్సిందేకనక చెప్తాను" అంటాడు- "రాజుల్ని కొల్చి ఏదో విధంగా బ్రతికే జనులు కీడు పొందకుండా సాధారణ నీతి ఒకటుంది. అది సంక్షేపంగా చెప్తాను వినవలసింది" అంటాడు.

ఇప్పుడు రాజులు లేకపోయినా ప్రభుత్వం వెలయించే వ్యక్తి క్రింద భృత్యుడెలా ఉండాలనే ప్రశ్నకు కూడా ధౌమ్యుని మాటలు సమాధానమె అవుతవి.

"ప్రభువు ఎదుట అర్హమైనచోట కూర్చొని సమయమెరిగి ప్రభువుని కొలవాలి. ప్రభువు దగ్గర అవికృతవేషంతో ఉండాలిట. అంటె వికృతమైన వేషంలో ఉండరాదని బోధ. రాజు మన్నన ఉన్నప్పటికి, మరియాద తప్పరాదట. రాజగృహంకంటే గొప్పగా తన గృహాన్ని కట్టకూడదు. రాజు వేసుకొన్న ఆహార్యాన్నే తనూ వేయకూడదు- పోటీగా ఆయన సలిపే విహారాలు తనూ విహరించకూడదు. పనిచేయుమని ఎవరికో చెప్తే ఆ పని తన నెత్తిన వేసికొని చేయకూడదు. అది ముప్పు కలిగిస్తుంది మొదటకె. రాజు దగ్గరగా తిరుగుతుంటే ఎక్కువ మందికి సంకటం కలుగుతుండే పరిస్థితి కనక ఉంటే- అది తన చేటునకే కారణం అవుతుంది. పది మందితో గడాగడా బిగ్గరగా, రాజుగారి ఎదుట మాట్లాడకూడదు. నాగరికులతో సంప్రదించి నెమ్మదిగా పలుకుతుండాలి. ఇతర్లతో మాట్లాడేటప్పుడు రాజునకు వీలుగా గాక వేరుగా మాట్లాడకూడదు. ఎట్ట ఎదురుగా ఉండరాదు. వీపును రాజువైపునకు బెట్టికూడ ఉండరాదు. ఆయనకు రెండు ప్రక్కలలో ఎక్కడయినా ఉండి కొలవాలి.

ఎప్పుడేమి చెప్తాడోనని ఎదురుచూస్తూ దృష్టిని ఆయన ముఖంమీద కేంద్రీకరించాలి. రాజు తనను మన్నించి నందుకు ఉబ్బిపోరాదు. అవమానిస్తే క్రుసుక్కునూరాదు. అలాంటివాళ్ళకు శుభం కలుగుతుంది. ఆపదలు అణగిపోతవి."

తరువాత ప్రభుభృత్య సంబంధం చెప్తాడు ఈ క్రింది పద్యంలో తిక్కన–ధౌమ్యుని నోట,–

"ఎండకు వానకోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుఁజోటునాక యా
కొండు నలంగుదన్ నిదురకుం దరి దప్పెడు, డప్పిపుట్టినా
క్కఁండన యెట్లొకో యనక కార్యము ముట్టిన చోట నేలినా
తఁడొక చాయ చూపినను తత్పరతం బని సేయు టొప్పగున్"

ఇదే మన రాజ్యాంగ చట్టంలో 310 వ ఆర్టికలులో రచింపబడింది గూఢంగా. గవర్నరుగారి వివేచనాన్ని బట్టి ఉద్యోగియొక్క ఉద్యోగం నిలుస్తుంటుందని. రాజు సొమ్మును పాముని చూచినట్లుగా దూరాన బెట్టాలిట.

ఆవులింత తుమ్ము హాసంబు నివష్టీవంబు గుప్త వర్తనములు గాగ
జలుపవలయు నృపతి గొలువున్న యెడల బాహిరములైనఁగెలని కెగ్గులగుట

ఆవులింత మొదలయినవి గూడ, రహస్యంగా అనుభవించాలిగాని బాహిరంగా రాజు ఎదుట చేయరాదని బోధ.

ఇవన్నీ పాండవులు విని తమ మస్తకాల్లో నిలుపుకొంటాము అంటారు. ధౌమ్యునకు నమస్కరిస్తారు. ఆయన దీవించుతాడు, వారు ఇక వెళ్తామని బయలు దేరంగానే ఆయన శాంతిమంత్రాలు పఠించి మంగళార్థ మంత్రాలు చదివి కామ్య పూజలు తీర్చి అగ్ని ప్రజ్వలించి అన్ని శుభాలు కలగాలని ఆశీర్వదించి పంపుతాడు.

2. సాధనా క్రమణిక

అరణ్యపర్వం ఆసాంతం వరకూ అహం బ్రహ్మాస్మి సాధన సూచించబడింది. ద్యూతం 'నేతి' 'నేతి' అనె సాధనకు సూచన. అన్నీ వదలుకొన్నా మోక్ష సన్యాసం కాలేదు. 'మోక్షతపనకు ప్రతీక అయిన ద్రౌపదిని వదలకుండా తమతో ఉంచుకొన్నారు. ఆమెను వదలక తమను తాము పణం పెట్టటంఆత్మార్పణం చేయటమయింది. ఈ పొరపాటువల్ల సాధన భ్రష్టమై తిరిగి పన్నెండు ఇంద్రియాలను పన్నెం

దేశ్లూ సాధనకు అలవాటు చేయాల్సి వచ్చింది. సభాపర్వ కథలో ఈ సూచన చేయ బడింది. అహం బ్రహ్మాస్మి సాధన పూర్తి అయితే, ఆ తరువాతి సాధన "సర్వంఖ ల్విదం బ్రహ్మ" అనే మహావాక్య బోధిత సాధన. ఇందులో అహంకార మమకారాలు తగ్గిపోవాలి. ఉండరాదు,తాను పై స్థితిలో నున్నట్లు ప్రపంచం వేరు_ నేను వేరు_నేనే బ్రహ్మ అన్నట్లుండరాదు.అస్థితి నుంచి తిరిగి వచ్చి ప్రపంచంతో కలిసి,ప్రపంచమంతా బ్రహ్మమేననె తత్వం గ్రహించాలి. అదీ సాధన_ అజ్ఞాతవాస పర్వంలో ఇది పాండవులు సాధిస్తారు. ఈ సాధన కోసమే పాండవులు "మత్స్య" రాజ్యానికి వెళ్ళి అక్కడుండాలన్నారు. మత్ + స _ అనే పదానికి "మమకారం వదలట"మనె సూచనె వ్యాసమహర్షి ఈ మాటల్లో వెల్లడి చేయటానికి ఉద్యమించింది. అద్వైత సాధనె, ఉపనిషత్తుల్లో చెప్పిన మహావాక్యాల బోధాపరమైన సాధన ; భారతం ఆ విధంగా పంచమ వేదంగా రూపొంది సామాన్యులకు కథ చెప్పి, ఆలోచింప గలిగిన వారికి సాధన చెప్పింది.

8. వైరాటము

ధౌమ్యుడు కూడ పాండవుల్ని వదలి వెళ్ళిపోయిం తర్వాత, పాండవులూ ద్రౌపదీ అజ్ఞాతవాస సంవత్సరం తమను తాముగా కూడ చెప్పుకోరాని కాలం ప్రాప్తించిందని గమనించి దశార్ణ దేశానికి ఉత్తరానా_ కాళిందీ నదికి దక్షిణతీరం వెంటా పశ్చిమానికి ప్రయాణం చేస్తూ ఉంటారు. వనంలో దొరికే ఆహారం తింటూ చెట్లనీడల్లో విశ్రమిస్తూ సరస్సుల్లోనూ నదుల్లోనూ స్నానాలు చేస్తూ అనుష్టానం చేసి కొంటూ పక్షుల కూతలు వింటూ వెళ్తుంటారు అరణ్యాల్లో నడుస్తూ!

ఈ సమయంలో వీళ్ళు ఒకళ్ళతో ఒకళ్ళు అఖ్యానాలూ ఉపాఖ్యానాలూ ధర్మాలూ చర్చించినట్లు అవుపడదు. కేవలం ప్రకృతి_ మనసు_ గ్రహింపు_ ఇంకేం లేదు. ఏది మాట్లాడుకుంటే ఎవరికి వీరి వర్తనం_ వ్యూహం_ అవగతమయిపో తుందోనని కూడ అయి యుండవచ్చు! ఇలా నడిచి నడిచి అధికమైన శ్రమవల్ల ద్రౌపదికి కాలివ్రేళ్ళు పొక్కడం నెత్తురులు చిమ్మడంతో ఇక నడవలేక కూలిపడే స్థితి ప్రాప్తిస్తుంది. ఈమెను ఎత్తుకొని కూడ నడిచి వెళ్ళాల్సి వచ్చింది. నకుల, సహదేవులు కూడ ఎంతో స్రుక్కి ఉండటంచేత అర్జునుడు ఆమెను ఎత్తుకొని నడు స్తాడు. ఇలా విరాటనగర ప్రాంతాలకు వస్తారు అంతాను.

ఉండాల్సిన చోటికి దగ్గరగా వచ్చారు. ఇక గుప్తంగా ఉండటానికి గాను ఆహార్యం మార్పు చేయాలి. వేషాలు వేసికొనేముందు ఈ మహత్తరమైన ఆయుధాలు, గాండీవం, గద, శంఖాలు మొదలైనవి ఎక్కడ దాచాలి? నిజానికి తమవి అనుకొన్న భూమీ, పుత్ర జనులను పన్నెండేండ్లనాడు వదలి వచ్చారు. మొన్న మొన్ననె తమను ప్రేమించిన జనులందర్నీ పంపేశారు. ఇప్పుడు తమ తమ ఆయుధాలను కూడ వదలటానికి సిద్ధమవుతున్నారు. ఎంతో వేదన అనుభవిస్తున్నారు అంతాను. ముఖ్యంగా అర్జునుడు తన గాండీవాన్ని వదలి ఉండటం మహా త్యాగ విషయం అయింది.

ఆ ఆయుధాలన్నిటినీ ఒక కట్టగా గట్టి ఒక స్మశాన ప్రాంతంలో ఉన్న జమ్మి వృక్షంమీద పెట్టాలని నిశ్చయించుకొన్నారు. జిబ్బిజుట్టు విరబోసికొని బూజుపట్టి శాకినీ ఢాకినీ భూతాలు కొమ్మలపై ఉండి ఊగుతున్నట్లుంది ఆ వృక్షం. దాని దగ్గర కెవరూనరదాకైనా వెళ్ళరుగాక.అందుకని దానిపై భద్రపరచాలనుకొన్నారు.ఒక్కొక్కర్ని పిల్చి ధర్మరాజు "నీ ప్రియమైన ఆ ఆయుధం ఎంతో మంది శత్రువుల పొగరణచింది. ఆ ఆయుధం ఇప్పుడిక్కడ ఉంచాల్సింది" అని పొగడ్తా విషాదమూ కలిపి అభ్యర్థిస్తాడు. వారు కంటి నీరు మాత్రం తక్కువగా వాటిని ఇచ్చివేస్తారు. ధర్మరాజు వాటి నన్నిటినీ శవాకారంగా కట్టి తానే చెట్టుమీదకు దానిని మోసికొని పోయి ఒక కొమ్మకు వ్రేలాడగట్టుతాడు. బ్రహ్మ విష్ణుమహేశ్వ దిక్పాల చంద్ర సూర్య వనదేవతా పితృస్తుతులు చేస్తాడు. ఆకాశం భూమీ, రెంటినీ చూచి ప్రార్థిస్తాడు. వారంతా ఆ ఆయుధాలకు అధిదేవతలు. అ ఆయుధాల యందు వారి నావహింపజేసి ఇలా ప్రార్థిస్తాడు.

"మీరు భగవదంశ సంభూతులు. మీ వల్ల ఇన్నాళ్లూ మేము జీవించాము. మీకు కృతజ్ఞులము. మాకు మీరు ఇంకా సహాయం చేయవలసి ఉంది. ముఖ్యంగా ఈ సంవత్సరమంతా మీరిలా కట్టుబడి ఎవరికీ ఆయుధాల్లా కన్పడకుండ వలసింది. నాకూ అర్జుననకూ మాత్రం ఆయుధాల్లా కన్పడండి. ఇది మేము మిమ్ములను అర్థిస్తున్న మేలు." అంటాడు.

భీముడు ఆవేశపరుడు గనక అలాగే ఎవరికి ఆవేశం కలిగితే వారు వచ్చి ఆయుధాలు తీసి రభస చేస్తారేమోననే భయంతో అలా ధర్మరాజు ప్రార్థించాడు.

ఆ దేవతలు ఆయన ప్రార్థనను మన్నించారు. ధర్మరాజు క్రిందికి దిగి చూస్తే అది కేవలం ఒక శవంగా అవుపడుతున్నది అందరికిన్నీ. అక్కడ గోవుల కాసే వారు ఈ శవమేమిటి అలా ఉంచారు అని ఆలోచిస్తున్నారు. అందుకని ధర్మరాజు ఆ శవం తమ శత వృద్ధ అయిన తల్లి గారిదనీ— తమ ఆచారం శవాలు తగల బెట్టడం కాదనీ— అలాగే చేయాల్సి ఉందనీ చెప్తాడు.

ఈ కథనానికి అనువుగా ఉండేటట్లు ఆ స్మశానంలో పడిఉన్న ఒక శవం జుట్టుతీసి ఆ ఆయుధాల శవాకారానికి చేర్చుతారు. వర్షపు నీరు పడకుండా ఒక ఎద్దు చర్మాన్ని వలిచితెచ్చి కప్పుతారు. దాని మీద మరొక శవాన్ని కూడ కట్టు తారు. గోపాలురకే నేమి — ఎవరు చూచినా అది వ్రేలాడగట్టిన శవం లాగానే ఉంటున్నది.

అలాటి అసత్యం ధర్మరాజెలా చెప్పాడు అనిపిస్తుంది బాలురకు. అది అసత్యమా లేక సత్యమా అనేది కేవలం ఎదురుగానున్న గాధయందు మాత్రమే బుద్ధిని ప్రసరింపజేసి ఆలోచిస్తే తెలియడానికి చాలదు. పూర్వాపరాలతో సమన్వ యించుకొనడం అవసరం.

సత్యము అనేది ఒక్క భూతకాలానికే పరిమితమైంది కాదు, భూత భవిష్య ద్వర్తమాన కాలాలన్నిటికీ సంబంధించింది సత్యము. "అది తాకరానిది," అనేమాట సత్యమైనది. దానిని గోపాలుర మనసులకు హత్తి చెప్పటంలో వారు అవలంభిం చిన తీరు ఇది. తమ తల్లి శవమనడం యధాతథంగా భూతకాలం పరిశీలిస్తే అబద్ధం. ఎందుకనంటే కుంతీదేవి నిక్షేపంగా బ్రతికే ఉంది. అది తాకరానిది అనే సత్యం చెప్పడానికి శవం అనటంలో అది తమ తల్లిదిగనుక తాము అపని చేయ వలసి వచ్చిందనే మాటతో ఎవరికీ అనుమానం కలుగని మార్గం ధర్మరాజు అనుస రించాడు. ఎదుటి వారికి చెప్పదలచింది అది తాకరాదనేది — అంతేగాని "మా తల్లి శవం ఇది" అనేమాటకాదు. దానికి ఆ ప్రాధాన్యత ఎంతో ఉంది. అది తాక రాదనే సంగతిని ఉద్ఘాటించేవరకే ఉపయోగింపబడింది.

'సత్యము ఏది' అనే విషయం విమర్శకు వచ్చినప్పుడు ఒక కథ చెప్తారు. గోవును చంపాలని కసాయివారు వెంట తరుముతూ వచ్చారు. గోవు ఒకముని ముందుగా వెళ్ళి ఒక పొదలో దూరింది. దుండగులువచ్చి ముని నడుగుతారు గోవు ఎటు వెళ్ళిందని, ముని నేను చూడలేదన్నాడు. ఇది సత్యమే నన్నారు. ఎలా సత్యం?

చూచినవి కళ్ళు. నేను అని నాలుక చెప్తోంది. నాలుక చూడదు గనుక నేను చూడలేదన్నది. మరి "నేను" అనే ఆ మనిషి సంగతేమిటి? అతడు చెప్పటం ఇష్టంలేదు గనుక ఆ అభిప్రాయం చెప్పనేలేదు. నాలుకను అందుకు ఉపయోగింపలేదు. అని సమర్థన. సత్యాఽసత్య నిరూపకం ఇంతటి సూక్ష్మ విషయంమీద ఆధారపడి ఉంటుందనేది తెలిసి నిర్ణయం చేయాలి. జరిగినది చెప్పటం—చెప్పకపోవటం అనే కేవల భూతకాలంపై ఆధారపడిన మాటలు సత్యం అనటం అసత్యం అనటంలో ధర్మం అనేది ముఖ్యం అని తెలియాలి.

ఆ తరువాత పాండవులు తమ పేర్లు తమలో తాము మాట్లాడుకోడానికిగాను మార్చుకొంటారు. వరుసగా వారు జయుడు, జయంతుడు, విజయుడు, జయత్సేనుడు, జయద్బలుడు అని పేర్లు పెట్టుకొంటారు. ద్రౌపతికి మాలిని అనే పేరు పెట్టుతారు ఈ యీ పేర్లు ఎప్పుడు పిల్చుకొనేవారో మనకు తెలీదుగాని, ఆ పేర్లన్నీ చెప్పి వారందర్నీ ద్రౌపది ఒకే ఒకసారి ఉపకీచకులు ఆమెను పట్టుకొని చంపబోయే సమయాన పిల్చి రక్షించుకుంటుంది. ధర్మరాజు చెట్టుదిగి వచ్చి తూర్పుకు తిరిగి, ధర్మదేవతను ప్రార్థిస్తాడు. ధర్మదేవత అరణ్య వాసాంతంలో తనకు ఒక రూపంలో అవుపించి భీమార్జున నకుల సహదేవుల్ని తన మాటలు విననందుకు విగత జీవులుగా చేసింది. ధర్మరాజు యక్షప్రశ్న లన్నిటికీ సమాధానం చెప్పి వారిని బ్రతికించుకొన్నాడు. అప్పుడే ఆ ధర్మదేవత పాండవులకు వరమిచ్చాడు– "అజ్ఞాతవాస సమయంలో మిమ్ము లెవ్వరూ గుర్తించకుండా వరమిస్తున్నానన్నాడు. ఇది జ్ఞాపకం చేసికొని ధర్మ దేవతను ప్రార్థిస్తాడు ధర్మరాజు.

అంతలో ధర్మరాజు రూపు సన్యాసిగా కంకభట్టుగా అవుతుంది. భీముడు వంటలవాడుగా వలలాంకుడుగా మారిపోతాడు. అర్జునునకు పేడిమూతి ఆడ కళలు వస్తవి. నకుల సహదేవులు తామ్రగ్రంధిగా తంత్రీపాలుడుగా మారిపోతారు. అంతా ఆశ్చర్యపోతారు. ద్రౌపది మాలినిగా సైరంధ్రిగా అవుతుంది.

వీరికి ఆహార్యం (వేషం) మాత్రం మారిపోయింది. మనసూ బుద్ధులు మారలేదు. శారీరక జన్మలు మారిపోయినవి. మనోబుద్ధుల జన్మ అదేగా ఉంటున్నదని తెలుస్తూనే ఉన్నది వారికి, తమకు తాము ఇంకా పాండవులమేననే స్పృహ ఇక్కడ గమనీయమైన విషయం.

వెనుకటి కథల్లో మార్కండేయుడు తాను వటపత్రశాయి ముందున్నప్పుడు ఆయన వదనంగుండా లోపలకువెళ్ళి నూరు సంవత్సరాలకు పైకాలం లోపల విహరించి తిరిగివచ్చి మళ్ళీ తానూ మార్కండేయుడేను అనే అనుభూతిలో ఉండి పోయినాడు. శరీర మరణం లేదా మార్పువల్ల మనిషికి అంతం కలుగదనే మాటకు ఇవి ఉదాహరణలు. ఒక సంవత్సరంపాటు మారిపోయిన శరీరాలతో ఉండి పాండవులు తామెప్పుడూ పాండవులేనని ప్రవర్తిస్తూ వచ్చారనేది చిత్రం. మనమూ స్వప్నాల్లో మారిపోయిన శరీరాల్తో ఉండికూడ అదంతా వట్టి అబద్ధం అనుకొంటూ ఉంటాము. ఈ జాగ్రతలో సంవత్సరం మెలగిన పాండవులు కూడ ఆ జాగ్రత్త లోని ఈ భాగం పరమ అబద్ధమనుకోకపోవటం ఎలాంటి పరిస్థితుల్లో జరిగిందో గమనించటం మనకు మేల్కొలుపు.

పాండవు లొక్కొక్కరె విరాట్రాజు ఆస్థానానికి బయలుదేరి వెళతారు. విరాట్రాజు గుర్తింపలేక పోవడమేమిటి కేవలం వేషాలు వేసికొని వారు వచ్చిన మాత్రంచేత అనిపిస్తుంది. విరాట్రాజుకు పాండవులు గొప్ప రాజులని తెలుసు. వారు అరణ్యాల పాలయినారనీ తెలుసు. అది పన్నెండేండ్ల క్రిందటి సంగతి, పద మూడో సంవత్సరం ఎప్పుడు మొదలో చివరో అతడికి తెలియాల్సినపని లేదుగాక. అందుకని ఈ పాండవులు తన దగ్గరె ఉండబోతున్నారనిగాని ఉన్నారనిగాని ఊహించే అవకాశమే విరాట్రాజుకులేదు.

ముందుగా కంకుడు తన దర్బారులోనికి రావడంచూసి, ఒక సంయమివస్తు న్నాడనుకొంటాడు విరటుడు. మంత్రి సహితంగా వెళ్ళి నమస్కరించి తెచ్చి కూర్చో బెట్టుతాడు. "ఎయ్యది జన్మభూమి? కులమెయ్యది" అంటూ కుశల ప్రశ్న చేస్తాడు.

ఇంతకూ నీ"కుల" మేమిటని విరాటుడడిగితే కంకుడు ఎంతో చమత్కా రంగా సమాధానం చెప్తాడు. నిజానికి అతడు తత్త్వవేత్తను అనిపిస్తుంది ఆ సమా ధానం వింటె.

"ఉన్నరూపు పలుకు నన్నరులెక్కడ
గలరు తోచినట్లు పలుకనైన
చందమయ్యె నంతగాక యింత
పట్టి చూడగలరె ఎట్టివారు."
—అంటాడు.

"నానావిధ భూతమయము "మేను"
అతి చంచలము మనము—మెయికొని
నిక్కంబున కేనరునకు చెల్లింపగానగు
సత్యంబు నడపుక్రమ మట్లుండెన్."

ఈ నడుస్తున్న క్రమమే సత్యము. అంటున్నాడు. తాము ఆయుధాల విషయంలో పర్యవసానంగా దానినెవరూ తాకరాదని చెప్పిందే సత్యము. అనేది ఆలోచిస్తూ ఈ మాటలు చెపుతున్నాడా అనిపిస్తుంది. మొత్తంమీద నిజం తెలియకుండానే సమాధానం చెప్పాడు.

తాను ధర్మరాజుకు సఖుడనంటాడు. ఐహు వినోద విషయాలు తనకు తెలుసునట. ద్యూత క్రీడ తెలుసు. ఒకేఒక సంవత్సరం వ్రతంగా తా నక్కడ ఉంటానంటాడు. విరాటుడికి కంకుడు ధర్మరాజుకు సఖుడనంగానే తలమున్కలయినంత ఉబ్బు కలుగుతుంది. నీ కేమయినానరే – ఇచ్చేస్తాను అడుగు మంటాడు. తన రాజ్యాన్ని ఇచ్చేస్తానంటాడు. అలా రాజ్యాన్నే ఇస్తాననటం వ్యావహారికంగా చూస్తే తాను కీచకుడి బాహుబలం వల్లగాక ఇతరవిధంగా రాజ్యం నిలుపుకోలేకుండా ఉంటాడు కదా. ఆ బెడద వదలించుకోవాలనేమొ ననిపిస్తుంది. లేక కేవలం నిర్వృతి తత్త్వం గలవాడా ఇతడు –అనిపిస్తుందికూడ. విరాటు అనే పదంలోనే నిర్వృతి తత్త్వం ఉన్నట్లు అర్థం ఉంది. కంకుడు విరాట్రాజు కొలువులో చేరిపోతాడు.

కొంత సేపటికి వలలుడు పెద్ద శరీరంతోనూ రెండు గరిటలతోనూ దర్బారుకు వస్తాడు. ఇతడ్ని చూస్తె బహుశ విరాటునికి తన బావమరిది కీచకుడ్ని చూచినట్లయిందనిపిస్తుంది. అతడిదీ పెద్ద శరీరమే. వలలుడు వచ్చి "అయ్యా నేను శూద్రుడను. చక్కగా వంటచేస్తాను. సరదాగా మల్లులతో సింహాలతో పులులతో యుద్ధంచేసి సంతోష పెట్టగలను. నాకు భోజనం గుడ్డలూ ఇస్తెచాలు. మీ ఆస్థానంలో ఉంటాను" అంటాడు, విరాటుడు అతడ్ని ఎంతో మెప్పుదలతో ఆదరించి తన మహానస శాలలో వంటల వారిపై అధ్యక్షుడుగా ఉండుమని నియామకం చేస్తాడు.

అర్జునుడు బృహన్నలగా వచ్చి "మీకు కొల్వు చేయడానికి వచ్చాను. మీ ఇంటి కన్నెలకు ఆటపాటలు నేర్పుతాను. నేను పేడిని" అని చెప్తాడు విరాటుడు బృహన్నల అందాన్ని దీర్ఘ బాహువుల్ని భాగ్యరేఖనూ చూసి. "నీకు ఇంకా ఎక్కువ అధికారాలిస్తా"నంటాడు. అవేవీ వద్దని బృహన్నల అనడంచేత రాజు తన కూతురైన ఉత్తరను పిలిపించి, ఈ మనిషిదగ్గర ఆట నేర్చుకొంటావా" అని అడుగుతాడు. ఆమె అంగీకరిస్తుంది. విరాట్రాజు బృహన్నలతో ఉత్తరను తీవ్రంగా శిక్షింపవద్దనీ ఆమె గారాబంగా పెరిగినట్టిదనీ చెప్తారు. ఆమెతో "నీకు తల్లీతోడూ ఈ గురువే" అంటూ ఆమెను బృహన్నలకు అప్పగిస్తాడు. "ఈ బృహన్నల మన ఇంట్లో ఇక్కడ అక్కడ అనే నిర్బంధం లేకుండ సర్వత్ర తిరగవచ్చునన్నాడు. అలా బృహన్నల నియామకం అయినాడు.

నకులుడు అశ్వశాలాధ్యక్షుడుగా తామ్రగ్రంధి పేరుతోనూ, సహదేవుడు తంత్రీపాలుడనే పేరుతో గోశాలాధ్యక్షుడుగానూ విరాటుని కొలువులో చేరుతారు.

సైరంధ్రి పేరుతో ద్రౌపది ఊళ్ళోకి వస్తూ ఉంటుంది. జడవేయడం మాని కొప్పు పెట్టింది. చన్గవపైటతో మాత్రమే కప్పుకొన్నది నడచివెళుతున్నది. ఆవిడ పరిచారికగా ఉండాలని ఉద్దేశ్యంతో వెళుతున్నట్లు అందరికీ ప్రస్ఫుట మవుతోందిట. ఊరివారు ఆమె అందాన్ని చూచి తికమకయి పోతున్నారు. రోహిణా? అరుంధతా? మనిషేనంటావా? అనుకొంటున్నారు. "ఏం పనిమీద వెళుతున్నావు? ఎవరు నీవు" అంటున్నారు. అందుకామె "నేను గట్టువాలను, నా కెవరు కడుపుకూడు పెట్టి కట్టుబట్టలిచ్చి ఏలుతారో వారికి పనులు చేసిపెడ్తాను" అంటుంది. అలా అంటూనే రాజప్రాసాదం చేరుతుంది.

అలా వచ్చిన అమ్మిని, సుధేష్ణ చూచి పిలిపించి పై ప్రశ్నే అడుగుతుంది. అందుకు సైరంధ్రి తన పేరు మాలిని అనీ తనకు ఐదుగురు భర్తలున్నారనీ వాళ్ళు యక్షులనీ, తమ విరోధులు తనను తలపట్టి ఈడ్చినారనీ అందుకని ఒకానొక వ్రతం చేపట్టి తాను అరణ్యాల్లో ఉంటూ బ్రహ్మచర్యం పాటించిందనీ, ఇంకో సంవత్సరం నియమాచరణ చేయాల్సి ఉందనీ చెప్తుంది. "నీవు ధర్మవర్తివని విని నీదగ్గర పనులు చేసి నిల్చి ఉందామని వచ్చా" నంటుంది. తాను ఒకప్పుడు సత్యభామ దగ్గరా ఇంకొకప్పుడు ద్రౌపది దగ్గరా పనిచేశానంటుంది. "నాకు నీచమైన పనులు చెప్పకూడదు. ఆచారం తప్పకుండా నన్ను పాలించాల్సింది. పూలు కట్టుతాను. తలముడుస్తాను" అంటుంది.

సుధేష్ణ అనుకొంటుంది "ఈమె ఇంత అందంగా ఉంది, నా భర్త ఈమె పాల బడితె ఎలాగ" అని అందుకని నర్మ గర్భంగా 'అబ్బో నిన్ను నా యింట్లో పెట్టుకోవటం ఎంతో కష్టమే. నిన్ను కాపాడట మె?ాగు' అంటుంది. వెంటనే ద్రౌపది 'ఆ సంగతి నాకు వదులమ్మా! నీచమతితో నన్నెవ్వరన్నా చూచేటట్లయితె నా భర్తలు వాణ్ణి ఆ రాత్రికి మట్టు బెట్టరూ? అందు చేత పురుషులు నా వంక చూడనె చూడలేరుగాక.' అంటుంది. సుధేష్ణ ఒక క్రమానికి అంగీకరించి ఆమెను తనవద్ద పనికి నియామకం చేస్తుంది.

అలా పాండవులంతా విరాట్రాజు కొలువులో చేర్తారు.

ఇది ప్రథమాశ్వాసము

— —

మహాభారత కథలు

విరాట్పర్వము - ద్వితీయాశ్వాసము

కీచక వధ

పాండవులూ ద్రౌపది విరాట్రాజు కొలువుచేస్తూ అజ్ఞాతవాస సంవత్సరంలో చాలాకాలం గడిపేశారు. ధర్మరాజు తాను జూదమాడి గెల్చిన ధనాలను తమ్ములకూ, తమ్ములు తమ తమ నౌకరిలో లభించిన ధనాన్ని సోదరులకూ ఇచ్చేవాళ్ళు. ద్రౌపది వీరందరి మంచి, చెడూ, అరోగ్యం చూసుకుంటూ ఉండేది. ముఖ్యంగా తంత్రీ పాలుడికి పాలనిస్తూ ఉండేదిట.

భీముడు దర్బారులో సవాలు చేస్తూ ఉండే మల్లురతో మల్లయుద్ధం చేసి గెలిచి రాజును మెప్పించేవాడు. అప్పటి మల్లయుద్ధం ఎంతో చాకచక్యంగా వర్ణించాడు తిక్కన. ఆయన వ్రాసిన ఈ భాగం చదివితే మల్లయుద్ధంలోని ఎన్నో వివరణలు మనం తెలిసికోగల మనిపిస్తుంది. మల్లవరులెవరూ రాని రోజుల్లో అంతఃపురంలో వారి వినోదం కోసం భీముడు సింహం, పులి, ఏనుగువంటి జంతువులతో పోరాడి గెలుస్తుండేవాడు.

అజ్ఞాతవాస కాలం ఇంకా కొద్ది రోజులే గడువుందనగా ఒకనాడు కీచకుడు సుధేష్ణను చూడటానికి అంతఃపురంలోకి వచ్చి ద్రౌపదిని చూస్తాడు. ఆ క్షణంలోనే ఆమె అందానికి ముగ్ధుడై అతడు అలా కళ్ళప్పగించి ఊరుకొంటాడు. ఆమె రూపం అతడికి వలగా ఉరిగా అయింది. కాముడు అతడ్ని తేలికగా వేటాడినాడట. ఈ సారస్యమైన పద్యాలు తిక్కన రచనలో ఎంతో హృద్యంగా నడుస్తవి.

కీచకుడు అప్పటినుంచీ ఈ పడుచు నెలా పొందాలి అనే ఆలోచన చేస్తున్నాడు. ఈతడిలా తనను చూస్తుంటే ఆమెకు హృదయంలో బాధ కలుగడంచేత వంటికి చెమటపట్టింది. "అయ్యో బ్రహ్మ ఈతడి నిలా ఇక్కడ చేర్చాడేమిటి? ఇంక నాకెవరు శరణు" అని భయపడటంవల్ల వణుకుపుట్టింది. ఏ ఉపాయమూ తెలియక పోవటంచేత మొగము వెలవెల పోయింది. ఇదంతా చూస్తూ కీచకుడు ఆమెకు తనపై కలిగిన మదన సంబంధానురాగమే ఆ మార్పులకు కారణమనుకొంటున్నాడు.

అతడు వెంటనే వెళ్లి అప్పగారికి నమస్కరించి "ఈపిల్ల ఎవరు? మగడున్నాడా? ఇక్కడికెందుకొచ్చింది?" అని అడుగటం ఆరంభించాడు. ఆమె మాట తప్పించి ఏదో చెప్ప జూచింది, అందుకని అతడు వెంటనే సైరంధ్రి దగ్గరికి వెళ్ళి

"ఓహో! ఎంత అందగా ఉన్నావూ నువ్వు! ఎవరి కుమార్తెవు? పతి ఎవరు? నీ పేరేమిటి?" అంటాడు. ఆమె మాట్లాడదు. క్షణమాగి చిఱునవ్వి. ఇటు కన్నుత్రిప్పి చూడకూడదా? కొంచెం నవ్వరాదా? ముద్దుగా పలుకులు పలుకరాదా? హృదయం లోని సరసతను గ్రహించరాదా?" అంటూ దగ్గరకు వస్తాడు. ప్రక్కగా వెళ్తాడు. చుట్టూ తిరుగుతాడు. చేతివ్రేళ్ళు పట్టుకోబోతాడు. ఈ మదన చేష్టల నెంత బాగా చిత్రించాడో తిక్కన! ఎంతో సారస్యమైన చిత్రణం.

అప్పటి స్థితి సైరంధ్రి అవునన్నా-కాదన్నా-పేచీవచ్చే పరిస్థితి. అందుకని' అంటుంది,—

"నా యున్నబాము తలపవ యీ యొడలి చీర యిట్టి యేవపు జందం
బోయన్న! మదన వికృతిం జేయుననుట ఎంతయును నిషిద్ధముగాదే!-అంటుంది.

కీచకుడు మాత్రం తన ప్రయత్నమూ మాటలూ వదలడు. "నీ అందం, కమలాల రేకులు అతికించినట్లున్నది. చక్రవాకాలు తెచ్చి కుప్పలు పోసినట్లున్నావు. చంద్రుడి కాంతిని తెచ్చి తగిలించారు. నీకు" అంటున్నాడు. అప్పుడిక చివరి ఉపాయంగా ఆమె,-"కీచకా! నాకు ఐదుగురు గంధర్వులు భర్తలున్నారు. వాళ్ళు నీ మానం ప్రాణాలు తీసేయటం ఖాయం. పూర్వం రావణాసురుడి గతే నీకూ పట్టుతుంది జాగ్రత్త!" అంటుంది.

కీచకుడు గుటక మ్రింగి సుధేష్ణ దగ్గరకువెళ్ళి ఆ సైరంధ్రి సంగతు లడుగుతాడు. తన హృదయం విప్పి చెప్తాడు. అందుకామె, అంటుంది "నీ కెంతో మంది హంసలవంటి పడుచువాళ్ళుండంగా ఈ నీచమైన సైరంధ్రితో నీకి తగువేమిటి?" అని. అతడు "ఆ మనిషిని నా పరం చేయకపోయినావంటే నేను చచ్చిపోతా" నంటాడు. సుధేష్ణ ఒక సత్య విషయం అడుగుతుంది. "నీవంటె ఇష్టంలేని స్త్రీ తోటిస్నీ రతుల్లో చవులు చూడలేని స్త్రీ పొందులోనూ సుఖం ఏముంటుందయ్యా! దాని పతులు ఐదుగురున్నారట. వాళ్ళు గంధర్వులట. వాళ్ళకు తెలిస్తే ఇంకేమన్నా ఉందా? బ్రతుకు రుచి ఎంతయినా అపథ్యం చేయవచ్చునా?" అంటుంది. అప్పుడతడు "బల సాహసాల మాట నాదగ్గరెత్తకు. ముందు దాన్ని పిలిపించు నీకు దణ్ణం పెడతాను" అంటూ కాళ్ళు పట్టుకొంటాడు,

సుధేష్ణ వెంటనే నిశ్చయించుకొంటుంది "వీడికి చచ్చిపోయే రోజులు దగ్గర కొచ్చినయి. ఎన్ని చెప్పినా వినడేః ఎలా" అని ఆలోచించి, "నీవు గోల పెట్టకు, కల్లు తేవడానికని, నీ యింటికి పంపుతాను. దాన్ని నీవేం చేస్తావో చెయ్యి. నా కాళ్ళు వదులు" మంటుంది.

కీచకుడు సంతసించి ఇంటికి వెళ్తాడు. మనసు సైరంధ్రిపైనే ఉంటుంది. ఆమె వచ్చిందని భ్రమిస్తూ అయ్యో రాలేదాః అనుకొంటూ కాలం గడుపు తుంటాడు. సుధేష్ణ సైరంధ్రిని వెళ్ళి కల్లు తేవలసిందని ఆజ్ఞాపిస్తుంది. ద్రౌపది హృదయంలో ఎంతో బాధపడిపోతుంది. తప్పనిసరిగా వెళ్తుంది. దేవుళ్ళను ప్రార్థిస్తుంది. ప్రత్యక్ష దైవమైన సూర్యునితో "ఓ ప్రభూః నేను పాండవులనే-మనస్సులో ఉంచుకొన్న దాన్నయితే ఈ కీచకునివల్ల నాకు కీడు రాకుండా కాపాడాల్సింది" అంటుంది. తన నియమం ఉంకువచేసి సూర్యుని నిష్కర్షగా అడుగటం చిత్రం. నిశ్చయమైన ఆత్మ బలంతో అలా అడిగిందనేది గమనీయంః అరణ్య వాసారంభంలో చుట్టూ తననాశ్ర యించుకొని వచ్చిన జనాలకు తిండి పెట్టాలని ధర్మరాజు వాపోయి సూర్యుని ఉపా సించడం, అప్పుడతడు ప్రత్యక్షమై పాత్రనిచ్చి ద్రౌపది దానితో వండినట్లయితే అది సమృద్ధిగా అందరనూ తృప్తిపరుస్తుందని అనుగ్రహించడం తనకు తెలుసు. ఆమె అందుకనే సూర్యుని రక్షణ అడిగింది.

సూర్యుడనుగ్రహించాడు. ఒక రాక్షసుడికి ఉండే బలం ఆమెకు కలిగిందో లేక ఒక బలశాలి అదృశ్యంగా వచ్చి ఉన్నాడో ఆమెను రక్షించడానికి. ఆమె సింహ్వాపు గుహలోకి లేడిలా వెళ్ళింది. కీచకుడు వచ్చి డైలాగులు చెప్తున్నాడు. పట్టుకోబోయినాడు. ఆమె పారిపోతోంది. తీరా పట్టుకొనే సమయానికి ఒక్క విసురుతో కీచకుడు పడిపోతాడు. రాక్షసుడే అలా త్రోసినట్లు వర్ణించారు భారతంలో. రాక్షసుడు అలా తనను త్రోసినట్లు కీచకునకే తెలీసు ఆమె త్రోసేసిందనుకొంటు న్నాడు. అది ఉపాసనవల్ల ఆమెకు కలిగిన శక్తి అని మనం అనుకోవచ్చు. అనుకో కనూపోవచ్చు. అది ఎవరి సంస్కారాన్నిబట్టి వారికి అలా అనిపిస్తుందిః ఆమె పరుగుతీసి రోడ్డునపడి రాజదర్బారు వైపునకు పరుగెత్తుతుంది. కీచకుడు లేచి దుమ్ము దులుపుకొని అటూఇటూ చూచి ఆమె వెంటపడుతాడు.

ఆమె దర్బారు చేరేటప్పటికి అక్కడ కంకభట్టు, వలలుడూ ఉంటారు. ఆమె ప్రాణం చేరుకొంటుంది. భీముడు ద్రౌపది అవస్థచూసి మండిపడిపోతుంటాడు.

కీచకుడు కోపంతో వచ్చి ద్రౌపది కొప్పుపట్టి లాగి ఒక్క తన్ను తంతాడు. అతన్ను తన్నడమేమిటి తానే స్థితి తప్పి పడిపోవడమేమిటి ఒక్కసారి జరిగినవి. అది రాక్షసుడు చేసిన పని! భీముడికి విరాట్రాజు బావమరది మీదనేగాక, రాజుగారిమీదకూడ కోపం వచ్చింది. క్రోధంగా చూసి ఓ చెట్టు పీకాలని అనుకొంటూనే కంకభట్టు ముఖం చూస్తాడు. ధర్మరాజు వెంటనే కండ్ల విన్యాసంతో ఆ పని వద్దంటూ పైకి "ఈ వంటవానికి మనకు నీడనిచ్చే యీ ఫలపుష్పాలతో ఉన్న వృక్షమేగాని మరో చెట్టు దొరకలేదా కట్టెలకి!" అంటాడు, భీముడు ఆవేశాన్నాపుకొంటాడు.

ద్రౌపదికి విస్తృతమైన కోపం వస్తుంది. తనకు రక్షణ చేయద్దన్నాడు ధర్మరాజు. లేచి నుంచొని సభనూ, కంకునీ, వలలుణ్ణీ, భయంకరంగా చూస్తుంది. "ధర్మాఽధర్మ నిపుణులు, శిష్ట రక్షకులు దుష్ట శిక్షకులు సకల శాస్త్ర సంచయాన్ని అద్భుతంగా ఉపయోగింపగలిగినవారూ అయిన నా భర్తలు ఒకడు నన్నవమానపరుస్తుంటే ఊరుకొన్నారంటే, ఇంకెవరి భార్యలు ఇలా పరాభవం పొందటానికర్థం ఉంటుందిక్కడ?" అంటుంది. విరాటుడికి కీచకుని నియంత్రించగలిగిన శక్తిలేదు. అతడు కేవలం అనునయ వాక్యాలతో సైరంధ్రిని శాంతపరుప చూస్తాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు ఆమెతో అంటాడు మందలింపుగా—"నీ పతులకు అంతమాత్రం తెలీదనుకున్నావా? ఇది సమయం కాదని ఊరుకొని ఉంటారు. నీకయిన పరిభవం సంగతి ఈ సభవారికి తెలిసింది గనక నీపు లోనికి వెళ్ళిపోవచ్చు" అంటాడు. ద్రౌపది ఇంకా అక్కడే ఉంది. "ఇంతకంటె వారిని శిక్షించే సమయమేముంటుం"దనుకొంటోంది బహుశ. అందుకని ధర్మరాజు మందలిస్తాడు—"నాట్యం చేయడానికి వచ్చినదానిలా హావభావాలు చూపిస్తూ ఎందుకుంటావిక్కడ?" అని. ద్రౌపది అంటుంది—

"నాదు వల్లభుండు నటుడింత నిక్కంబు పెద్దవారియట్ల పిన్నవారు
గాన పతుల విధముగా యే శైలూషిగా ననంగరాదు కంకభట్ట."

"నాపతి ఒక్క నాట్యకారేకాదు. జూదరికూడా జూదరి ఆలికి గౌరవమేముంటుంది!" అని వెళ్ళిపోతుంది. ఈమె ప్రవర్తనం ధర్మరాజాదుల కాలంలోని స్త్రీలది మాదిరిగా ఉన్నదో లేదోగాని తిక్కన కాలంనాటి ప్రౌఢ స్త్రీల ప్రవర్తనం గోచరిస్తున్నట్లనిపిస్తుంది. ఐతే ఇది కేవలం పతులను దూషించడానికి మాత్రమే అనినమాట

కాదు. వారిని ఉత్తేజితుల చేయడానికి ఆమె ఆ విధంగా అన్నదనే భావం సరియైన దనిపిస్తుంది. మరి ఆ సమయాన అలాటి ఉత్తేజకరమైన మాటలు అవసరముకదా! ఏ కాలంలోనయితేనేమి!!

ఆమె సుధేష్ణ దగ్గరకు వెళ్ళగానే "అలా ఉన్నావేం! నీ ముఖం చిన్నబోయిందేం" అని ఆమె తెలియనట్లుగా అడుగుతుంది. ద్రౌపది "నీకు తెలిసే అలా ఎందు కడుగుతావమ్మా" అని తనకయిన పరాభవం చెప్పి,-"మీ కీచకుణ్ణి మీరేం దండించ నక్కర్లేదు. అందుకు నా మగలున్నారు లెమ్మంటుంది." దీంతో అంతఃపురంలోని వారంతా గడగడలాడిపోతారు మనసుల్లో-దీని మగలు కీచకునంతవానిని దండించే వాళ్ళా అనుకొంటారు. ద్రౌపదికి రాణీవాసం చేరిం తరువాతగాని కంకభట్టు "సమ యంకాద"న్న మాటల అంతరార్థం గోచరింపలేదు" అనిపిస్తుంది.

సైరంధ్రి పడుకొన్నదిగాని నిద్రపట్టలేదు. కీచకుణ్ణి నిర్జించకలిగినట్టిది-వల లాంకుడి బలమేతప్ప మరొకటికాదని యోచించి వంటశాలవైపుకు అర్థరాత్రి ఎవరూ చూడకుండ బయలుదేరి వెళ్తుంది. భీముడు లేచి,-"ఇదేమిటి? ఈ సమయంలో ఇక్కడికొచ్చావు. నీవు వస్తుంటే ఎవరూ చూడలేదుకదా! ఎందుకొచ్చావు?" అంటాడు.

అన్నీ తెలిసికూడ నాచేత చెప్పించుకోవాలని అడుగుతున్నావు" అంటూనె జరిగిన విషయమంతా చెప్పి "నా దుఃఖాన్ని చెప్పుకోవటానికి ఎన్నయినా ఉన్నాయి. సభలో దుస్ససేనుడూ, అరణ్యంలో సైంధవుడూ, ఇప్పుడీ విరాట సభలో కీచకుడూ అనుచితంగా ప్రవర్తించారంటే నాకు దుఃఖం క్రొత్తదేమీ కాని మాట నిజమేలేకాని-

"అకట యాడు కూయు నాల కూయును లాతి వారికైన నరయ వలయు ననిన
నన్ను కీచకుండు తన్నంగ నెట్టులు సూడనోర్చె ధర్మ సూనుడపుడు?

—అంటుంది. అందుకు భీముడు "అయ్యో అలా అయన (ధర్మరాజు) మందలించాడు గనుక సరిపోయిందిగాని, నేనా చెట్టువిరిచి రాజునీ వాని బావమరిదినీ కొట్టి నట్లయితె ఈపాటికి ఈ ప్రపంచానికి మన ఉనికి కాస్తా బహిర్గతమయేదికాదూ? అందుచేత ధర్మరాజు పొగడబడాల్సిన వాడుగాని, తప్పు పట్టబడాల్సినవాడుకా"దంటాడు ద్రౌపది అప్పటికి శాంతిచిందై "అవును. నిజానికి ఆయన ధర్మమే మనకు జయము. నాకు ధృతి చెడి అలా వెఱ్ఱిగా పలికాను. ధర్మరాజు నిర్మలుడు. అజాత

శత్రువు. అందుకనే అతడు రాజసూయం చేయకలిగింది. ఆయన గాంభీర్యం ధైర్యం ఇంకొకరికి వస్తుందా! ఆయన మర్త్యుడేకాదు, మహాత్ముడు. అంతటివాడు విరటుని ఆశ్రయించడం వల్లనే నా ఓర్పు నశించింది నిజానికి" అంటుంది.

వెంటనే భీముణ్ణి పొగడుతుంది—"నీవు బక హిడింబ కిమ్మీరుల్ని జరాసంధుణ్ణి చంపేశావు. నీ దర్పం కాస్తా-కొంచెం కాదు. అలాంటివాడవు నీవు కట్టెలు కొట్టి వంటలు చేస్తుంటే నా హృదయం ఎంతో శోకిస్తోంది. దున్నపోతుల్తో పులుల్తో నీవు పోరుతుంటే నీవు గెల్చినపుడు విశేషమైన సంతోషం—పులులు విజృంభించిన పుడు వెక్కసమైన విన్నవదనం పెట్టానని వాళ్ళంతా అంటుండేవాళ్ళు. ఇప్పుడు కోపంకొద్దీ నీవు కీచకుణ్ణి ఏమో చేసి బయటపడ్డావా—నీకూ నాకూగల సంబంధంకాస్తా వాళ్ళు స్థిరం చేస్తారు. అందుకని నీవు తొందరపడకుండా, రహస్యంగా ఏంచేయాలో అది చేయాల్సింది సుమా!" అంటుంది.

అంతలో అర్జునుడున్న స్త్రీ, పుంగాని స్థితిని తలచిదుఃఖించింది. నకుల సహదేవుల్ని తలచి దుఃఖించింది. ఆ చెప్పటంలో సహదేవుడు మరీ పిల్లవాడమ్మా ఆకలి కూడ తెలీక తిరుగుతాడంటుంది. తన వంశం ప్రతిష్ఠ తలచి తాను ఈ సైరంధ్రిపని చేయాల్సి వచ్చిందంటుంది. ఇవన్నీ దుఃఖాన్ని పెంచుకోడానికి స్త్రీలు ప్రోవుచేసి కొనే పూర్వ దుఃఖాల కంప. చివరకు,—

"ఆ కీచకుణ్ణి చంపకపోయినావో నేను ఏ నుయ్యో గొయ్యో చూసుకునేది ఖాయ"మంటుంది.

భీముడామెను ఓదార్చుతాడు. "వాడి సంగతి నేచూస్తాను నాకొదిలెయి. దుర్యోధన, కర్ణ సైంధవుల్ని కూడా వదిలేశానను కొనకు. ఇప్పుడజ్ఞాతవాసం పన్నెండోనెల జరుగుతున్నది. ఈ నెలంతా మనం చాలా రహస్యంగా ఉండాలి. ఉద్రేకాన్ని క్షణ క్షణానా అణచుకొనడమె సాధన. అందుచేత నీవేం చేస్తావంటే.—" వాణ్ణి కలిసి చీకట్లో ఆ నర్తనశాలకు ఒంటరిగా రమ్మను. వాడి భావం నీకంగీకారమయినట్లె నాటకమాడు. వాణ్ణి అక్కడ రహస్యంగా తెగటారుస్తాను. ఇదొక్కటె మార్గం ఇప్పుడు. నీవు ప్రస్తుతం వెళ్ళిపో. తెల్లవారు ఝామూ కావచ్చింది. ఎవరైనా చూస్తారు లేలె"మ్మంటాడు. ద్రౌపది సరేనని వెళ్ళిపోతుంది.

తెల్లవారింది. సూర్యుడు ప్రపంచాన్ని రక్షించడానికన్నట్లు ఉదయించాడు.

సింహబలుడు లేచి సింగారించుకొని సైరంధ్రిని కలవాలని అప్పగారింటికి వెళ్ళాడు. ద్రౌపదికిప్పుడు భీముడి అనరా ఉంది. కీచకుడికి విరాట్రాజు తననేమీ అనలేక ఊరుకున్న సన్నివేశంలోని అహంకారముంది. తొట్రుబాటు లేకుండా ద్రౌపది పనిచేసుకుంటూంటె కీచకుడు దగ్గరకు చేరుతూ వెట్టిమాటలు అంటూ. కూనిరాగం తీస్తూ, గోడలమీద స్థంభాలమీదా గోళ్ళతో తాళం లయలూ వేయటం, వళ్ళు అటూ ఇటూ త్రిప్పటం చేస్తూ తనను సైరంధ్రి చూడకపోయిందే అని బాధపడుతున్నాడు. చిరవకు ఒక దగ్గరచేరి "ఇదుగో కామ సౌఖ్యం అక్కర్లేదన్నట్లుంటావు! ఈ వైరాగ్యం స్థిరమైందా లేక నిమిష మాత్రమా! నామీద కొంచెం దయ తలిస్తె నీ మగలతోగల సౌభాగ్యం దెబ్బతింటుందా ఆ మాత్రానే! నీవు నన్ను సరె ననాలేగాని పురభామినులందర్నీ నీకు పరవళ్ళుగా చేయనా! విరాటుడ్ని పేరుకు రాజుగా ఉంచాను. నిన్ను తన్నాను గనక అతడు ఉపేక్ష చేశాడనుకోవద్దు. నేను పదివేల మందిని పట్టుకొన్నా ఎవరూ ఏమీ నన్ననలేదుగాక. కనుక నేను చెప్పే ముఖ్యమైన మాటేమిటంటే నిన్ను ఎలాగయినా పట్టుకొంటాను. ఎక్కడకుపోయినా పట్టేస్తాను. నీమగలేం చేశాడుగాకనన్ను?" అంటాడు.

ఈ సమయం చూసి ఆమె అంటుంది. "నీకు రహస్యంగా ఉండాల్సిన విషయాలు తెలిసినట్లులేదు. లేకపోతె మగవాణ్ణిగదా అనే అహంకారమో! నాకు రహస్యం అవసరం. అది కాపాడబడేటట్లు ప్రవర్తిచు" అంటుంది. కీచకుడు పొంగి పోయి "అయితె అలాగె, చెప్పు. ఎక్కడకు రమ్మంటావో" నంటాడు. ఆమె "రాత్రివేళ ఒంటరిగా నర్తనశాలకు రా. ఇంకెవర్ని తీసికొచ్చినా నా రహస్యం బయటపడిపోతుంది. అంచేత ఈ పనికి నేను ఒప్పుకోనే ఒప్పుకోను. ఇక నిక్కడ మాట్లాడకు" మంటుంది. కీచకుడు సంతోషంతో స్పృహ తప్పినంతపనై వెళ్ళి పోతాడు.

ద్రౌపది భీమునికీసంగతి చెప్తుంది_వెళ్ళి. "నేను చేయాల్సిన రాయబారం చేశాను మరి నీవేం చేస్తావో!" అంటుంది. భీముడు పొంగిపోతాడు. ఎవరినీ తేదు కదా_మన రహస్యం బయటపడకుండా ఉండాలికదా అంటాడు. ద్రౌపది నవ్వి_ "ఒంటరిగా రమ్మన్నందుకె పులకించి పోయినాడు" అంటుంది. భీముడు చిటుకవేసి "ఐతె అనుభవం అయ్యేవరకూ ఇంకొకడితో చెప్పడు_కుక్కలా వస్తాడు_నావల్లచస్తాడున్నూ" అంటాడు.

పాంచాలి మళ్ళీ తమ అజ్ఞాతవాస రహస్య విషయం జ్ఞాపకంచేసి బహుజాగ్రత్తగా మసలవలసిందంటుంది. ఆమె సెలవుతీసికొని వెళ్ళిపోతుంది.

కీచకుడు రాత్రివరకూ ఆగాల్సిన బెడదలో చిక్కుకొన్నాడు. ముగుదమీద మోహం తనను మలుపులు త్రిప్పిస్తోంది. తాను ఎవరినీ మాట్లాడనీయటల్లేదు. ఒంటరిగా ఊహల్లో ఊగుతున్నాడు. సైరంధ్రిని స్తంభాల్లో శారికల్లో చూస్తూ వనాల్లో వృక్షాలకు మాటలు చెప్తూ తిరుగుతున్నాడు. ప్రేమ చేస్తున్నాడు. సూర్యుడు క్రుంకిపోడేమని తిట్టుతున్నాడు. మనసుకు అయే అనుభవాలు శరీరానికయే అనుభవాలకంటె ఎక్కువ ప్రభావం కలిగి ఉంటాయి. వీటితో సంతృప్తి కావడమంటూ ఉండదు-ఉన్న రసాన్ని ఉత్తేజితం చేయటమె అవి చేయగలవు-శారీరకంగాకూడ ఆ అనుభవం అయినమీదట ఆస్మృతిని తెచ్చి మళ్ళీ ఆ అనుభవం కావాలి అని అనిపింపజేసేవికూడ ఈ మానసిక అనుభవాలె. శరీర అనుభవంకంటెకూడ మానసిక అనుభవాలు ఎక్కువ పతనాన్ని కలిగిస్తవనేది ఇందుకె. వాసనల కుప్పను తయారు చేస్తవికదా మరి!

కొంతసేపటికి సూర్యాస్తమయమయింది. ద్రౌపది రాత్రివేళ చూచుకొని భీముని సమీపించి సమయమయిందని సైగ చేసింది ఇద్దరూ దోవచూసుకోంటూ నర్తనశాలకు వెళ్లారు. నర్తనశాల విశాలంగా వుంది. అక్కడ ఉత్తర విశ్రమించడానికి గాను ఒక మంచమున్నది. పరుపూ అలంకారం అంతాఉంది. దానిమీద భీముడు పవ్వళిస్తాడు ఆమెను దగ్గరలో ఒక మూల నిలువమంటాడు.

సమయమయిందనుకొంటూ కీచకుడు ఒంటరిగా ప్రవేశించి సైరంధ్రి ఇంకా రాలేదనుకొంటాడు. క్షణంలో పర్యంకంమీద మనిషి ఆకారంచూసి ఆమె సైరంధ్రే ననుకొంటాడు. దగ్గరచేరి పైన చేయివేస్తాడు. భీముడి వళ్ళుకాదు-మనసు మండిపోతుంటుంది. ఐనా వీడెలా ప్రవర్తిస్తాడో చూద్దామని క్షణం మనసు బిగపట్టుకొని ఉంటాడు. అప్పుడు కీచకుడు, "నేను నీకు ఎన్నో బహుమతులు తెచ్చాను. ఆడవాళ్ళు నన్నుచూసిం తర్వాత ఇంకో మనిషిని మనసులో ఆడనీయరు. నేనంటే పడి చస్తారు" అంటాడు. అప్పుడు భీముడిచేత తిక్కన చమత్కారంగా మాట్లాడిస్తాడు:—

"ఇట్టి వాడవు గావున నీవు నన్ను బొగడి కొననగు నకట నాపోల్కి యాడు

దాని వెదికియు నెయ్యెడనైన నీకు బడయవచ్చునె ఎఱుగక బలికి తకట!!
—అంటాడు.

"నావంటి ఆడది నీకెక్కడా దొరక్కా వచ్చావు నా దగ్గరికి! అనటం హాస్యం.దీన్నె వివరిస్తూ నాఒళ్లూ నీఒళ్లూ కలిసిన క్షణాన నీఒళ్ళెలాఅవుతుందో చూడు గాని! మామూలు అబలననుకొన్నావా? నను కలిసినాక మళ్ళీ వనితల్తో వెళ్లామను కొంటున్నావా? అది మాత్రం జరగదు. నాకుతెలుసు. తనువును పొందిన ఫలితాన్ని సొంతం ఇప్పుడే అనుభవిస్తావు చూడు—మన్మథ వికారంగాను" అంటాడు భీముడు. అంటూనే లేచికలబడుతాడు.

సింహబలుడికి తెలిసిపోతుంది—అది సైరంధ్రికాదనీ వాడెవడో ఆమె భర్త గంధర్వుడయి వుంటాడనీని. పోట్లాడుకొంటూనే ఉన్నారు. అక్కడ చిత్రమైన పరిస్థితి కలిగింది. కీచకుడు తనవాళ్ళ నెవ్వర్నీ తనతో తేలేదు. బహిరంగంగా ఏపనైనా సాధించగలవాడనే పేరుపడ్డ తాను దొంగలా అక్కడికి రావడమయింది. పిలిస్తే తనవారెవరూ పలుకరు. తన అగపాట్లకు ఇతర్లు తప్పుపట్టగలరు. నలుగురుకూ తెలిసిపోతుంది తన దొంగతనం. భీముడు అరవకుండా చప్పుడు లేకుండా వాణ్ణి చంపాలంటానికి తన రహస్యపు బ్రతుకు కారణం. అందుకని—

"తన యగపాటొరు లెరుగుదురని సూతుడు సమయభంగ మగుటకు భీముం
డును గొంకుచు చప్పుడు చేయని గూఢ విమర్దన ప్రహారములన్"

—అలా మల్లయుద్ధ ప్రావీణ్యం చూపుతున్నారు, కొంతసేపటికి కీచకుడు అలసిపోయినట్లు భీముడు గ్రహించి ఎత్తి విసిరి క్రిందకుకొట్టి పైనెక్కి మోచేతుల్తోను పిడికిళ్ళతోనూ పొడిచి చంపేస్తాడు. కీచకుడు తన్నుకొని మరీ చస్తాడు. ఆ చచ్చినవాడిమీద కోపం ఇంకా తగ్గక భీముడు తాను పొడిచిన దెబ్బలవుపడకుండా చేతులూ కాళ్ళూ తల పొట్టలోనూ గుండెల్లోనూ కుక్కేసి మాంసపు ముద్దగా ఆ శరీరాన్ని పెట్టి వదిలేస్తాడు.

తను సాధించిన ఫలితం ద్రౌపదికి చూపాలని ఒక కొఱవిని తెచ్చి ఊది వెలిగించి జ్యోతిలా చేసి ద్రౌపదికి సింహబలుడి శవాన్ని చూపిస్తాడు. ఆ శవం పరిస్థితి చూసి ఆమె ముక్కుమీద వ్రేలు వేసికొని గాలి పీలుస్తుంది. నిట్టూర్చి ఇలా

అంటుంది— "దీని కోసమా కీచకా? యింత యాతన పడ్డావు. అలా చేస్తే ఇలాగాక ఎలాగవుతుంది" అంటుంది.

భీముడు ద్రౌపది నడుగుతాడు "నీ చింత మనసులోనుంచి పోయిందా? సంతోషించావా" అని.

అప్పుడామె "కొలువులో నీవు చూపిన ఆ కోపభంగిమా ఆ ధైర్యం చూడరానంతగా ఉంది. ఇక్కడ ప్రజల కళ్ళు గప్పిన గొప్పతనం తలచుకోజాలనంతగా ఉంది. ఎవ్వరి సహాయం లేకుండా ఈ దురాత్ముని రూపుమాపటంలోని చాకచక్యాన్ని మెచ్చుకోవడమెలాగో నాకు తెలియటల్లేదు.... నేను మాత్రం— భీమసేనా! విస్మయానంద నిర్మగ్నవైనాను'' అంటుంది, భీముని చెవులో ఆ మాటలు కర్ణరసాయనంలా అమృతం కురిసినవి.

కీచకవధలో వ్యాసమహర్షి సాధనాపరమైన విషయం చెప్పాడు. కీచకమంటే వెదురుబొంగు అని అర్థం. ఏ గాలి కొట్టితే ఆగాలికి వీలుగా కూతలు కూస్తుండటం దానిపని. రాజ్యంలో రాజుగా నిర్వృతి తత్త్వానికి ప్రతీక అయిన విరాటుని నిలిపిన వాడు కీచకుడె. ఆడుదానిని చూచి ఆరాటపడేవాడూ అతడె. ఇంద్రియాలు ఎలా లాగితె అలా పోవడమనేది దుర్వృత్తి. ఆ వృత్తినిజయించాలి. ఆయుధాలతోగాదు ఆయుధాల్లేకుండానె జయించాలి. కేవలం మనః స్థైర్యంతోనే జయించాలి. కలిగిన సిద్ధులతో శపిస్తాను అనటం కాదనిబోధ. ఎవరికీ తెలీకుండా జయించటమె దానికి ప్రతిక్రియ. భీముడు సాధకునిలోని సత్‌వృత్తికి ప్రతీక. రహస్యం అంటే—సత్‌వృత్తికీ దుర్వృత్తికీగల యుద్ధం అలా మనసులోనే జరిగేది గనుక రహస్యం! కీచకుని దుర్వృత్తిని జయించటమె సాధకుని కీలకం. ''కీచకుడు", "విరాటుడు,' అని పేర్లు పెట్టి వ్యాసుడు ఈ సాధనను కధాపరంగా అంతర్గర్భితంగా సూచిస్తున్నాడనేది అనుసంధానం చేయవలసిన తెలివిడి.

—: ఇది ద్వితీయాశ్వాసం: —

మహాభారత కథలు

విరాట్పర్వము- తృతీయాశ్వాసము

1. ఒక్క రాత్రిలో ద్రౌపదికి సుఖదుఃఖాలు

కీచకుణ్ణి చంపి భీముడు ద్రౌపదికి శవం చూపించి ఆమెను వెళ్ళమని చెప్పి తాను వంటశాలకు వెళ్ళిపోతాడు. ద్రౌపది బయలుదేరి వెళ్ళే సమయానికి కావలి వాళ్ళు కనపడ్డారు. ఆమె వాళ్ళతో నిశ్చయంగా చెప్పేస్తుంది. నా భర్తలైన గంధర్వులు ఈ కీచకుణ్ణి చంపేశారు. దుర్మార్గానికి ఫలితం అనుభవించాడు. వెళ్ళి చూసుకొనండి అంటుంది. కీచకుడు చచ్చాడంటే వాళ్ళు దిగ్భ్రమలో మునిగి కాగడాలు వెలిగించి శవాన్ని చూచి హడలిపోయి హాహాకారాలు చేశారు. కీచకుని ఆత్మీయులైన ఉపకీచకుల్ని పిలుచుకొచ్చారు. వాళ్ళు నూరుమంది. వాళ్ళంతా ఆ రాత్రివేళ భోరుమని రోదన మారంభించారు. "అయ్యో చేతులేవి? కాళ్ళేవి ? శిరస్సేది?" అంటున్నారు. ద్రౌపది ఒక ప్రక్కనుంచి చూస్తూ ఆనందమనుభవిస్తోంది. అది పిశాచానందమా? పగదీరిన వెనుక కలిగే సంతోషమేనా? ఇది ఎక్కువయితే పిశాచానందానికె జమ అవుతుందిగాక. ఈ సమయంలో ఆమె ఆ ఉప కీచకుల కంటపడింది. వాళ్ళ కోపం విపరీతంగా పెరిగిపోయింది. ఈ శవంతోపాటు సైరంధ్రిని కట్టి తగలెయ్యాలన్నారెవరో. ఆమెకు సుఖ మంతరించి దుఃఖ భయాలావరించినై గోలపెట్టింది. ఐనా అంతా ఒక్కమాటమీద ఆమెను తెచ్చి బంధించి అప్పటి కప్పుడు ఆ రాత్రికి రాత్రి తగలబెట్టెయ్యాలనే ఆత్రంతో ఉపక్రమిస్తున్నారు.

ఈ ప్రయత్నం సంగతి రాజుకు చెప్పాలని వెళ్ళి రాజునులేపి ఇలా ఇలా అయిందని చెప్పి ఇలా చేసేస్తున్నామంటారు. విరాట్రాజు బయటకురాడు. ఈ పగ ఈ ఉద్యమం ఇంకొకరు చేస్తే తగ్గేవి కావు. ఇంతమందికి సంబంధించిన పగయితె ఇక చెప్పనక్కర్లేదు. విరాట్రాజు నిర్వ్యక్తి తత్త్వానికి ప్రతీక అనుకొన్నాంగదా. అందుకని మీ ఇష్టమన్నాడు. అలాచేస్తే గంధర్వులు మళ్ళీ కోపిస్తారని తెలీదా? తెలుసు. తాను తటస్థుడెప్పుడూను. అందుకే తాను తన బావమరది శవాన్ని చూడాలనైనా అనుకోలేదేమో.

ఉపకీచకులు ఆమెనుపట్టి కీచకునితోపాటు కట్టి స్మశానానికి తీసికొనిపోతున్నారు. సైరంధ్రి గోలపెట్టి ఏడుస్తూ తన గంధర్వ భర్తల పేర్లుగా పాండవుల సాంకేతికమైన పేర్లతో పిలుస్తుంది.

"అనతవైరి యోజయః మహోద్భుత విక్రమ యోజయంత ! దు
ర్మాన విఘూర్ణమాన రిపుమర్దన యో విజయా భిధాన, తే
జో నిహితాహితాహిత ప్రకటశూర గుణ ప్రతి భాన యోజయ
త్సేన ! విరోధి బాహుబల జృంభణ భంజన యో జయద్బలా !

—అని పిల్చి రక్షించుమంటుంది. జయ, జయంత విజయ విజయోత్సేన జయద్బలలు పాండవులు అజ్ఞాతవాసారంభంలో సాంకేతికంగా తాము చెప్పుకోవడానికయిన పేర్లు.

భీముడికి ఇది విని వచ్చింది. కాని ఎలా ఈ ఉపద్రవాన్ని గడిచేది? తాను బయటపడి ఈ కీచకుల్ని చంపడం గొప్పకాదుగాని మళ్ళీ పదమూడు సంవత్సరాల ప్రవాసాన్ని తనకూ తన సోదరులకూ కలుగజేసినవాడు అవుతాడు గదా ! ఉన్న గడువుకూడ ఎక్కువ రోజులు లేదు. ఈ చిక్కు ద్రౌపది ఆలోచింపలేకపోయింది. ఆమె అక్కడ ఉండటమె తప్పు. స్త్రీ బుద్ధి పోనిచ్చుకున్నదికాదు. స్త్రీ అంటే 'స' త్వ'ర' జ'త'మో గుణాల కూడలి అని అర్థం. పురుషులకూ ఉంటయి ఈ మూడున్నూ. కాని ఆ గుణాలు లాగిన విధంగా వెళ్ళిపోయే వాళ్ళు దానిలో ఇరుక్కుపోయినవాళ్ళవుతారు. వారు పురుషులయినా స్త్రీలక్రిందనే లెక్క. అలా అని మీరాబాయి ప్రవచనం. కాని ఈ స్త్రీ అనే మాట కేవలం ఆడవాళ్ళకె రూఢార్థాన్నివ్వటం పాతకాలం నుంచి ఉంటూనే ఉందిగాక !

భీముడు అప్పుడొక విచిత్రమైన వ్యూహం వేశాడు. వీళ్ళు శవాన్ని ఊరిబయటకు తెస్తారుగనుక తాను ముందే అక్కడకు వెళ్ళిపోతాడు. భయంకరమైన వేషం వేసి వాళ్ళను భ్రమపెట్టి ద్రౌపది తప్పుకుపోయేటట్లు చేయాలనుకొంటాడు. పెద్ద శరీరంతో ఆ రాత్రి స్మశానం దగ్గర అట్టహాసం చేస్తున్నాడు. అసలె ఉపకీచకులు గంధర్వులకు ముందే జడిసి ద్రౌపదిని తగలెయ్యాలని ఆరాటపడుతున్నారు. వాళ్ళు తీరా స్మశానానికి వచ్చేటప్పటికి ఇంత పెద్ద ఆకారంతోగంధర్వుడులా రాక్షసుడులా ఒక పెద్ద చెట్టుపీకి భుజంమీద పెట్టుకొని వీళ్ళని రమ్మంటున్నాడు. వారు వెంటనే

శవాన్నీ ద్రౌపదినీ వదలి వేసి చెట్లెక్కి తమ ప్రాణాలు రక్షించుకోవాలనుకొంటారు. భీముడు తన వ్యూహం పారినందుకు సంతోషించి చెట్లనుంచి వాళ్ళను పండ్లను దులిపినట్లు దులిపి కొట్టి చంపేస్తాడు. అతడు భీముడని-కాదు-వలలాంకుడని గుర్తుపట్టిన వాళ్ళున్నారేమోగాని వారిలో బ్రతికి బయటపడ్డవాళ్ళు మాత్రం లేరు. అంతా చచ్చినాక ద్రౌపది కట్లు విప్పి ఇంటికి పొమ్మని ఇంకోదారిన వెళ్ళిపోతాడు తాను.

ఈ వ్యూహం రచించిన భీముడి తెలివితేటలా గొప్పవి? లేకపోతే మరో భగవంతుడనేవాడుండి ఇలా చేశాడా అనే దానికి సమాధానం ఒకరు చెప్తే ఇంకొకరు వినగలిగిందిలేదు. ఎవరికి వారు వారి సంస్కారాన్నిబట్టి అర్థం చేసికొనాల్సిందె.

సైరంధ్రికి ఈనాడు కలిగిన సంతోషం- బహుశ భారత యుద్ధం అయిన తరువాత కూడ రాలేదేమోననిపిస్తుంది. తాను స్మశానం నుంచి బయలుదేరి మందయానంతో పట్నంలోకి వస్తోంది. ఈ సంగతంతా ఊళ్ళో అప్పటికె తెలిసిపోయింది. ప్రజలు ఈమెను చూసి "అమ్మో" అంటున్నారు కొందరు. "రాక్షసి" అంటున్నారు ఇతర్లు. "బాబోయ్ నేను కళ్ళెత్తి చూడనుదాన్ని" అంటున్నారు ఇంకా కొందరు. ఇవన్నీ వింటూ త్రిప్పుకొంటూ ఆనందిస్తూ వస్తోందామె తెల్లారుతూ ఉండగా.

విరాటుడు నిద్రపోలేదు మళ్ళీ. బహుశ ఏమయింది, ఏమయింది అనే తహతహలో ఉండచ్చు. లేదా ఏదో అయుంటుందిగాక-కానీ అని నిర్వృత్తిలో ఆనందంలో ఉన్నాడోమరి! తీరా ఉపకీచకులంతా స్మశానంలో చచ్చిపడి ఉన్నారనీ సైరంధ్రి తిరిగి వచ్చిందనీ తెలిసి మళ్ళీ భయపడతాడు. ఆ గంధర్వులు తననూ తన ప్రజలనూ కూడ తినెయ్యవచ్చుగదా! అందుకని సుధేష్ణను పిలిచి "సైరంధ్రిని బ్రతిమాలి మన ఊరినుంచి వెళ్ళిపొమ్మని చెప్పు" అంటాడు.

సైరంధ్రి వస్తూ వస్తూ వంటశాల దగ్గరకు వచ్చి వలలాంకుడికి వినపడేటట్లు ఎక్కడో చూస్తూ అంటుంది-

"కీచకుల వెనబుట్టిన కిల్బిషంబు
పాచినన్ను రక్షించిన పరమధర్మ
రతికి గంధర్వ పతికి నిరంతరంబు
భక్తియుక్తిని ప్రణమిల్లి బ్రతుకుదాన', —అంటుంది.

అప్పుడు వలలుడు నిగూఢ వచన చాతుర్యధుర్యుడై – ఓ వదుచా! అపాయం కలిగినప్పుడు రక్షింపక పోతే ఆ పతి పతేనంటావా? నీ భర్తలు నిన్ను రక్షించటం ఉచితమె. వాళ్ళని నీవు ప్రత్యేకంగా మెచ్చుకోవాల్సిన పనిలేదు అంటాడు. ఆమె చిరునవ్వుతో ఓరకంట చూస్తూ వెళ్ళిపోతుంది.

నర్తనశాల దరికి ఆమె వచ్చేసరికి బృహన్నల అందరితోపాటు సైరంధ్రి చెప్పేది వింటూ "అసలేం జరిగిందో చెప్పు"మంటాడు. ఆమె నిష్ఠూరంగా "కన్నెల కాటలు నేర్పుతూ సుఖంగా ఉన్నావుగాని సైరంధ్రి కెంతబాధ కలిగిందని చింత చేస్తున్నావా?" అంటుంది. అందుకు బృహన్నల – "నీ దుఃఖానికిగాను నేనూ దుఃఖపడటం ఎప్పుడైన ఉంటూనే ఉందిగాని నేనీ అసహ్యపు పుటక పుట్టిన దుఃఖాన్ని తలచుకొనేవారెవరున్నారు. నీవు క్రొత్త మనిషివేగాని అనింద్యవని మాత్రం అనుకొంటాను. అలాంటి నీకు ఏ దుఃఖం రావడానికీ వీల్లేదు. అందుకే నీ కారణంగా ఏలాంటి బాధా నా మనసులో కలుగదుగాక" అంటాడు.

ద్రౌపది– "అయ్యో! నీ బాధ నేనెరుగనా? నీవు అలాగే వుండాల్సి ఉన్నది గనుక అలా ఉంటున్నావు. నీవంటె నా కెంతో ఇష్టము ఆ కారణానే" అంటుంది.

ఈ భాగంలో తిక్కన చేసిన రసపోషణ ఎంత రమ్యమైందో ఆ పద్యాలు చదివి తెలియాల్సిందె.

సైరంధ్రి సుదేష్ణ ఇంటికి రాగానే ఆమె పిలిపించి "అమ్మా ఇన్నాళ్ళూ ఇక్కడ ఎలాగో వున్నావు. ఇలా నీ భర్తలచేత మగవాళ్ళ నందర్నీ చంపించే పరిస్థితి కలిగిన తర్వాత నిన్ను ఇక్కడ ఉండవద్దని బ్రతిమాల వలసిందని మా రాజుగారు కోరారు. నీవు దయచేసి ఎక్కడికయినా వెళ్ళిపోవాల్సింది" అంటుంది. కాని ద్రౌపది—

"అమ్మా నా భర్తలు కృతఘ్నులు కారమ్మా'! రాజుకూ ఇంకెవరికీ అపకారం చేయరుగాక. వాళ్ళు మీకు మేలు చేసేవారేగాని కీడు చేయరు. ఇంకా పదమూడు రోజులు మాత్రం ఓపికపట్టు" అని ప్రార్థిస్తుంది. ఇన్నాళ్ళుంచుకొని ఇప్పుడీ సైరంధ్రి ఏమయిపోతే నాకేమని నన్ను వెళ్ళిపొమ్మంటం న్యాయం కాదు. నన్ను కనికరించాల్సింది" అంటుంది.

సుధేష్ణ ఒక క్రమానికి ఒప్పుకొంటుంది. ఐతే ప్రజల్లో కీచకుడినీ వాడి తమ్ముళ్ళనీ గంధర్వులు చంపేశారనే వార్త ప్రచారమై రాష్ట్రిందాటి వెళ్ళిపోయింది— ఈ పదమూడు రోజులూ కాకముందే! కీచకుడు ఇప్పుడిక లేడుగనక విరాటుని జయించు దామని ఎవరైనా శత్రువు దండెత్తవచ్చు!

క్షణానికొచ్చే సంగతి ఇప్పుడు తెలీదుగాక!

2. గోగ్రహణము

దుర్యోధనుడు పాపి కావటంచేత — అంటే పరపీడనం చేసే స్వభావం కల వాడవడంచేత — పాండవులను అజ్ఞాతవాస కాలంలో గుర్తించి కాంట్రాక్టు ప్రకారం మళ్ళీ పదమూడేండ్లు ప్రవాసంలో ఉండేటట్లు చేయాలనే ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. కాంట్రాక్టులో అలా ఉన్నట్లయితే అతడలా చేయడం పాపమెలా అవుతుందని శంక వస్తుంది. మాయా ద్యూతమె పాపపు పనికదా! అందుచేత అలా అతడు ప్రయత్నం చేస్తూ పంపిన వేగులవాళ్ళు అంతా తిరిగి తిరిగి వచ్చి ఒకచోట కలిశారు. పాండవుల ఆచూకీ ఎవ్వరికీ తెలియలేదు.

వాళ్ళు దుఃఖితులై దుర్యోధనుని సభలో ప్రవేశించి, పాండవులు ఉండి వెళ్ళి పోయిన పురీ పుట్టా అడవులూ మడువులూ అన్నీ వెదికినా పాండవులున్నట్లు ఎక్కడా చూడలేకపోయినామన్నారు. ఒకచోట రథాల గుర్తులు అవుపడ్డవి. వాటి వెంటబడి వెళితే అవి ద్వారకా నగరం వెళ్ళిన రథాలని తెలిసింది. పాండవులు మాత్రం అక్కడలేరు. ఇది చెప్పి ఇంకా ఇలా చెప్పారు. "మేము ఒక విశేష విషయం చూచాము. మత్స్యరాజైన విరాటుని బావమరది ఒక స్త్రీ కారణంగా గంధర్వులచేత అర్ధరాత్రివేళ చిత్రంగా చంపబడ్డాడు. ఆయుధం లేకుండా ఆ మహా బలుణ్ణి చంపి తల చేతులూ కాళ్ళూ డొక్కలోకి దోపివేసి శరీరం ముద్దచేసి వదే శారుట గంధర్వులు ఎవరో. మత్స్య రాజుకు మీరు శత్రువులు గనుక మీరు సంతో షిస్తారని మేము ఈ సమాచారాన్ని చెప్తున్నాము. ధర్మరాజాదుల అచూకీకిగాను తమరేచర్యలు తీసుకుంటారో అది తమరు యోచించాల్సింది" అంటారు.

దుర్యోధనుడు మంత్రాలోచన కోసం సభకు అందరనూ పిలుస్తాడు. అందర్నీ సలహాలు చెప్పవలసిందంటాడు.

"కర్ణుడు నిపుణులైన రహస్య ప్రచారకుల్ని వంపి నలుమూలలా వెతికిస్తే తెలియ కేమవుతుంది?" అంటాడు. దుశ్శాసనుడయితె "పాండవులు ఎప్పుడో అర ణ్యాల్లో దుష్టమృగాల బారిపడి చచ్చివుంటారు. మనమిక వారిని మర్చిపోవచ్చు" నంటాడు. ద్రోణుడు "పాండవులు గౌరవనీయులూ, కీర్తిగలవారూ మాత్రమేగాక దైవబలం కలిగినవారు. దివ్యులతో సమానులు. వారికి అంతటి ఆపద వచ్చిందన డానికి వీలులే"దంటాడు. "ఓపిక ఉంటే భూమినంతా వెతికించండి వట్టి పిచ్చి మాటలెందు"కంటాడు. ఎవరి స్వభావాన్నిబట్టి వారి ఊహాపోహలు ప్రస్ఫుటమవు తాయి అనేది భారతం చదివి ఆలోచించి తెలియవలసినమాట! భీష్ముడు ద్రోణుడు చెప్పిన మాట నిజమంటూ "బాహుబల, ధీబల దైవబలాలు కలిగినవారు గదావాళ్ళు-వారికి అరిష్టమెప్పుడూ కలుగ"దంటాడు.

దేశమంతా వెతికించటంలో ఒక మెలుకువ చెప్తాను వినవలసింది అని భీష్ముడు చెప్తాడు. అదేమంటే ధర్మరాజు ఏదేశంలో ఉంటే ఆదేశంలో వారికి—

సీ॥ బ్రాహ్మణ భక్తియు బరహిత శక్తియు—
నిర్మల మతియును నీతిరతియు

సత్యభాషణమును సాధు పోషణమును—
జిర వితరణమును సేవ్య గుణము

సన్మార్గ రక్షయు ఉన్మత్త శిక్షయు—
నంచితోదయము గృపాతిశయము

బంధు సంప్రీతియు భవ్య విభూతియు—
శాస్త్రోపగమము నస్ఖలితదమము

తే.గీ॥ సజ్జన స్తవనీయ సౌజన్యములును—
ధర్మ సంచిత బహుధన ధాన్యములును,—

—కలుగుతవి అన్నాడు. ఈ గుర్తులు చూచుకొని ఆయా దేశాల్లో బాగా గాలించాల్సింది. ధర్మరాజున్న చోట గోదానాలు మెరుగెక్కినవై పాడికి కొరత వడనీయకుండ చేసికురుస్తవి అంటాడు. భీష్ముడు పాండవుల్ని అలవాటుగా పొగడి నట్లున్నది దుర్యోధనాదులకు. అయినా కోపాన్ని తెచ్చుకొనకుండా ఇదే గీటురాయిగా తీసికొని వెదకాల్సిందని చారుల్ని పంపుతారు. ఎందుకనంటే భీష్ముడు చెప్పిన

విధం అబద్ధం కాదని దుర్యోధనుడికి కూడ అంతరాంతరాల్లో తెలుసు. ధర్మరాజు బుద్ధి ప్రవర్తనా అంత గొప్పవి అనే సంగతి దుర్యోధనునికే-తెలిసిన సంగతి. ఇప్పుడు భారతం చదివే మనకు మాత్రం మన సంస్కారాన్నిబట్టి తప్పుగా అర్థమయితే తప్ప ధర్మరాజు సార్థక నామడనేది నిజమైన మాట అనిపిస్తుంది. కృపాచార్యుడు కూడ వీరితో ఏకీభవిస్తాడు.

దుర్యోధనుడంటాడు "సింహబలుడూ, భీమసేనుడూ, శల్యుడూ, హలధరుడూ సమాన బలం కలవారు. శల్యుడూ బలరాముడూ దూరంగావున్నారని మనకు తెలుసు గనుక భీమసేనుడే విరాట్రాజ్యంలో ఉండి సింహబలుడ్ని చంపాదనిపిస్తుంది. ఆ స్త్రీ ద్రౌపదే అయి ఉంటుంది. ఎవరో గంధర్వులని పాండవులు ప్రచారం చేసి ఉండి ఉంటారంటాడు. పైగా మత్స్యదేశంలో, తాతగారైన భీష్ముడు చెప్పినట్లు సుభిక్షంగా ఉంటున్నదికదా" అంటాడు.

చివరకు విరాట్రాజ్యంలోని గోవుల్ని తోలుకొస్తే వాటిని రక్షించటానికి పాండవులు వస్తారు. వాళ్ళను గుర్తుపట్టి తిరిగి పదమూడేండ్లు వెనక్కు పంపించవచ్చు అని నిర్ణయించాడు దుర్యోధనుడు.

అప్పుడు త్రిగర్త దేశాధిపతి అయిన సుశర్మ అంటాడు. నేను పూర్వం మత్స్య దేశంమీదకు దండెత్తికూడ సింహబలుని ధాటికి తట్టుకోలేకపోయినాను". ఇప్పుడు అతడు లేడుగనక వెళ్ళి మత్స్య దేశాన్ని ముట్టడించే అవకాశం తన కివ్వాల్సిందని కోరాడు. మరి కీచకుడు లేకపోయినా పాండవులు ఉన్నట్లయితే వారి ధాటికి తాను తట్టుకోవటమనేది ఉంటుందా అనేది అతడికి తట్టలేదో లేక అథవా వాళ్ళు ఎదురువచ్చినట్లయితే దుర్యోధనాదుల సాయం తాను పొందగలనుగదా! అనుకున్నాడో తెలీదు. తన సాహసోద్యుక్తతను మాత్రం తెలియపర్చుతాడు.

దుర్యోధనుడు అందుకు ఒప్పుకొని దక్షిణ దిశలో సుశర్మ మత్స్య దేశాన్ని ముట్టడించేటట్లూ విరాట్రాజు ఆ దిశకు వెళ్ళి యుద్ధంలో మునిగి ఉంటాడు గనుక తాము ఉత్తర దిశలో నుండే గోవుల్ని తోలుకొని వచ్చేటట్లూ ఏర్పాటు చేస్తాడు. అష్టమినాడు సుశర్మ దండెత్తి వెళ్ళాలి. నవమినాడు తాము ఉత్తర గోగ్రహణం చేస్తారు. పని ప్రారంభించరాదనబడే అష్టమి నవమిలలోనే వీరు నిశ్చయించుకొనటం దైవ నిర్ణయమా అనిపిస్తుంది.

సుశర్మ దక్షిణ దిశకు వెళ్ళి అక్కడున్న మత్స్యరాజ్యానికి చెందిన గోవుల్ని తోలుకుపో ప్రయత్నిస్తాడు. గోపాలకుల్ని దునుమాడుతాడు. విరాట్రాజు వెంటనే యుద్ధసన్నద్ధుడై వస్తాడు. అతడితో వాని ముగ్గురు తమ్ములూ శంఖుడనే పెద్ద కుమారుడూ కూడ ప్రయాణమై వస్తారు. అప్పుడు ధర్మరాజు, తనకూ ఆయుధాలు పట్టటం తెలుసుననీ యుద్ధం చేయగలననీ చెప్పి తానూ యుద్ధానికి బయలుదేరుతాడు. పైగా వలలుడూ తామ్రగ్రంథీ, తంత్రీపాలుడూ కూడ తమతో యుద్ధానికి రావల సిందిగా ఆజ్ఞాపించాల్సిందని విరాటుని ఒప్పించి వారినీ రప్పిస్తాడు. మిగిలిపోయింది బృహన్నలా, సైరంధ్రీ మాత్రమే అంతా మహాట్టహాసంతో వెళ్ళి సుశర్మ నెదిరిస్తారు. ధర్మ, భీమ, నకుల, సహదేవులు వారి రథాలే వారు నడుపుతున్నారట-మరి రథం నడుపగలిగినవారిక మత్స్య దేశంలో లేరేమో!

రెండు సైన్యాలూ సంకులంగా పోట్లాడుతున్నాయి. సైన్యం చనిపోయిన వారిమీదనుంచీ నడుస్తున్నదట. రక్తపు మడుగులు సృష్టిస్తున్నారు. విరటుని తమ్ములూ కుమారుడూ విజృంభించి శత్రువుమీదకు వెళ్ళటం చూసి, విరాట్రాజు ఉత్సాహంతో తానూ తన రథాన్ని సుశర్మ మీదకు పోనిమ్మంటాడు.

సుశర్మ పెద్ద ఆటోపంతో విరాటుని ఎదిరిస్తాడు. సైన్యమంతా ఉత్సాహంతో పోరాడుతూ ఉంటుంది. పోరు ఘోరమై నడుస్తున్నది. ఇంతలో ప్రొద్దుగ్రుంకుతుంది. ఒకరికొకరు కనపడని స్థితి వల్ల పోరు మందగిస్తుంది. మళ్ళీ చంద్రకాంతి రాగానే సుశర్మ రథమేదో తెలియజేస్తూ జండా కనిపిస్తోంది. మళ్ళీ యుద్ధం ముమ్మరమైంది. కాని త్రిగర్తులు విరాటుని సారథిని చంపి రథాన్ని విరగ్గొట్టుతారు. విరథుడైన విరటుని సుశర్మ వచ్చి పట్టుకుపోయి తన రథంమీద పెట్టుతాడు.

ఇప్పటివరకూ ధర్మరాజాదులు కేవలం యుద్ధం చూస్తూ తను రథాలు అలా అలా నడుపుతున్నారని పిస్తుంది. రాత్రిపడిం తరువాత యుద్ధం చేయాలనుకున్నారో ఏమో, అప్పుడు ధర్మరాజంటాడు- "ఆ విరాట్రాజును కష్టాన్నుంచి తప్పించండి" అని- భీముడు ఒక తాటిచెట్టు చూపించి "దాంతో చంపేస్తా శత్రువుల్ని మీరుండండి" అంటాడు. వెంటనే ధర్మరాజు "వద్దు వ"ద్దంటాడు. "నీవెవరో క్షణంలో తెలిసి పోతుంది. అలాటి పనిచేస్తే! ఇదిగో ఈ ఇద్దర్నీ కూడ సహాయం తీసికొనిపో. తమాయించి తగుల్కొను శత్రువుల్ని" అంటాడు. భీముడు నొసలు చిట్లించి "సరే అలాగే"నని వెళ్తాడు వాళ్ళతో.

నకులుడూ సహదేవుడూ ఎంతోమంది శత్రువుల్ని చంపేశారు ఆ రాత్రి. ధర్మరాజు త్రిగర్తుల అశ్వాలను కొట్టి చంపుతాడు. భీముడి యుద్ధంలో సుశర్మ మునిగిపోతాడు. ఈ సమయం చూచి విరాట్రాజు సుశర్మ రథంమీదనున్న ధనస్సూ బాణాలూ తీసికొని ఒక్కసారిగా క్రిందకు దూకి పారిపోయి వెళ్ళి సుశర్మమీద బాణాలు వేస్తాడు. భీముడు వెంటనే వెళ్ళి త్రిగర్తుని పట్టి పెడరెక్కలు విరచి కట్టి గెలుపు ప్రకటించి అరుస్తాడు. త్రిగర్త సైన్యాలు చెల్లాచెదరవుతాయి. విరాటునికి కాపలాగా తమ్ముల్ని పెట్టి, భీముడు తను వెళ్ళి ఎక్కడో వున్న గోవుల్ని మరల్చి తీసికొస్తాడు. తరువాత అంతా కంకుభట్టు వద్దకు వస్తారు. ఇలా ఇలా జరిగిందని చెప్తారు.

విరాటుడికి చాల సంతోషమయింది. ఈ వలలుడు ఇంతపనిచేసి వచ్చి కంకుభట్టుకు చెప్పటంతో కంకుభట్టుమీద గౌరవం ఇనుమడించింది. అప్పుడు కంకుభట్టుతో విరాటుడంటాడు. "నా ఈ శరీరం నీవల్ల బ్రతికి వున్నది. అది నీకు దాస్యం చేస్తుంది. నా రాజ్యం నీవు పుచ్చుకోవలసిం" దంటాడు. వెంటనే కంకుభట్టు అయ్యో! అదేంమాట. రాజువైన నిన్ను రక్షించుకోవటానిక్కాదా నేనిక్కడకు వచ్చింది! ఎవరి కర్తవ్యం వారు చేసినప్పుడు పొగడవలసిన అవసరమేమిటి?" అంటాడు.

కర్తవ్యం అనేది ప్రతి వ్యక్తికీ అతడున్న పరిస్థితులకు లగించి ఉన్నదై వుంటుంది. ప్రతి పనీ కర్తవ్యం కాదు. కర్తవ్య మేమిటి అని తెలిసి వాటిని చేయాల్సిన బాధ్యత ప్రతి వ్యక్తిమీద వుంటుంది. ఎందువల్లనంటే సమాజంకోసం వ్యక్తి వున్నాడు. సమాజమే వ్యక్తికోసం ఉన్నదనే ఘనులూ ఉన్నారుగాక. వాళ్ళే సమాజంలో అశాంతిని లేపేవాళ్ళు. ఆకులు చెట్టుకోసం ఉన్నయిగాని ఆకులకోసం చెట్టుబ్రతికి ఉన్నదనటం సరికాదుగదా! వ్యక్తికి అందుకే కర్తవ్యం ఉంది అది సమాజంతో అతడ్ని ముడివేస్తున్నదనేది గమనీయం. అందుకే కంకుభట్టు రాజును రక్షించుకొనే బాధ్యత తనకు కర్తవ్యమైందని చెప్తున్నాడు.

ఇదంతా ఇలా ఆలోచించుకొని విరాట్రాజు ఆశ్చర్యపడిపోతాడు. ఇంతటి యుద్ధంలో పాల్గొని పోరాడటమనేది స్వార్థం కాదనేది విదితం చేసికొంటాడు. అందుకని అంటాడు_

"ఉపకారమొ బంటు తనమొ
కృపయో పెంపో సమగ్రకీర్తి ప్రియమో
రిపు దుస్సహమగు నీ రణ
నిపుణతకుం గారణంబు నెయ్యమొ ఎరుగన్"

—అని "ఈ వంటలవాడేగదా ఆ మంటలామండే శత్రువుల్లోకి దూరి వారిని హతంచేసి నన్ను గెలిపించింది: తంత్రీపాలుడూ తాామ గ్రంథి నీవూ ఈ వలలాం కుడూ వీరియంత గొప్పగా యుద్ధంచేసిన వాళ్ళెవరూ లేరు. అందుచేత మీకు ఏనుగులు గుర్రాలు అన్నీ ఇస్తాను. మీ ఋణాన్ని నేనింకెలా తీర్చుకోనూ?" అంటాడు విరాట్రాజు.

అందుకు ధర్మరాజు— అందుకు ప్రతిఫలంగా నేనొకటి అర్థిస్తాను. ఇవ్వాల్సింది. అదేమంటే త్రిగర్తపతినీ వాని సైన్యాలతోసహా విడుదల చేయాల్సింది. నీవు ఇక్కడ యుద్ధంలో గెలిచి తిరిగి వస్తున్నట్లుగా ఇంటికి కబురుచేయాల్సింది" అంటాడు. విరాటుడు అలాగె చేస్తాడు. సుశర్మ వెళ్ళిపోతాడు. అంతా వెన్నెట్లో ఆ ఇసుక ప్రదేశంలో ఉండి. సంతోషంతో రాత్రిగడుపుతారు.

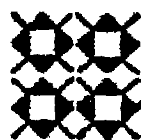
ధర్మరాజు తన మహారాజ లక్షణం పోనిచ్చుకోక పోపటం తెలియాలి. సుశర్మను గెలిచింది విరాటుడయితె అతడ్ని వదలటం శిక్షించటం గూర్చి ధర్మరాజు తను చెయ్యాలనుకున్న ఆ నిర్ణయం విరాటునిచేత చేయిస్తాడు. ఇది అతడి నర నరాల్లో ఎక్కిఉన్న రాజలక్షణం కాదా? ఇంటికి కబురు చేసింది బృహన్నలా సైరంధ్రులు వీళ్ళేమయినారోనని గోలపెట్టకుండా. అందుకె భారతం గుణతత్వ నిరూపణం అనేది:

3. సాధనా క్రమణిక

భారతం వేదార్థ బృంహితంగా రచించాడు వేదవ్యాసుడు. భారత కథ చెప్తూనే అనేక సాధనలు సూచించాడు. పాండవు లయిదుగురూ కౌరవులూ కూడా మనిషిలో ఉండే వివిధ తత్వాలే. పాండవులు సాత్త్విక తత్వాలు. కౌరవులు దుర్వృత్తులు. ఈ రెండూ ఒకదానికొకటి వ్యతిరేకం. సాధకుడు చేయాల్సింది ఉపనిషత్తులలో చెప్పిన బ్రహ్మజ్ఞాన సాధనం. ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ తత్త్వమసి, అహం బ్రహ్మాస్మి అనే మహా వాక్యాల సాధన చేయటం మొదటిది. అది పాండవుల అరణ్య

వాసం పూర్తి అయేవరకూ వ్యాసమహర్షి సర్వత్ర చెపుతూ వచ్చాడు. ఈ అజ్ఞాత వాస కథతో సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మమనే సాధనకు ప్రాతిపదిక వేయటం అయింది ఇప్పుడీ సుశర్మ యుద్ధం చేయటం ఒక చిత్రమైన సాధనా విషయం అనిపిస్తుంది. త్రిగర్తుల కధిపతి అతడు. సాధనలో త్రిపుటీ సాధనకు ప్రతీక. విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ దశలలోని పరమాత్మ (జీవుడు) ఒక్కడేననే తత్త్వం త్రిపుటీ సాధనా తత్త్వం. దీనిని సాధించేటప్పుడు కలిగే తప్పుదోవ ఇక్కడ సూచిస్తున్నాడు. శరీరాన్ని మరచి మనసులో మనసును మరచి వాసనలలో నిల్చి అన్నీ కలిపి ఒక్కటేనని అమనస్కయోగం చేస్తుండటం. వాసనల నశింపజేయక భగవంతుణే ననటం సరికాదు. ఇదీ ఒక సాధనే ననే తత్త్వంతో ఋజు ప్రవర్తనాన్ని వదలివేసి, భగవంతుడు నేనూ ఒకణ్ణేననే విపరీత భావనను ఆవేశింపజేయటం తప్పుదోవకు సాధకుణ్ణి లాగడమవుతుంది. సాధకునకు ఇటువంటి విపర్యయాలు వస్తూ ఉంటవని వాటిని పవనయోగంతో (భీముడు) అష్టాంగయోగంతో (ధర్మరాజు), వైరాగ్య వృత్తితో (నకులుడు), జ్ఞానప్రకాశంతో (సహదేవుడు) జయించాలి అనే సూత్రం వ్యాస భగవానుడు నర్మగర్భంగా ఇక్కడ చెప్పాడు అనిపిస్తుంది.

-(ఇది తృతీయాశ్వాసము)-

మహాభారత కథలు

చతుర్థాశ్వాసము

1. ఉత్తర గోగ్రహణము

దక్షిణ గోగ్రహణ సందర్భంలో విరాటుడూ ధర్మరాజాదులూ వెళ్ళి సుశర్మను ఓడించారు. మరునాడు వారు రావడానికి ముందే దుర్యోధనాదులు తమ సైన్యాలతో సహా వచ్చి ఉత్తరదిక్కున నున్న గోగణాలను పట్టుకొంటారు. వాటిని కాస్తూ ఉండే అధికారి బండినెక్కి గబగబా వచ్చి అంతఃపురంలో ఆటలాడుతున్న విరాటుని రెండవ కుమారుడైన భూమింజయునితో ఆ సంగతి చెప్పి గోల పెట్టాడు– "కౌరవ సేనలు వచ్చి చుట్టుముట్టినయి"అని. మరి రాజ సౌధంలో ఉన్న అధికార పూరితుడు ఈ పిల్లవాడే. వానికి చెప్తే కొంత సైన్యమన్నా కూర్చి పంపితే కౌరవ సేనలను ఎదుర్కొనవచ్చునన్న ఊహ ఆ గోవుల్ని రక్షించే అధికారికి కలుగటం ఆశ్చర్యమేమీకాదు. వచ్చి పెద్ద పని పప్పచెప్తున్నాడు గనక ఉత్తరుని ఇంద్రుడవు, యోధుడవు అనికూడ పొగడి సంతోషపెట్టాడు.

ఆ కలిగిన సంతోషంతో ఉత్తరుడు "అవును, నేను ఎంతో బాగా యుద్ధం చేయగలను– కౌరవులయితే మాత్రమేమిగాక! గోవుల్ని తోలుకుపోతారా? క్షణంలో వాళ్ళను జయించి గోధనం తీసుకొస్తాను. కాని, నాకు తగిన సారధి లేదుగదా ఎలాగ?" అంటూ కర్తవ్యం జారవిడవడానికి సిద్ధమవుతుంటాడు.

ఇప్పుడు విరాట నగరానికి వచ్చిన ఇక్కట్టు తొలగడం సామాన్యమైన పని గాదు. ఇంత ఇక్కట్టు వచ్చిందని ఆ అంతఃపురంలో కేవలం ద్రౌపదికి తప్ప ఇంకెవ్వరికి తెలియదనిపిస్తుంది. లక్ష ఇక్కట్లు పడి యెరుక గలిగి ఉన్నది ఆమె. పాపం మిగతా వారికేమి తెలుసు. ఆ వచ్చిన ఇక్కట్టులోని తీవ్రత? అందుకని సైరంధ్రి గబగబా బృహన్నల ఉన్న చోటకు వెళ్ళి ఈ బెడద వచ్చిన సంగతీ ఉత్తర కుమారుడు సారధిలేక అంజాయిస్తున్నట్లూ చెప్పింది. ఆమెకు తెలుసు అజ్ఞాతవాసం సంవత్సరమంతా ఇంచుమించు అయిపోయిందని. ఆ సంగతి బృహన్నలతో కూడా అన్నది.

బృహన్నల లెక్కలు గట్టి "ఆ_సంవత్సరకాలం దాటిపోయింది. ఇక భయం లేద"ని చెప్పి, ఉత్తరుడితో "బృహన్నలకు రథసారథ్యం వచ్చుననీ ఖాండవదహన సమయంలో అతడే అర్జునునకు రథసారధ్యం చేశాడనీ చెప్పు" మంటాడు. ఇవన్నీ అబద్ధాలు అవటం క్రింద లెక్కగట్టి అర్జునుడిని అవినీతిపరుడనే వాళ్ళుంటారుగాక. వారికి యుక్తాయుక్తాలు తెలీకపోవడంచేత అలా అంటారనే సంగతి విచారిస్తే మనకు తెలుస్తూనే ఉంటుంది. సైరంధ్రి అందుకు ఉత్సాహపడి వెళ్ళి ఉత్తర ద్వారా ఉత్తర కుమారునకు ఈ సంగతి తెలియ జేస్తుంది. ఉత్తర కుమారుడు బిట్టు నవ్వేస్తాడు. "వచ్చినవాళ్ళు కౌరవులు - నేను వెళ్ళి యుద్ధం చేయాలి. నాకు సారధిగా బృహన్నలా! పేడివాడు" అతడిని కళ్ళారా చూడటమే నాకు అసహ్యము! ఇతడు కౌరవ సేనతో పోట్లాడటానికెలా పనికి వస్తాడు. అంటాడు'' అప్పుడు సైరంధ్రి-

"కౌరవసేనగాదు త్రిజగంబులు నొక్కటనెత్తి వచ్చినం
దేరు బృహన్నలా వశగతిం జరియించిన గెల్వవచ్చుఁద
ద్వీర గుణంబు సొంపు పృథివీ వరనందన మున్నెరుంగుదుం
గారణ జన్మమై తను వికారమువచ్చిన బెంపు దప్పునే''

ఒక పందెం వేసినట్లుగా మాట్లాడింది సైరంధ్రి. ఉత్తరుడు వద్దువద్దని తప్పుకుపోవడానికి కూడ వీలులేని నవాలున్నది ఆ మాటల్లో. ఉత్తరుడు ''సరె" నంటాడు. ఉత్తర గబగబా వెళ్ళి బృహన్నలతో చెప్పి నేను నిన్ను తీసికొని వస్తా నని వాగ్దానం చేసివచ్చాను మీరు కాదనక రావాల్సిందంటుంది. ఆమె మాట చెల్లించడానికి గాను అన్నట్లు బృహన్నల ఉత్తరుని వద్దకు వస్తాడు।

వచ్చిన బృహన్నలను తనకు సారధిగా నుండవలసిందని కోరుతాడు ఉత్తర కుమారుడు. బృహన్నల ఒక క్రమానికి ఒప్పుకొంటాడు. రథం గుర్రాలూ తెస్తారు, వాటిని పూన్చి జంవా ఎత్తించి పగ్గాలు పట్టి బయలుదేరుతాడు అర్జునుడు. అక్కడి ఆడపిల్లలు కౌరవసేనను వీరు గెల్చి వస్తారనే గొప్పనమ్మకంతో ఉన్నారు. అందుకని వచ్చేటప్పుడు ఆ గొప్ప గొప్ప శత్రురాజులు తలగుడ్డలుగా ధరించి ఉన్న రంగుల గుడ్డలను బొమ్మ పొత్తిళ్ళగా జడుకోడానికి తమకు తేవాల్సిందని అడుగు తారు.

తిక్కన ఎంతో సున్నితంగా రమ్యంగా ఈ సన్నివేశంలో హాస్యం చెప్పటం చూస్తాముగాక ! ఈ హాస్యానికి ఆధారం ఏమంటే ఆడవాళ్ళకు కౌరవ సేనతో చేయవలసిన యుద్ధంలోని తీవ్రత తెలియక పోవటం ఒకటీ, బృహన్నల గొప్పదనం సైరంధ్రికీ మనకూ తెలిసినదై తెలియవలసిన ఉత్తర కుమారునికి తెలియకపోవటం రెండవదీ, ఆ సమయంలో స్త్రీలంతా ఎదురువచ్చి సేసలు చల్లి వారిని పంపుతారు యుద్ధానికి.

రథం వెళ్ళి వెళ్ళి తీరా కౌరవసేన అగుపడేటంతవరకూ వెళ్తూనే ఉంది. ఆ సేనను చూసేటప్పటికి యుద్ధం చేయాల్సిన ఉత్తర కుమారుని గుండె జారిపోతుంది. ఒకరుకాదు—ఇద్దరుకాదు—కౌరవయోధులంతా వున్నారు. రథం ముందుకే వెళ్తోంది. అప్పుడు బృహన్నలను పిల్చి ఉత్తర కుమారుడు తన పరిస్థితిని చెప్పి వాపోతాడు. "నేను వీరిని గెలవడం అసంభవం. బ్రతికియుండిన సుఖముల బడయవచ్చు. కనుక త్రిప్పు వెనక్కు రథాన్ని" అంటాడు.

అప్పుడు బృహన్నల మొదట "గోవుల్ని విడిచి వెళ్ళటం—ఎలా జేస్తావలాంటి పని—" అంటాడు. "అంతేకాదు సైరంధ్రి నా సంగతి చెప్తే నీవు నన్ను తెచ్చావు. పైగా పౌరులంతా మనకు దీవెనలిచ్చారు. కౌరవులు మన గోవుల్ని ఎత్తుకుపోతు న్నారు. ఇన్ని ఇలా ఉండగా నేను వృథాగా తిరిగిపోతానా?" అంటాడు అర్జునుడు. నపుంసకత్వం బృహన్నలకు పోయినట్లు ఈ పద్యమె చెపుతుంది అనిపిస్తుంది. "కొంచెం మనసు చిక్కబట్టుకో. ఆ కౌరవులె ఆశ్చర్యపోయేటట్లు చేసి వెళ్ళిపోదా" మంటాడు. రథం ఆపడు. ఉత్తరుడు తన బాణాలూ కవచం అక్కడ రథంమీదనే వదలి, దూకి వెనక్కు తిరిగి పారిపోతాడు. అర్జునుడు రథం నిలిపి దిగి అతడి వెంట పరుగెత్తి వెళ్ళి అతణి పట్టుకొని రథంవద్దకు తెస్తాడు.

ఇదంతా దూరం నుంచి కౌరవ యోధులు చూస్తూ ఉన్నారు. అర్జునుని ఉత్త రుడు ఎంతో ప్రార్థిస్తాడు. తాను తన తల్లిని చూడకుండా చచ్చిపోతాననే భయంతో ఇక బ్రతుకు లేదా అంటాడు. అప్పుడు అర్జునుడు "నీవు రథికుడవై యుద్ధంచేయక పోతె మానె. నాకు సారథిగా వుండు. ఈ కురువీరుల్ని ఇప్పుడే నుగ్గుచేస్తాను. అని అతడ్ని నొగులపై కూర్చోపెట్టి తాను రథికుడై తాము మొదటు ఆయుధాలు దాచి పెట్టిన శమీ వృక్షం దగ్గరకు తీసుకొని వెళ్తాడు.

ఈలోగా ద్రోణాచార్యుడు ఈతణ్ణి అర్జునుడుగా గుర్తిస్తాడు. అజ్ఞాతవాస సమయం పూర్తికాక ముందే తాను ఇతడ్ని గుర్తించినందుకు నొచ్చుకుంటాడు—పీళ్ళు మళ్ళీ 13 సంవత్సరాలు ఇలాగా బాధలు పడాల్సి వస్తుందేమోనని. తమ తమ సైన్యంలోని వారందర్నీ జాగ్రత్తగా ఉండాల్సింది, యుద్ధం చేయడానికి సన్నద్ధులై- అంటాడు. ఇంకా భీష్ముడితో అంటాడు—

వీడు ఎవరో వెర్రివాడిలా ఉన్నాడు, జడవేసికొని వస్తున్నాడు. కౌరవ వీరుల్ని జయించడానికి. అహంకారంతో ఇతడొక ఇంద్రుడులా అనుకుంటున్నాడేమో వీడి కథేమిటో తెలియదుకదా? అంటాడు. మీకు తెలియదంటున్నాడు తనకు తెలీ దంటం అబద్ధం కదా. తన మనసుకయితే నిశ్చయంగా తెలియనే తెలిసింది అర్జును డతడని. పైకి చెప్పుట ల్లేదుగాక. అబద్ధం భూతకాల విషయమేకదా! భీష్ముడు దుర్యోధనుని చూచి "శత్రువులకు ఇమ్మయిన కాలాన్ని గడిపవచ్చాములా ఉన్నది. ఇప్పుడు చేయండి యుద్ధం శాయశక్తులా" అంటాడు. ద్రోణుడు మనసులో సంతో షిస్తాడు. పైకి అందరితో అంటాడు - ఆ వచ్చేది అర్జునుడే. సింహం ఆకలితో కుంజరంమీదకు ఉరికినట్లు వస్తున్నాడు. మనలో అతడితో సమానంగ ఉన్నవాళ్లె వరూ లేనట్లుంది. అతడు రుద్రుణ్ణి గెల్చిమరీ వచ్చాడు కదా వనవాసకాలంలో" నంటాడు.

కర్ణుడికి ఈ మాటలకు కోపం వచ్చి - "ఆ మాత్రపు వాడెవరూ లేరని శత్రువుకి కైవారాలు పలుకుతావేం? అతడే అర్జునుడు కావాలి గాని నేనున్నాను అతడ్ని జయింపడానికిక్కడి నీకు చేతకాకపోతే" నంటాడు. అందుకు ద్రోణుడికి, ద్రోణ పుత్రుడికి, భీష్ముడికి, కృపుడికి వీరందరికి కించిత్తు కోపంవస్తుంది. దుర్యో ధనుడు మాత్రం సంతోషించినా "అలా కాదు" అంటాడు. ఎందుకంటే అతడే అర్జును డైతే మళ్ళీ 13 సంవత్సరాలు రాజ్యం వదలిపోవాలివాళ్ళు" అని, అతడ్ని ఇంకో విధంగా జయించాల్సిన అవసరం కనపడదని ధ్వనిస్తుంది అతడిమాట.

శమీవృక్షంమీద ఆయుధాలున్నవనీ అవి పాండవుల ఆయుధాలనీ వాటిని తీయవలసిందనీ బృహన్నల ఉత్తరుని కోరుతాడు. ఉత్తరుడు అ కనపడేది శవము కదా అంటాడు. అప్పుడు అర్జునుడు అలా కట్టిపెట్టి వెళ్ళారు పాండవులు అంతేకాని అది నిజానికి శవముకాదు చూడు"మంటాడు. ఉత్తరుడు తీరా చూస్తే అందులో పాములు కన్పడతవి. మళ్ళీ ఉత్తరుడు భయపడ్తాడు. అందుకు అర్జునుడు అవి దివ్యాస్త్రాలు,

అలా కన్పడుతవిగాక, వాటిని తీసి అందులో ఆ పెద్దవిల్లు తనకివ్వుమంటాడు. ఉత్తరుడు వాటిని తాకినమీదట అవి శస్త్రాలుగా అప్పుడు తెలుస్తుంది. ఒక్కొక్కటి తీసి దానిని ఎవరు ఉపయోగించేవారో చెప్పుమంటాడు ఉత్తరుడు. అన్నీ చెప్పినాక ఇక్కడ ఈ ఆయుధాలు దాచి వారెక్కడున్నారు చెప్పుమంటాడు. వాళ్ళు నాకు మేనమామలవుతారంటాడు. అప్పుడు అర్జునునకు చెప్పవలసివస్తుంది కంకుడు వలలుడు తామ్రగంధి తంత్రీపాలుడు మాలిని వీళ్ళే వరుసగా ధర్మరాజూ భీముడు నకులుడు సహదేవుడూ ద్రౌపదీననీ—తాను అర్జునుడేననీ చెప్తాడు. పైగా కీచకుణ్ణి చంపింది భీముడేననికూడ చెప్పాడు.

ఉత్తరుడు చాల చిన్నవాడు. అతడికి ఆశ్చర్యకరమైన ఈ విషయాలేవీ నమ్మబుద్ధికావటల్లేదు. చివరకు అర్జునునికి పేర్లు పది ఉన్నట్లు తనకు తెలుసు. ఆ పేర్లు నువ్వుచెప్పుచూద్దాం అప్పుడు నమ్ముతా నంటాడు. అలాగేనని అర్జునుడా పేర్లు చెప్పిం తరువాత అవి ఎందుకు ఆయనకు అలా వచ్చినవని అంటాడు. ఆ పేర్లు అర్జునః ఫల్గుణః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః భీభత్సః విజయః జిష్ణః సవ్యసాచిఃధనుంజయః'' అనేవి. ధనాలు కొల్లగొట్టి తేవడం వలన ధనంజయుడు. ఎలాంటివారినైనా ఎదిరించి జయించడం వలన విజయుడు, తెల్లని వాహనాలు కలవాడు గనక శ్వేతవాహనుడు. ఇంద్రుడిచ్చిన కిరీటం తలమీద సూర్యుడుగా ఉండటంవల్ల కిరీటి అంటారు. పీరులకు భీభత్సంగా యుద్ధంచేస్తాను గనుక భీభత్సుడంటారు. రెండు చేతులా బాణాలు వేయగలనుగనుక సవ్యసాచి అంటారు. తెల్లని వాడను గనుక అర్జునుడను. ధర్మరాజును యుద్ధంలో ఎవరూ నొప్పించకుండా చూస్తానుగనుక జిష్ణుడను. మా అమ్మ పృథ అనే పేరుగలది గనక పార్థుడను అని చెప్తాడు. ఇంకా తాను ఖాండవ దహనమప్పుడు సైంధవ పరాభవమప్పుడు ఇంద్రునికి సహాయము చేసినప్పుడు ఎంత గొప్ప పీరుడనిపించుకొన్నాడో ఆ సంగతంతా చెప్తాడు. అప్పుడు ఉత్తరుడు నమ్మి నమస్కరించి ఇక నీకు నేను సారధ్యం చక్కగా చేస్తానుగాక: నా తప్పు మన్నించాల్సిందంటాడు. అర్జునుడు "నీకు ఒక్క దెబ్బగాని తగలకుండా కాచేభారం నాది" అంటాడు. ఇప్పటికి మనసులు కుదుట బడినవి.

ఉత్తరునకు మళ్ళీ ఈతడికి ఈ షండభావం ఎలావచ్చింది. ఇది నటించ గలిగేదికాదే: అని సందేహం వస్తుంది. వెంటనే అర్జునుడ్ని అడుగుతాడు. అప్పుడర్జునుడు ఊర్వశివల్ల కలిగిన శాపం సంగతి చెప్పి ఇప్పుడేమీ లేదులెమ్మంటాడు.

అంతట ఉత్తరునిచేత మిగిలిన ఆయుధాలు తిరిగి పైన పెట్టించి తన ఆయుధాలు ధరించిన క్షణాన ఇంద్రుని కిరీటం వచ్చి అతడి తలను చేరుతుంది. అగ్నిదేవుని తలచుకోంగానే కపికేతనము వస్తుంది. ఉత్తరుని సింహకేతనాన్ని చెట్టుమీద ఉంచి కపికేతనంతో అర్జునుడు యుద్ధానికి తారసిల్లుతాడు.

సర్వమూ సన్నద్ధమైన క్షణాన దేవదత్తాన్ని విజృంభమాణంగా పూరిస్తాడు అర్జునుడు. ఆ శబ్దానికి గుర్రాలు చాపకట్టుగా క్రిందపడిపోతవి_ ఉత్తర కుమారుడు మూర్ఛపోతాడు. వాటినీ ఉత్తర కుమారునీ సేదదీర్చి ధైర్యం చెప్పి మళ్ళీ యుద్ధానికి దుముకుతాడు అర్జునుడు. ఈ సంరంభం చూసి, దుర్యోధనునితో ద్రోణుడు అంటాడు_ "ఆ వింటినారి మ్రోత, శంఖం మ్రోతచూస్తే అవి గాండీవం దేవదత్తం అనె అనిపిస్తున్నవి. అతడి కిరీటం కూడ అతడు కిరీటి అనే చెప్తోంది. అర్జునుడయితే నేను గెలుస్తానని కర్ణుడూ మళ్ళీ ఎక్కడకో పంపుతానని నీపూ. అనే సమయంలేదు_ వెళ్ళి కలబడి యుద్ధం చేయాల్సిన సమయం వచ్చింది త్వరపడు" మంటాడు. కృపాశ్వత్థామలతో :"దుర్యోధనుని ముందు పెట్టుకొని హస్తిపురానికి దోవతీయండి ; వారి వెనుక గోవుల్ని తోలుతూ కొందర్ని పంపండి. వారి వెనుక నిలిచి యుద్ధానికి అంతా సిద్ధం కావలసింది ; అంటాడు.

దుర్యోధనుడు మాత్రం "ఇంకా వనవాస అజ్ఞాత వాసాలకాలం 13 సంవత్సరాలూ కాలేదు కనుక మనం పాండవులను తిరిగి అరణ్యాలకు పంపాల్సిందె. ముందు భీష్ములవారు లెక్కచెప్పి చూస్తాము గాక!" అంటాడు. కర్ణుడు "యుద్ధమొచ్చిందని వెనుకాముందు ఉండాలనుకోవటం ఎందుకు? ఎవరయితే యేమి గాక యుద్ధం చేద్దాము మనం గెలుస్తాము గాక ; ఒక్కడు వచ్చాడు మనలందర్నీ గెలుస్తాడా? అసంభవం అంటాడు. దుర్యోధనుడు మళ్ళీ అవునంటే కాదని, పోట్లాడటం వచ్చినప్పుడు నీతి నియమాలు చెప్పటం - భోజనానంతర సంభాషణంలా పలకటం, ఈ ఆచార్యులకు అలవాటు. ఇతరులమంతా వెళ్ళి వెనక వీరి నుంచి నట్లయితే వారు మనకు జయం రావాలనె ఆశిస్తూ ఉంటారుగాక" అంటాడు ద్రోణుని హేళన చేస్తూ.

అశ్వత్థామకు ఈ మాటలవల్ల చాల చెడ్డకోపం వస్తుంది. "గోవులు కాచే వాళ్ళని అదలించి, గోవుల్ని పట్టుకున్నంత మాత్రాన ఇంత మదంతో మాట్లాడకు! యుద్ధంలో గెల్చిన రాజ్యాన్ని పట్టుకున్న వాళ్ళుకూడ ఇలా మాట్లాడరుగాక. ద్యూతంలో గెల్చినవాడివి నీవు! ఇప్పుడేం చెయ్యాలో ఆ శకుని నడుగు. పాండవుల

ఎదుట ద్రౌపది వలువలు వలిపించింది వాడి నీతివల్లనేగా! అప్పుడు అవనికి అవమానంతో క్రుంగినవాడుగనుక ఆ కపికేతనుడు నీపాలిటి ధూమకేతనుడుగా వస్తున్నాడు. దేవదానవులకుకూడ దుర్జయుడయిన అర్జునుని ఎవరు పొగడకుండా ఉండగలరు? ద్రోణాచార్యులకు ప్రియ శిష్యుడుకూడ గనుక అర్జునుణ్ణి ఆయన పొగడటం ఆశ్చర్యమేమిటి? ఆయన యుద్ధం చేస్తే చేస్తాడేమో నాకు తెలీదుగాని, నేను మాత్రం నీ మాటలకు సిగ్గువదలి యుద్ధం చేయలేనుగాక" అంటాడు.

చిత్రమైన సంగతి ఒకటి ఇక్కడ చూడవచ్చు. ధృతరాష్ట్రుడు పెద్దరాజు. దుర్యోధనుడు పేరుకు రారాజు. దుర్యోధనుడ్ని సంగతి కనుగొనకుండా ధృతరాష్ట్రుడు నిర్ణయాలు తీసికొనడు. కాని ధృతరాష్ట్రునికి పెద్దవాళ్ళంతా సలహాదారులు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపాచార్యుడూ విదురుడూ మొదలైనవారు, వీరిమాటలూ సలహాలూ యువక సమాలోచనాపరులైన కర్ణశకుని దుశ్శాసనాదులకు సరిపడవు. వీరి సలహాలను ఆ పెద్దవారు విమర్శించుతూనే ఉండేవారు ఈ విధంగా కౌరవులలో ఒక వర్గ సంబంధమైన విభేదాలు తరుచువచ్చి సమసిపోతుండేవి. దుర్యోధనుడు చిన్నవారి పక్షం ఉండేవాడు. ఇప్పుడు ద్రోణుని కొంచెం తూలనాడిన కారణంకూడ ఈ భేదమె. అశ్వత్థామ చిన్నవాడయినా పెద్దవారికే గౌరవం ఇచ్చే అలవాటుంది. ఇది ఎందువల్లనూ అంటే అతడి సంస్కారమది అని చెప్పాల్సిందే కాని ఇంకేమీ చెప్పలేము. ఇంతకూ దుర్యోధనుడన్న తేలిక మాటలకు అశ్వత్థామ కల్పించుకొని దుర్యోధనుని ధిక్కరించడం జరిగింది.

వెంటనే అశ్వత్థామ మాటలను ధిక్కరిస్తూ కర్ణుడు ముందుకువచ్చి మాట్లాడుతాడు. "మీరంతా విరాటురాజు గోధనాన్ని తీసికొనిపోదామని వచ్చినవారే. అయినా తీరా అర్జునుడిని చూసి ఇలా హడలిపోయివాణ్ణి పొగడటం ఆరంభించారు. మీరంతా యుద్ధంచేసే అతడ్ని ఎదుర్కొనకపోయినంత మాత్రంచేత ఏమీకాదు. అతడొక్కడు! నేనొక్కడ్ని చాలనా? నేకు ఎదుర్కొంటాను. ఆతనికీ నాకూ ఎప్పుడూ పోటీయే. ఇప్పుడు తెమిల్చి చూపుతాను నా ఆధిక్యం అంటాడు.

అప్పుడు కృపాచార్యుడు ఈ తగాయిదాను సర్దుతాడు.—కర్ణుని దురుసుతనాన్ని తిట్టుతూనె, అతడ్ని తిట్టటంలో తనకుగల స్పర్థ వ్యక్తం చేస్తాడు. కాని యుద్ధం చేయాల్సివస్తె అశ్వత్థామ, ద్రోణులచేత అప్పుడు యుద్ధం చేయించాల్సిన

అవసరంకూడ ఉంది గనుక వారిమనసుల్ని శాంతపరచ చూస్తాడు. కృపాచార్యుడంటాడు-"ఈ కర్ణుడెప్పుడూ కయ్యానికే కాలు దువ్వుతాడు. యుద్ధం అనేది చివరి సాధనం. దేశ కాల బలాలు చూడకుండా అలా పోరాటానికి పోతే చివరకు కీడు కలుగుతుంది" అంటాడు.

ఎందుకు కీడు కలుగుతుంది అని శంకవస్తుంది. ఒకానొక ధర్మ విరుద్ధమైన విషయం జరుగుతుందనుకొందాం. ఎవరి గోధనాన్నో మనం కొల్లగొట్టటం. మనం చేసింది అధర్మం. ఆ గోధనాలు పోగొట్టుకొన్నదివారు. వారికీ మనకూ కలిగే పోరాటంలో ధర్మం వారియందుండటంచేత వారు గెలవడమెకద్దు. ధర్మం ఎంతో బలం కలిగింది. శరీరబలం కాదది. మనోబలం అనవచ్చునేమొ. అలా అన్నా చాల దేమొ దైవబలం అది అనాలనిపిస్తుంది. అందుకని కేవలం శరీర బలం బాహుబలం ఆధారంచేసి యుద్ధం కోసం ఆశిస్తే కీడుకలుగుతుందని కృపాచార్యుడు చెప్తున్నాడు.

కృపాచార్యుడు ఇంకా అంటున్నాడు-"అర్జునుడు ఒక్కడేకదా ఇపుడు మనం దరితో యుద్ధం చేసేది; అతడేంగెలవకలడని అనుకుంటున్నారేమో. ఇంద్రునితో యుద్ధంచేసి ఖాండవ దహనం చేయించింది ఒక్కడుకాదా! సుభద్రను తీసికొనివచ్చే టప్పుడు యాదవ బలాలను జయించి ఒక్కడుకాదా! మనవంశ ప్రతిష్ఠ మార్మో గేటట్లు దిగ్విజయం చేసింది ఒక్కడుకాదా దుర్యోధనుడ్ని గంధర్వపతి నుండి విడిపింపగలిగింది ఒక్కడు కాదా! నివాత కవచులనే రాక్షసులను జయించి ఇంద్రుని తృప్తిపరచింది ఒక్కడుకాదా! కాలకేయుల్ని గెల్చింది ఒక్కడుకాదా! ఇంత యెందుకు! ద్రౌపదీ స్వయంవరంలో ఉన్న నరపాలురనందరనూ గెల్చింది ఒక్కడుకాదా! అప్పుడు కర్ణుడూ ఉన్నాడు ఓడిపోయినవారిలో! కనక కర్ణా! ఊరికే గప్పాలు మాట్లాడి అందరి మనసులూ పాడుచేయకు-మేమూ యుద్ధం చేస్తాముగాక ఒక్కడవూ అర్జునుడ్ని ఎదిరించి గెలవడం నీకు వశమా? ముక్కంటికే వశం కాలేదు?" అంటాడు.

ఎలాగయినా అంతా యుద్ధం చేయాలని అతడి తహతహ. కర్ణుడు మాత్రం కృపాచార్యుని ఇంకా అల్పమైన మాటలతో అధిక్షేపిస్తూనే ఉంటాడు. బ్రాహ్మణ కులస్థుడవు గనుక చక్కగా యజ్ఞాలు చేయించి భోజనం చెయ్యక ఈ యుద్ధ విషయాలు నీకెందుకు పొమ్మంటాడు.

అప్పుడు భీష్ముడుకూడ సర్దిపలుకుతాడు-కర్ణుడు సంగర పాటవాన్ని కలిగి యుండవచ్చుగాక. ఇతర్లను ఇలా అవమానించి వారి మనసులు చెడగొట్టటం భావ్యం కాదంటాడు. తిరిగి కృపాశ్వత్థామల వైపు దిరిగి చేతులు చాచి ఆహ్వానిస్తూ "మన కెంతో పనివుంది. అటుచూస్తే అర్జునుడు వస్తున్నాడు. కురువంశానికి ఏ కీడు వచ్చినా అది ధనుర్వేద విదులయిన మీతలకు చుట్టుకొన్నట్లేసుమా! కనక అపరాధు లను క్షమించి యుద్ధం చేయాల్సింది'' అంటాడు. అప్పుడు కృపాశ్వత్థామలు, 'క్షమించాల్సినవాడు ద్రోణుడు గాని, మేము కా'దంటారు. ద్రోణునివంక భీష్ముడు చూస్తాడు. దుర్యోధనుడుకూడ కర్ణుని స్నేహపూర్వకంగా పట్టుకొని ద్రోణాచార్యుని వైపు తీసికొని పోతాడు. ద్రోణుడది గమనించే, "భీష్ముని మాటలేచాలు. నా కోపం తీరిపోయింది'' అంటాడు.

కాని దుర్యోధనుడు ద్యూత సంబంధమైన కాంట్రాక్టు కాలమయిన 13 సంవత్సరాలు పూర్తి అయిందో లేదో తెలిసికొనాలని అనుకొంటున్నట్లున్నాడు. అది లెక్కకట్టి చెప్పవలసింది వింటాము అని ద్రోణుడు అంటాడు. అప్పుడు భీష్ముడు లెక్కకట్టి అధికమాసాలు వదలి లెక్కకట్టినాకూడ 13 సంవత్సరాల కాలం నిన్నటికె అయిపోయింది అని చెప్తాడు. ధర్మరాజాదులు అలాంటి పొరపాటు లెక్కలు వేయరుగాక. అలా పూర్తి అయింది కనుకనే అర్జునుడిప్పుడు ఇలా బయటపడ్డాడు. అధర్మం అయినాసరే ఇలాగే ప్రవర్తిస్తాము అనే స్వభావంకలవారు అయితే, ఆనాడే మూర్ఖంచేసి తిరగబడేవారు అన్నాడు. ఇప్పుడు యుద్ధానికి వస్తున్నాడు కనక ఊరుకొంటామా? ఎదుర్కొంటాంగాక కాని అవశ్యం వారిని యుద్ధంలో గెలుస్తామని చెప్పకలిగే వీలులేదుగాక. అందుచేత వారితో సంధిచేసికోవలసి ఉంటుందేమో యాతావతా అంటాడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడంటాడు—

"మనకు బాండు రాజతనయ వర్గమునకు నెట్లు వొందుగలుగు నేను రాజ్య
భాగమీను సమరభంగిక విక్రమ నిరతి బూనుటిదియ నిశ్చయంబు—అని

ఇంకా చర్చసాగిస్తే దుర్యోధనుని మనసు స్థిరమయిపోతుందని ఆ విషయం భీష్ముడు చర్చించటం మానేస్తాడు. ద్రోణుడప్పుడు "యుద్ధం సంగతీ, ఏం చెయ్యాలనే సంగతీ రాజుకే తెలుసు ఎక్కువగా అయినా ఇప్పుడీ యుద్ధంలో నాల్గవపంతు బలాన్ని తీసికొని 'రాజు' గోవులనుకూడ తీసికొని వెళ్ళిపోవాలి. గోరక్షణకు నాల్గవ వంతు సైన్యం వెళ్ళాలి. ఇక మిగిలిన సగభాగాన్ని అమర్చి ముందు కర్ణుడు,

ప్రక్కల్లో అశ్వత్థామ, కృపుడు, నేనూ వెనక భీష్ముడూ ఉండి రక్షించాలి అని నా అభిప్రాయ" మంటాడు.

ఈ జరగబోయే యుద్ధం చూడటానికి సురసిద్ధ సాధ్యగంధర్వ కిన్నర కింపురుషులంతా ఆకాశంలో బారులుతీర్చి ఉన్నారు. పాండురాజుకూడ వచ్చాడట కుమారుని ప్రతిభ కనులార చూడ్డానికి, వీళ్ళందరి మనోబలం అర్జునునకు సహాయమవుతున్నదనిపిస్తుంది. మనోబలమేమిటి? చింతకాయ పచ్చడనేవారికి చెప్పగలిగే బోధ ఏమీలేదు.

అర్జునుడి రథం చేరువవుతుంది. ఈ వ్యూహం చూస్తాడు. అందులో కర్ణుడు శకుని దుశ్శాసనుడు ఇంకా అందరూ ఉన్నారు. కాని దుర్యోధనుడులేడు. దూరంగా కొంత సైన్యంతో వెళ్ళిపోతున్నట్లున్నాడు. గోవులు వెళ్తున్నాయి. వాటితో కొంత సైన్యం వెళ్తున్నది. వీళ్ళతో యుద్ధం తరువాతయినా చెయ్యవచ్చు-ముందు దుర్యోధనుడు వెళ్ళిపోకుండా చూడటం, గోవుల్ని మళ్ళించటం చెయ్యాలి అని అర్జునుడు ఉత్తరుడితో చెప్పి, ఈ సైన్యం చుట్టూర తన రథాన్ని మళ్ళించి ఒక్క ఉదుటలో పోయి దుర్యోధనుడి సైన్యాన్ని ముట్టడించాలిగాక అంటాడు-అలాగే రథాన్ని ఉత్తరుడు తోలుతాడు-ఈలోగా అర్జునుడు నాల్గు బాణాలు వేసి, ద్రోణుని, భీష్ముని ముందు నిల్చేటట్లు రెండూ, వారి చెవిప్రక్కగా వెళ్ళేటట్లు రెండూ, పంపుతాడు. అది క్షేమమడగడం నమస్కరించడమూనూ, భీష్మద్రోణులెంతో సంతోషిస్తారు మనసుల్లో. వారి సుహృద్భావం అర్జునునకు మంచినీయబోతోందనేది ఊహింపవచ్చు.

అనుకున్నట్లు అర్జునుని రథం ఈసైన్యాన్ని వదిలివేసి వెళ్ళిపోతోంది. భీష్ముడప్పుడు తెలిసికొంటాడు. అర్జునుడు అలా ఊరికే వెళ్ళటంకాదుగాక. దుర్యోధనుడ్ని పట్టుకోవడానికి పోతున్నాడు: ఇప్పుడు రాజును రక్షించాలి గనుక ఈవ్యూహం మంతా వదలి రండి అంతా ఆ గోవులవైపుకు పోదాం అంటాడు. అలా వెళ్తూ ఉండంగానే అర్జునుడిది గమనించి నిలబడి ఎదుర్కొంటాడు సైన్యాన్ని.

విద్యుచ్ఛక్తి పరువెత్తినట్లుగా గాండీవం నుంచీ శరాలు వెళ్ళి అందరినీ కదలకుండ చేస్తున్నాయి. సైన్యమంతా ఇలాటి కౌశలం ఇదివరకెప్పుడూ చూడకపోవటంచేత చూచేవారుగా నిలిచిపోయి చూస్తున్నారు. గోవుల వెనకనున్న సైన్యంకూడ

చెదిరిపోయింది. వాళ్ళు తూర్పువయిపునకు తప్పుకొని పారిపోయే అవకాశమిస్తూ రథాన్ని నడుపుమంటాడు అర్జునుడు. గోవులు ఒకవైపూ సైన్యం ఇంకోవైపూ ఉండగా మధ్యలోనున్న అర్జునుడు దేవదత్తాన్ని విశృంఖలంగా పూరిస్తాడు. గోవులు బెదరి తోకలెత్తి తూర్పుకు పరుగిడుతాయి. తమ ఊరి పొలిమేరలవైపుకు వెళ్ళిపోతుంటయి. ఉత్తరుడు గోపాలకులకు ఆజ్ఞనిస్తూ అరుస్తాడు— అటునుంచి అటు గోవుల్ని ఇండ్లకు తోలుకుపొమ్మని, వీళ్ళు చూస్తుండగా గోవులు తమ తమ పొలాలకు వెళ్ళిపోతాయి.

ఇదీ ఉత్తర గోగ్రహణం. ఇక మిగిలింది యుద్ధం. అర్జునుడూ కౌరవుల మధ్య జరిగే యుద్ధం—

2. ఉత్తర గోగ్రహణానంతర యుద్ధం

తీసికొని పోయిన గోగణాలను తిరిగి చాకచక్యంగా తమ పొలాలవైపుకు తరిమించి, నివ్వెరపోయి చూస్తూ నిలిచిపోయిన కౌరవ సైన్యాన్ని అలానే వదలి "దూరంగా వెళ్ళిపోతుండే దుర్యోధనుడివైపుకు పోనీ మన రథాన్ని" అంటాడు ఉత్తరునితో అర్జునుడు. ఇది చిత్రమనిపిస్తుంది. అర్జునుని అతిశయానికి ఇది గుర్తనిపిస్తుంది. గోవుల్ని మరల్చుకురావాలని వచ్చాడు. పని అయిపోయింది. దుర్యోధనునిమీదకు పోవటం ఎందుకు? ఇది రజోగుణ లక్షణమేను. అటు తాను వెళ్ళితే ఈ సైన్యం మళ్ళీ గోవుల్ని కొట్టేస్తారేమోనని ఆలోచింపలేదు. ఎందుకంటె తనమీదకు వచ్చి తనతో పోట్లాడి గెలువకుండా గొడ్లను తోలుకుపోయేటంత నీచపుపని కౌరవసేన చేయదని నమ్మకం. తానెటుపోయినా వీళ్ళంతా తనను అనుసరించివచ్చి మరీ యుద్ధం చేయటం ఖాయం. ఒక్క దుర్యోధనుడే వెళ్ళిపోతున్నాడు. అతడ్ని తిప్పి తీసికొని వస్తే అందరితోపాటుగా అతణ్ణి ఎదిరించవచ్చని ఉద్దేశించాడు అర్జునుడు.

అటు అర్జునుడు వెళ్ళటం రాజును పట్టుకోడానికేనని తోచంగానే కౌరవ సైన్యం అంతా ఒక్కుమ్మడి ఆ దిక్కునకు వెళ్ళి దుర్యోధనుడికి, అర్జునుడికి మధ్య వచ్చి నిలిచారు. ఇక అర్జునునకు యుద్ధం చేయట మొక్కటే ఏకాగ్రమైన పని మిగిలింది. అందుకని ఎవరెవరు ఏఏ జెండాలు పట్టుకొని ఉన్నారో ఉత్తరునికి చెప్తాడు. రథికుని శరీరం ముఖం బహుశ కవచాలవల్ల కన్పడకపోవచ్చు గుర్తించడా

నికి వీలుగా. కేతనం మాత్రం ఒకరిది మరొకరు పెట్టుకోరు. చక్కగా ఎత్తుగా కన్పడుతూ ఉంటుంది. అందుకని జండాల సంగతి చెప్తున్నాడు.

ద్రోణుణ్ణి చూపి ఆయనతో యుద్ధం చేయనుగాక. ఆయన నాపైకి వచ్చిన ప్పుడు చూసుకొందాం. ఆయనంటే నాకు గౌరవం. ఆయనకు ప్రదక్షిణంగా పోనీ యీ రథం. ఈ కృపుడు, అశ్వత్థామ చాల గొప్ప యోధులు. వీళ్ళకెదురుగా పోనీకు రథం. ఇటక్కమీదకు పోనీ. వీళ్ళు అడ్డువచ్చినా వీలయినంతవరకు తప్పించి పోనీ. ఇంతకు అదుగో ఆ కర్ణుడు యోధాగ్రేసరుడు దుర్యోధనుడికి వాల్లభ్యం పట్టేవాడు అతడికీ నాకూను ఎప్పుడూ మత్సరమే ఉంటుండేది. అతడి కెదురుగా నిశ్శంకతో రథాన్ని తోలుసుమా! దుర్యోధనుడు అదుగో పోయేవాడు వెనక్కు తిరిగివచ్చి నిల్చాడు యుద్ధానికి. ఈ కర్ణుడూ దుర్యోధనుడూ ఇద్దరు ఒక్కచోట ఉంటే వాళ్ళతో యుద్ధం చేయాలని నా ఊహ, ఇప్పుడు లభిస్తోంది నాకిది. నాకు పండువుగా వాళ్ళిద్దరూ యుద్ధరంగంలో ఎక్కడన్నా కలిసి ఉన్నారంటె పరువెత్తించువార్లవైపు రథాన్ని" అంటాడు.

భీష్ముడు మంచి ధీమంతుడు. మమ్ములనూ ధార్తరాష్ట్రులనూ ఒకే విధంగా ప్రేమిస్తాడు. అయినా అక్కడి వారితో ఉండటంచేత వారికి సహాయం చేస్తాడు.- యుద్ధం అనేది ఆయనకు చాలా మామూలయిన విషయం కావటంచేత ఆయనకు అన్ని అస్త్ర శస్త్రాల సంగతీ తెలుసు సుమా! ఆయన రథంవైపునకు మాత్రం పోనీకు మన రథాన్ని అని అంటాడు. ఇవన్నీ ఒక్కడై తాను అందరితో పోరాడ వలసిన అవసరం వచ్చింది కనుక అతడు వేసిన పథకం ఇది అనిపిస్తుంది.కొందర్ని తప్పించుకు తిరగడం కొందర్ని చావగొట్టి చూడటం.

అశ్వత్థామ కర్ణుని ఉడికిస్తాడు -"ఇప్పుడేం చేస్తావు. యుద్ధం చేస్తావో లేదో శకునిని పిలిచి సలహా అడుగు" మని, కర్ణుడు మండిపడి యుద్ధం ఆరంభిస్తాడు. ద్రోణ, భీష్మ, దుశ్శాసన, కృపాచార్య ప్రభృతులంతాకూడ యుద్ధానికి తలపడు తారు. దుర్యోధనుడు ఉజ్జ్వలమైన కోపంతో నిలుస్తాడు భూమి దద్దరిల్లిపోతుంది.

అర్జునుని గాండీవం ఒకే మోతగా ఠం, ఠం, ఠం, అని గోల పెట్టుతున్నది. బాణాలు అసంఖ్యాకంగా బయటకు వస్తూనే ఉన్నాయి. ఇంతమంది కౌరవవీరులు వేసిన బాణాలూ తుత్తునియలవుతున్నయి. గుఱ్ఱాలు ఏనుగులు చచ్చిపడి రక్తసిక్తం

చేస్తున్నవి రంగస్థలమంతా. అందుకు కినిసి కౌరవ యోధులు ఒక్కసారిగా చుట్టు ముట్టి అర్జునునిపైకి వస్తారు. అప్పుడు అర్జునుడు బాణాలు వేయటంలో అత్యంత మైన వేగాన్ని పొందాడు. నారిలాగినప్పుడు విల్లు గుండ్రంగా వంగుతుందిగదా. బాణం వేయంగానే తిరిగి విల్లు నిలువుగా రావాలి! అలారానిచ్చే సమయం ఇవ్వట ల్లేదు అర్జునుడు. ఆ విల్లు అలా నిరంతరం గుండ్రమైన ఆకారంలోనే కన్పడుతున్న దట. బాణాలనువదలే ఈ వేగం అర్జునునికి తప్ప ఇంకెవరకీ లేదన్న విషయం ఉత్తరుడికి తెలిసింది. ఇంకా మనం ఫలాని దృశ్యం చూడాలని కన్ను త్రిప్పినప్పుడు ఎంత త్వరగా దృష్టి ఆ దృశ్యంమీదకు లక్ష్యం తప్పకుండానే వెళ్ళిపోగలుగు తుందో అలా అర్జునుని బాణాలు లక్ష్యం తప్పనే తప్పటల్లేదుట. ఎంతబాగా తిక్కన వర్ణించాడో ఈ సంగతుల్ని అందరూ ఆయన రచన చదివి తెలిసికోవడం సమం జసం అనిపిస్తుంది.

అర్జునుడింకా ఈ చేత్తోనూ ఆచేత్తోనూకూడా బాణాలను వదలుతున్నాడు. అతడి రథం ఇక్కడా ఉంటోంది ఎక్కడో అక్కడా ఉంటోంది. ఈ వేగం ఎవరికీ అర్థం కావటల్లేదు. బలాలను రెండుపాయలు చేస్తూ వెళ్తున్నాడు. మళ్ళీ ప్రక్కకు తిరిగి నాల్గు చేస్తున్నాడు. మెరుపులా మూలలకు వెళ్తున్నాడు. అందరినీ చిక్కువరు స్తున్నాడు. అంబుధిలో మహామత్స్యంలా విహరిస్తున్నాడట. చిన్న చేపల గమనాన్ని పరికించి ఆ ఛాలనం మహామత్స్యానికి ఉంటే ఎలా ఉంటుందో ఊహింపగలిగితేగాని ఈ విశేషం తెలియదేమో. తిక్కన పద్యాలు కంఠస్థంచేస్తే ఇలాటి దృశ్యాలు మనసులోనిల్చి మనిషికి ఎప్పటికప్పుడు జీవితంలో సంతోషాన్ని కలిగిస్తుంటవి అనిపిస్తుంది.

కౌరవసేనలు ఏమీ చేయటల్లేదా అనిపిస్తుంది వాళ్ళంత అసదలా అనిపించ టంకద్దు. కాని వారికి ఒకానొక ధ్యేయముంది. దుర్యోధనుని కాపాడటం. అతడి చుట్టూ పెద్ద పెద్ద యోధులంతా ఈ చిందర వందర తప్పించుకొనిపోయి కాచి ఉన్నారు. మిగతా వాళ్ళంతా ప్రొద్దుగ్రుంకితేగాని ఈ యుద్ధం పూర్తికాదే ఎలా? అనుకొంటున్నారు. మవలందర్నీ పూర్తిగా నరకేసిందాకా ఈ యుద్ధం పూర్తి కాదేమోననుకొంటున్నారు. అర్జునుడి ముందు చచ్చి కుప్పలుగా పడిపోయే జీవాలనూ సైనికుల్ని చూస్తూ తామూ అంతే అవుతామేమోనని దగ్గరకు రావటల్లేదు ఇలా ఉంది యుద్ధరంగం.

అప్పుడర్జునుడే తమాయించి చూశాడు దుర్యోధనుని వెనకపెట్టుకొని ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ, కృపుడు అశ్వత్థామా చివరకు కర్ణుడుకూడా ఉండటం. అప్పుడు ఉత్తరునితో అడుగో కర్ణుడు అతడిమీదకు తోలు ఈ రథాన్ని అంటాడు.

అర్జునుని రథం కర్ణునివైపు ఎప్పుడయితె వెళ్తోందో కౌరవులు ఊరుకోదలచ లేదు. ఇప్పటివరకూ వీరిద్దరికీ పోటీపడితె ఎవరు గెలుస్తారు అనే సంగతి వాళ్ళకు తెలియకపోయింది. ఇప్పుడు అర్జునుడు నడిపిన విశసనకాండవల్ల బహుశ అర్జునుడ్ని కర్ణునిమీదకు వదలరాదీ సమయంలో అనుకొని యుండవచ్చు. ఒక్కొక్కరే ఎదురు వచ్చి యుద్ధం చేసి చావడమో పారిపోవడమో చేస్తారు. అలా వచ్చినవారిలో శత్రుంతపుడు, సంగ్రామజిత్తు మొదలయినవారున్నారు. వాళ్ళలో కర్ణుని తమ్ముడు సంగ్రామజిత్తు. ఇదిచూసి కర్ణునకు ఆవేశం వస్తుంది వచ్చి తలపడుతాడు.

అలా తలపడిన క్షణాన వీరి ఔద్ధత్యం ఒకరికంటె ఒకరిది ఎక్కువదిగా అవుపడుతుంది సైన్యాలకు. బహుశ అందుకని మళ్ళీ ఎవరు గెలుస్తారో వీరిని అలా చూస్తూ ఉండిపోయినారట. కర్ణుని బాణాలు అర్జునునివైపు వెళ్తుంటే చూసి సంతోషిస్తున్నారు. అర్జునుని బాణాలు కర్ణునిపై కొస్తుంటే చూసి దిగాలుపడుతున్నారు. అర్జునుడు తనకుతాను ఉత్సాహం తెచ్చుకోవలసిన స్థితి బహుశ అది. అందుకని ఉషారు పట్టటానికన్నట్లు కర్ణుడితో అంటాడు—"సభలో నాకుసరి ఎవరూలేరని మాట్లాడావప్పుడు. ఆజ్ఞాపాశాధీనుడనై నేనప్పుడుండటంచేత ఊరుకొన్నానుగాక. ఇప్పుడు నీతమ్ముడు చచ్చాడు మరి, నీవూ ఏం చేస్తావో చెయ్యి. నీమగటిమి చూపించు, మాటలు చెప్పటం వేరు పనిచేయటంవేరుకదా!" అంటాడు కర్ణుడుకూడ చాల ధైర్యంగా అవినయంతో మాట్లాడుతాడు. "నీవు ధర్మరాజు వద్దంటేనే ఊరుకొన్నావో చేతగాకనె ఊరుకొన్నావో ఎవరికి తెలుసు. ఇప్పుడాగు—క్షణంలో నీసంగతి తేలుస్తాను. అర్జునుడది చేశాడు ఇది చేశాడని వార్తలు విన్నానుగాక—ఇప్పుడు నీపటిమ చూసినప్పుడుగదా నమ్మాల్సింది" అంటాడు.

ఈ సంభాషణ సమయంలో కౌరవులు తమపని ఏమిటని ఆలోచించి అంతా వచ్చి అర్జునుడ్ని చుట్టూ ముట్టుతారు. మళ్ళీ అర్జునుని గాండీవం గుండ్రంగా ఉండే ఆకారం దాల్చింది. అర్జునుని రథం వీరందర్నీ శిక్షిస్తూనే చుట్టూ పరుగెత్తుతోంది. అర్జునుడు కర్ణుని మాత్రం కొట్టుతూనే ఉన్నాడు బాణాలతో, రథాలు కుప్పలుగా కూలిపోతున్నాయి. ఘోటకాలు ఏనుగులు పడిపోతున్నాయి. కర్ణుడు అర్జునుని రథంవెంట

బడి తరుముతున్నట్లున్నది వదలకుండా. అది చూచి అర్జునుడు కర్ణుని విల్లువిరిగే ట్లు కొట్టుతాడు. చేసేదిలేక కర్ణుడు శక్తినొకదానిని వేస్తాడు అర్జునునిపై. అది దేవేంద్రుడు తనకిచ్చిన శక్తికాదు. మరొక్కటి. దానిని అర్జునుడు తుత్తునియలు చేస్తాడు బాణాలతో, కర్ణుడు మళ్ళీ మళ్ళీ తీసిన విల్లులన్నీ తుత్తునియలవుతవి. ఏ ఆయుధమూ లేకపోవటం వళ్ళంతా తూట్లు పడటంతో కర్ణుడు తప్పనిసరిగా పారిపో తాడు. వెంటనే అర్జునుడు దేవదత్తాన్ని పూరిస్తాడు.

శంఖం పూరించటంవల్ల స్వపక్ష రథికులకు గొప్ప ఆవేశం వస్తుంది. అలాగే అర్జునునకు ఎంతో ఆవేశం కలిగి శరీరం విజృంభించినట్లుంది. ఉత్తరుడు ఇదిచూచి నిశ్చేష్టుడైనాడు. ఈతడు మళ్ళీ యుద్ధం చేస్తాడా. ఇకతాను ఆ రథం నడపజాలనను కొంటాడు. చాల వెక్కసపడిపోయినాడు తను. అలా నోరు తెరచి, ఇంద్రియాలు ఏపనీ చేయలేని స్థితిలో పడిపోయినాడు. అప్పుడర్జునుడు ఉత్తరునికి జ్ఞాపకంచేసి సరియైన స్థితికి తెస్తాడు.

అర్జునుని రథం ద్రోణాచార్యునికి ఎదురుగా వెళ్తుంది. అర్జునుడు రథంనుంచే ద్రోణునికి నమస్కరించి—

"అడవుల బెద్దయు గాలం, బిడుమలగుడిచితిమి మాకునిదివఱియని
యిప్పుడు వచ్చితిమి విపన్నులయెడ కృపసేయుట లెన్సయీ తలుగకుండీ.

అంటాడు. పైగా మీరు నామీద బాణాలు వేయకపోతే ముందుగా నేనే మీ మీద బాణాలువేసే ప్రసక్తి లేదంటాడు. వెనక ద్రోణుడు అర్జునుని గురుదక్షిణ ఇమ్మని అడిగే సందర్భంలో తనపై యుద్ధానికి రాకూడని కాంట్రాక్టు ఒకటి అర్జునుని చేత చేయించుకొన్నాడు. అందుచేత అర్జునుడిలా అంటున్నాడు అని తెలిసికొన్నాడు. తాను బాణం వేయకపోతె తనతో యుద్ధంచేసే బాధనుంచీ తప్పించుకుపోతాడు. ఇప్పుడర్జునుడు నేరుగా వెళ్ళి దుర్యోధనుని కొట్టుతాడు. కనక తానే యుద్ధం ఆరం భించాలి_ అని ఆలోచించుకొని ఉంటాడు ద్రోణుడు. వెంటనే ఇరవయి బాణాలు అర్జునునిమీద వేస్తాడు. అర్జునుడప్పుడే వాటిని తుత్తునియలూ చేశాడు_పోరు ఘోర మయింది. దివ్యాస్త్రాలు ఒకరిమీద ఒకరువేసి ఒకర్ని ఒకరు జయిస్తున్నారు. చివరకు అర్జునుడు ద్రోణుని గుఱ్ఱాలనూ, సారథులను కొట్టి విరథుణ్ణి చేస్తాడు.

అప్పుడు ఎవరో అడ్డురావాలికదా వెంటనె. ద్రోణపుత్రుడయిన అశ్వత్థామ అర్జునితో తలపడుతాడు. మళ్ళీ చండ యుద్ధం నడుస్తుంది. అశ్వత్థామ గాండీవాని కున్న నారిని తెగగొట్ట గలుగుతాడు. మళ్ళీ నారిని బిగించుకొనేలోగా బాణాలతో అర్జునుడ్ని నొవ్వగొట్టి "హో" అని అరిచేస్తాడు. కౌరవసేన మహా సంతోషాన్ని పొందుతుంది. కాని గాండీవానికి మళ్ళీ నారి సారించింది మొదలు-ప్రచండ యుద్ధం పెల్లుగొన్నదౌతుంది. ఇంతలో అశ్వత్థామ అంబులపొది ఖాళీ అయిపోతుంది అర్జును డికి అక్షయ తూణీరాలవటంచేత తరగలేదు. తప్పనిసరిగా అశ్వత్థామ తప్పుకొని పోతాడు రంగంనుంచి. అతడు అలా పోయేందుకు వీలుగా కృపాచార్యుడు అడ్డం వస్తాడు అర్జునునకు.

అర్జునుడు కృపాచార్యుని నొప్పిస్తాడు. అదిచూచి కౌరవ సేనలో చంద్ర కేతుడు మొదలయిన పదిమంది ఒక్కసారిగా తలపడతారు.వాళ్ళందరూ చస్తారు అర్జు నుని బాణాలతో కృపాచార్యునికి చివరకు రథం విల్లుకత్తి, డాలూ అన్నీ నుసికావ టంచేత అశ్వత్థామ రథం వద్దకు పరువెత్తి వెళ్ళిపోతాడు. ఇక భయపడిపోయిన కౌరవబలం భీష్ముని రథం వెనుకకు సర్దుకొని నిలుస్తారు. అర్జునుడు భీష్ముని మీదకు వెళ్ళే సమయంలో వృషసేనుడొచ్చి అడ్డుపడుతాడు. కాని అర్జునుని గాండీవముక్త బాణం అతడి విల్లును విరగగొట్టటంచేత అతడు తప్పుకొని వెళ్ళిపోతాడు. అందు కని భీష్మునితో యుద్ధం తటస్థించింది అర్జునునకిప్పుడు.

భీష్ముడూ అర్జునుడూ యుద్ధం చేయడం చూస్తూ ఆకాశంలో నిల్చిన దేవ తలూ మొదలైనవాళ్ళు వీరి అస్త్ర శస్త్రవిద్యా బాహు బలాలు తమనందరనూ దాటి పోయినవి అనుకొంటున్నారు. వారు ఒకరికంటె ఒకరు ఎక్కుడెక్కుడుగ శరవరం పరలను వేస్తున్నారు. భీష్ముని విల్లు విరుగుతుందొక క్షణాన ఆయన మహా కోపంతో మరోవిల్లు తీసికొని అర్జునుని ఎదుర్కొంటాడు-మళ్ళీ ఆ వింటిని విరగకొట్టు తాడు అర్జునుడు. భీష్ముడు మళ్ళీ మరోవిల్లందుకొంటాడు. చివరకు అర్జునుడు విసిగి ఆ విల్లు విరగగొట్టి మళ్ళీ మరొక విల్లు తీసికొనేలోపునే బాణాలతో భీష్ముని నొవ్వచేస్తాడు. భీష్ముడు రథస్తంభం ఊతగా పట్టుకొని పడిపోకుండా నిలుస్తాడు. అది గమనించి సారథి రథాన్ని దూరంగా తోలుకుపోతాడు.

ఆ సమయంలో అశ్వత్థామ మళ్ళీ కర్ణుని ఉడికిస్తాడు. "అతా యుద్ధరంగం నుంచి పారిపోయారు. నీకేమయినా శక్తిఉంటే అర్జునుని ఎదిరించాలి" అని. కర్ణుడు

రోషంతో రథాన్ని ముందుకు తోలిస్తాడు. దాని వెనుక మాటున ఉన్న సైకులంతా 'హా' మంటుంటే అర్జునుడు తరుముకుంటూ వచ్చి చాపకట్టలా వారంతా పడిపోయేట్లు చేస్తాడు.

ఉత్తరుడు "అబ్బో ఇంక యుద్ధం పొడిగించవద్దు నేను భరించలేనుగాక" అంటాడు_పిల్లవాడుకదామరి! అర్జునుడు అదుగో రాజు తానే నామీదకు రావాలనుకొని అంజాయిస్తున్నాడు. వానిమీదకు పోనీ అప్పుడు మనమీదకు అతడు వస్తాడు గాక చూదాం వానిబలం అంటాడు.

రథం అలాగే తోలుతాడు. మళ్ళీ యుద్ధం బాణాలతో నడుస్తుంది. దుర్యోధనుడ్ని కాపాడాలని ఒక మంచి ఏనుగు నెక్కి వికర్ణుడు వస్తాడు. కాని అర్జునుడు తన ముష్టిఘాతంతో ఆ ఏనుగును చంపేస్తాడు. వికర్ణుడు ఇంకో దోవలేక మరొకరి రథమెక్కి వెళ్ళిపోతాడు. దుర్యోధనుని చుట్టూ ఉన్నవాళ్ళెవరూ మీదకు రాకపోవడంచేత అర్జునునకు దుర్యోధనుడొక్కడే దొరుకుతాడు. అతడు ఏమీచేయలేక పారిపోచూస్తాడు. కరుడు దుశ్శాసనుడు ఇద్దరికీ బాణాలు గ్రుచ్చుకొంటవి. కర్ణుడు, అందర్నీచూచి అశ్వత్థామ, ద్రోణుడూ మొ॥ వారినందర్నీ పిల్చి వచ్చి సహాయం చేయండి. రారాజును రక్షించకొనే బాధ్యత లేదా మీకు" అంటున్నాడు. ద్రోణుడూ మొదలైన వాళ్ళు ఇంకా అంజాయిస్తున్నారు. చివరకు దుర్యోధనుడే వారిని ప్రార్థిస్తాడు సహాయం చేయండని. అప్పుడు వాళ్ళు యుద్ధానికాయత్తమవుతారు.

ఈ సమయంలో అర్జునుడు దుర్యోధనుణ్ణి పిల్చి అంటాడు_"ఓహో! నీవు క్షత్రియుడవు ఓడిపోతావా! కుంతీ పుత్రుల్లో నేను చిన్నవాణ్ణి, నిన్ను యుద్ధానికి నేను రమ్మంటుంటే పారిపోవటం న్యాయమా నీకూ నీ మిత్రులకూను? జనులు నిన్ను మెచ్చుకొంటారా అలా చేస్తేనంటాడు. దుర్యోధనుడు యుద్ధం చేయాలని తిరగబడుతాడు. భీష్మ ద్రోణ కర్ణులూ ఇతరులందరూ వస్తారు. అర్జునుడు సమ్మోహనాస్త్రమనేది వేస్తాడు. అది మత్తుమందులాంటిదనిపిస్తుంది. దాని ప్రభావానికి అంతా వళ్ళు తెలీకుండా పడిపోతారు. అప్పటికి అర్జునునకూ ఉత్తరునకూ విశ్రాంతి కలిగింది.

ఉత్తరుడు వెళ్ళి పడిపోయినవాళ్ళందరి తలగుడ్డల్లోనూ కొన్ని చింపి తీసికొని వస్తాడు భీష్ముని తలవద్దకు మాత్రం పోవద్దుసుమా అంటాడు అర్జునుడు. నిజానికి

భీష్ముడు రథం నడిపి, వచ్చి అర్జునుని ఎదుర్కొంటాడు మళ్ళీ. కాని అప్పుడూ అర్జునునిదే గెలుపు. భీష్ముడు నిల్చిపోతాడు. అర్జునుడు కొంచెం దూరంలో రథం నిలిపివేచి యుంటాడు వీళ్ళంతా లేస్తారేమోనని.

కొంత సేపటికి దుర్యోధనుడు లేచి అర్జునుని చూచి మళ్ళీ యుద్ధంచేసే ప్రయత్నం చేస్తాడు. కాని భీష్ముడు అతనిని వారిస్తాడు. ఇప్పుడు సమయంకాదు. అంతా వళ్ళు తెలియక పడివున్న స్థితిలో ఈ అర్జునుడు మన మెడలుతెగ్గోసినా దిక్కులేక పోయేదిగాక. కాని అతడు అలాటి పనిఏమీ చేయలేదు చూడు. అతడు మన ప్రాణాలు తీయడానికి సంకల్పించలేదు. అదిగమనించి ఇప్పటికి మనం ఆగి పోతే మేలు అంటాడు.

దుర్యోధనుడు చేసేదిలేక యుద్ధం చాలించి హస్తినాపురం వెళ్ళి పోదాం పద మంటాడు.

ఇంత యుద్ధంలో పేరులేనివాళ్ళు ఎవరో మాత్రం చంపబడ్డారుగాని. కౌరవు లలో ఎవర్నీ ప్రాణాలు తీసి చంపలేదు అర్జునుడు. ఇది చాలా ముఖ్యమైన విషయం యుద్ధం ఎంతో తీవ్రంగా చేసి ఉండాలి. కౌరవులందరూ ఒక్కపెట్టున ఉన్నా అర్జునుని ఏం చేయలేకపోయినారు. దీనికి కారణం ఏమిటని శంక రావడం కద్దు.

కౌరవులు కేవలం గోవులను ఆదలించి ధర్మరాజాదులు మత్స్య రాజ్యంలో ఉన్నారేమో తెలిసికొందామని మాత్రమె వచ్చారుగాని పెద్దయుద్ధం జగగుతుందని తెలిసిరాలేదు. అర్జునుడు అజ్ఞాతవాసం గడువయిపోయిందని కౌరవులకు తెలియా లనీ తన చేతుల తీట సంవత్సరం నుంచీ పెరిగిందాన్ని తరిగించాలనీ మాత్రమే యుద్ధం చేశాడు. అంతా జ్ఞాపకంలో ఉంచుకున్నానా ? యుద్ధం చేయడమనేది మర్చిపోయానా అని తెముల్చుకోడానికే యుద్ధం చేశాడు. దుర్యోధనాదులంతా తన బంధువులూ వయస్యులు కావటంచేత వారిని ఈ తమాషా చమ్మచక్కలాట వంటి యుద్ధంలో చంపదలచలేదు. ఆ సంగతి కౌరవులకూ తెలుసు. అర్జునుడు తమను చంపడానికి యజ్ఞం ఆరంభించలేదని. తప్పనిసరిగా కర్ణుని తమ్ముణ్ణి, ఇంకా కొంద రినీ చంపవలసి వచ్చింది గాక అర్జునునకు. ఆ కారణం చేత మహాకౌశలుడయిన అర్జునుడు కౌరవుల్ని సునాయాసంగా గెల్చినట్లు అనిపిస్తున్నది. ఒకరినొకరు చంప డానికిగాను చేసిన యుద్ధం కాదనేది జ్ఞాపకముంచుకొనటం మంచిది. అందుకె భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామలు తమ తమ వర్గపోరాటానికి సంబంధించిన మాటలు కర్ణుని

తోనూ దుర్యోధనునితోనూ అంటూనే ఉంటున్నారు. వారు కొంత సేపు యుద్ధం చేయనే లేదు నిజానికి. ఒక్కొక్కరే వచ్చి యుద్ధంచేసి ఓడి వెళ్ళిపోయి నుంచు న్నారు. ఉత్తర గోగ్రహణ యుద్ధంలోని కీలకం ఇది. బలాబలాలు తెగవేయటానికి చేసిన యుద్ధమయితే ఇంతబాగా యుద్ధంచేసే అర్జునునకు గెలవడానికి పాండవ కౌరవ యుద్ధంలో 18 రోజులు ఎందుకు పట్టింది. కొడుకునెందుకు కోల్పోవాల్సి వచ్చింది అనేదానికి ఈ పై సంగతులు సమాధానం అనిపిస్తుంది.

3. పెద్దరోజులు చివరెళ్ళటం

దక్షిణ గోగ్రహణ సందర్భంలో ధర్మరాజ భీమ నకుల సహదేవులు యుద్ధం చేసినా తాము ఫలాన అని ఎవరికీ తెలియలేదు. ఆ యుద్ధంలో పగటికాలంలో వాళ్ళు యుద్ధం చేయకుండా విరాటుడి వెనుకగా ఉన్నవారై వెన్నెల వచ్చిన తరువాత ముందుకువెళ్ళి యుద్ధం చేశారు. పైగా భీముడు విజృంభించి చెట్లు పీకి యుద్ధం చేయరాదని ధర్మరాజు చేసిన నియమం ప్రకారం తమాయించి మరీ యుద్ధం చేశాడు అందుకని వీరు ఫలాన అని ఎవరూ గుర్తింపలేకపోయినారు. పదిమందితోపాటు వీళ్ళూ ఎవరో యుద్ధం చేశారనే అనుకొంటున్నారందరు.

ఉత్తర గోగ్రహణంలో అర్జునుడొక్కడే యుద్ధంచేయాల్సి వచ్చింది. అంతే గాక అర్జునుడు తన అన్నగారి ఆజ్ఞకోసం వేచియుండకుండానే తాను అర్జునుడనని బైటకు చెప్పుకొని, కపికేతనం పెట్టుకొని గాండీవం పుచ్చుకొని కిరీటం ధరించి మరీ యుద్ధం చేశాడు. దీనికి కారణం క్రిందటి రాత్రితో 13వ సంవత్సరం అజ్ఞాత వాస సంవత్సరం పూర్తి అయిపోవటమె. పైగా తాను అర్జునుడని చెప్పుకొనక యుద్ధం చేసిఉన్నట్లయితే తన గెలుపు ఎలా ఉండేవో. ఇతడు అర్జునుడని కౌరవులకు తెలియంగానే వాళ్ళు కోరిన సమాచారం వారికి దొరికినందువల్ల సంతుష్టులైపోయి నారు వాళ్ళు. కాకపోతె అజ్ఞాతవాస సంవత్సరకాలం పూర్తి అయినట్లుగా భీష్ముడు చెప్పటం వాళ్ళకు పెద్దవార్త అయింది. అతడు ఎవరో మరియొకరనె అనుకొంటె భీష్మద్రోణ కృపాశ్వత్థామలు ఇంకా ఎక్కువ పౌరుషంతో యుద్ధంచేసి అర్జునుని ఓడించేవాళ్ళేమో కూడ.

ఏమయినా తాను అర్జునుడనే సంగతి విరాట రాజ్యంలో మాత్రం తనంత తానుగా బయట పెట్టడానికి అర్జునుడిష్టపడలేదు. పశువుల్ని తోలుకొని వస్తూ

ఉత్తరునితో ఈ సంగతి నగరంలో చెప్పవద్దు, సర్వులనూ నీవే జయించినట్లు చెప్ప వలసిందని కోరుతాడు. తమ ఆయుధాలు మళ్ళీ శమీ వృక్షంమీద పెట్టిస్తాడు, కపి కేతనం తీయించి సింహకేతనాన్ని పెట్టి తన కిరీట కవచకుండలాలను ప్రార్థించి అదృశ్యం చేయించి. తాను సారథియై కూర్చొని ఉత్తరుణ్ణి రథికుడుగా చేస్తాడు. మరి పేడిగతికూడ మళ్ళీ తిరిగి సంప్రాప్తించేదేమో ఇంద్రుని దయవల్ల.

పురంలో ఉత్తరుని విజయం చాటింపజేస్తారు. అంతఃపుర స్త్రీలువచ్చి ఉత్తరుని ఎదుర్కొని పొగడటం ఆరంభించినప్పుడు ఉత్తరుడు తన మనసులో ఉదయించిన నవ్వులాట (humour) ను భరింపలేక నర్మగర్భంగా బృహన్నల సహాయం లేకుండా కించిత్తు పనికూడ చేయలేకపోయేవాణ్ణి అంతపని చేయటానికి నా బ్రతుకెంత నేనెంత అంటాడు. అలా హాస్యాన్ని సృష్టిస్తాడు తిక్కన—

"కురుబలమున్ జయించుటయు గోవుల దెచ్చుటయున్ బృహన్నలా
స్ఫురిత భుజాబలంబునన చూపె నిజంబిది నాకు యేల యె
వ్వరికిని నెవ్వరిం గెలువ పచ్చున యిట్టి సహాయ సంపదం
బొరయకయున్న మీకెరుగ బోలునె నా బ్రతుకెట్టి భంగియో"
—అంటాడు ఉత్తరుడు.

క్రిందటి రాత్రి దక్షిణ గోగ్రహణ సందర్భంలో కలిగిన యుద్ధం పూర్తిచేసి అక్కడి ఇసుక తిన్నెలమీద కాలంగడిపి ఉదయానికల్లా విరాటుడు ధర్మరాజాదులూ నగరం చేరుతారు. తీరా ఇక్కడి పరిస్థితి విని విరాటురాజు బెంబేలు పడిపోతాడు. అయ్యో నా చిన్నబిడ్డ పసివాడు. అంత గొప్ప యోధులయిన కౌరవులపైకి యుద్ధానికి వెళ్ళాడా! అయ్యో ఏమవుతుందో ఏమోనని గోల పెట్టుతాడు.

కంకుడు ధైర్యం చెప్తాడు—సుశర్మను జయించి రావడమనే శుభం నీకు ఇప్పుడె కలిగింది గనక రెండో విజయంకూడ నీకు సంప్రాప్తిస్తుంది. ఎందుకంటే ఉత్తరుడేననేమిటిగాక బృహన్నల సహాయంతో ఎవరు వెళ్తే వాళ్ళే జయిస్తారు అంటాడు. ఎందువల్ల అలా అన్నారని అడిగితె అతడు అర్జునుడేను అని చెప్ప టానికి బహుశ ధర్మరాజు సిద్ధంగా ఉన్నాడు. కాని విరాటుడు అలా అడగలేదు. పైగా కొంచెం కోపగించుకొని ఉత్తరునికి సైన్యాన్ని సహాయంగా పంపవలసిందని తనవారికి ఆజ్ఞలిస్తాడు. ఇంతలోనే కౌరవుల్ని జయించి ఉత్తరుడు గోగణాలన్ని

తోలుకొని వచ్చినట్లు వార్తవస్తుంది. అనంతమైన సంతోషాన్ని పొందుతాడు విరాటుడు. కుమారుని తీసికొని రావాల్సిందంటాడు. కంకుభట్టుతో జూదం ఒక ఆట వేద్దాం రమ్మంటాడు. సైరంధ్రి మరి అక్కడకు తన భర్త సంతోషాన్ని చూడాలని వచ్చిందేమో బహుశ అక్కడ ఉన్నది. ఆమెను చూచి విరాటుడు జూదవు సారెలు తెమ్మని తెప్పిస్తాడు.

మళ్ళీ క్షణం గాలి పీల్చుకొని విరాటుడు ఓహో భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామలతో క్రూడుకొన్న కౌరవ సేనను ఓడించి నా కుమారుడెంత గొప్పపని చేశాడూ అని ఆనందిస్తున్నాడు. ధర్మరాజు ఎలాగైనా తమతమ రహస్య విషయాలు విరాటుడికి చెప్పాలనే ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు గనుక, "అబ్బే వారందర్నీ ఉత్తరుడొక్కడే జయించాడంటే అంతకంటె ఆశ్చర్యమైనది ఇంకొకటి ఉంటుందా! ఉత్తరుడు ప్రసిద్ధికెక్కియుండేవాడు గదా" అన్నాడు. అందుకు విరాటుడు "ఐతే అతడు వాళ్ళని జయించనే లేదంటావా? నీవు కనుక ఊరుకొన్నానుగాని మరొకరలా అంటే ఏమి చేసేవాడివో" అంటాడు. ధర్మరాజు మళ్ళీ "బృహన్నల రథంమీద నిల్చి తన భుజబలం పెరవారిమీద చూపుతుంటే ఉత్తరునకు రాక్షసులు కొట్లకొలది వస్త్రేమాత్రం జయించడం కష్టమా?" అంటాడు. విరాటుడు "ఔరా! నాకుమారునికయిన పొగడ్త నీకు పొసగటల్లేదు. మూర్ఖమైన ఉద్రేకంతోకూడ మాట్లాడుతున్నావు! నేను ఇది సహించను" అంటున్నాడు. కంకుడు మాత్రం "నేను చెప్పాను గదా ఇది తథ్యం విను. బృహన్నలే నీ కుమారుని సారథిగా తీసుకొనివెళ్ళి అందర్నీ గెల్చి ఉంటాడు. ఇది తెల్సికొనాల్సింది" అంటాడు. ధర్మరాజు అంతర్యం "అలా ఎందుకనుకొంటున్నావు" అనె ఉత్సుకతతో విరాటుడడుగుతాడని !!! విరాటుడికి మాత్రం కోపం అగ్గలమైపోతోంది. చివరకు ధర్మరాజు, "బృహన్నల విజయాన్ని పురంలో చాటింపు" మంటాడు. దీనితో ఓర్పు నశించిపోతుంది విరాటునిలో. ఆసారె ఒకదానిని తీసికొని ధర్మరాజు ముఖాన కొట్టాడు. నెత్తురు కారుతుంది. వెంటనే ద్రౌపది తన చీర చెరగుతో ఆ రక్తం క్రింద బడకుండ ఆపి వత్తిపట్టుకుంటుంది. మీ ఇద్దరకూ సంబంధ మేమిటని అయినా విరాటుడు అడగక నీపై చీరతో అరక్తం అంత భద్రంగా ఎందుకు పట్టుతున్నావు అని అడుగుతాడు సైరంధ్రిని. సైరంధ్రి ఆయన తన భర్త అని చెప్పటం అసంభవం ఆ సందర్భంలో. ధర్మరాజు ఆజ్ఞ లేకుండా ఆమె అలా బయటపడదు. కనుక అంటుంది ఆయన రక్తం ఎన్నిబొ

క్రింద వడితె అన్ని సంవత్సరాలు ఆ రాజ్యంలో అనావర్షభయం కలుగుతుందని" ఆయన ద్విజుడవడమె దానికి కారణమని ఒక సూచన నిస్తుంది.

ఇంతలో ప్రతీహారివచ్చి "ఉత్తరుడూ బృహన్నల ఇద్దరూ తమరు రమన్న కారణంచేత వచ్చారు ప్రవేశపెట్టుమంటారా' అంటాడు. వెంటనే ధర్మరాజు "బృహన్నలను రానీయకు. ఉత్తర కుమారుని రమ్మనవలసింది.బృహన్నల ఈ రక్తాన్ని నా ముఖాన ఈ దెబ్బను చూస్తే కోపిస్తాడు" అంటాడు. విరాటుడికి ఈ సలహా మరీ బాగుండి యుండవచ్చు. "అలాకానీమం"టాడు_ ఎందుకంటె బృహన్నలను తాను చూడటానికి ఇష్టపడకపోవచ్చు ఉత్తరుని కలిసిందాకా.

ఉత్తరుడు వచ్చి తండ్రికి నమస్కరించి కౌగలించుకొని, కంకుభట్టుకు సగౌరవంగా నమస్కరించి ఆయన ముఖంపై నెత్తురు దెబ్బ చూచి అదేమిటంటాడు. విరాటుడు తాను సారె తీసి వేశానని చెప్పి ఎందుకంటే, "నీ విజయాన్ని నేను పొగిడినప్పుడు అతడు సరిగా గ్రహించకపోయినా" డంటాడు. ఉత్తరుడు "అయ్యో! ఎంత పొరపాటు చేయడమయింది. ఈ సందర్భంలో తమరు ఆయన్ని ప్రార్థించాల్సింది కరుణింపుమని" అంటాడు_విరాటుడు – పాపం కంకుభట్టును భక్తియుక్తంగా వేడుకొంటాడు. తరువాత బృహన్నల రాంగానే కంకుభట్టు తన ముఖంపై దెబ్బ కననవడకుండ కాటికప్పుకొంటాడు.

సమర విషయాలన్ని చెప్పవలసిందని తండ్రి అడిగినప్పుడు ఉత్తరుడు తనకు ఒక మహాత్ముడు సహాయం వచ్చి రక్షించాడనీ నిజానికి తాను భయపడి పారిపోతున్నప్పుడు అతడువచ్చి ధైర్యం చెప్పి రక్షించాడంటాడు. ఆ రక్షించింది బృహన్నలని గాని అర్జునుడనిగాని చెప్పడు. ఎందుకంటే అర్జునుడు అలా కట్టడి చేశాడు. అక్కడ యుద్ధం మొదలయిన దగ్గర్నుంచీ ఒక్కొక్కరిని ఎలా జయించడమయిందో అంతా వర్ణించి చెప్తాడు. చివరకు ఒకొక్కరు గెలువలేక ఎలా పారిపోయిందనిన్నీ తప్పించుకొన్నదిన్నీ కూడ వర్ణిస్తాడు. ఇది ధర్మరాజూ, ద్రౌపదీ కూడ వింటున్నారు. వారికి అర్జునుని పరాక్రమం వర్ణించటం ఎంత ముదావహమో విరాటుడికి తెలీదు. ఈ కంకుడు ధర్మరాజనీ, అర్జునుడు, భీముడు, నకులుడు, సహదేవుడూ ద్రౌపదీ అంతా ఇక్కడే ఉన్నారని తెలిసిన ఉత్తరుని సంతోషోద్రేకానికి ఆ మాట చెప్పకూడదని ఆంక్ష ఒకటి హద్దు అయిపోయింది. తన కుమారుడే ఎలాగయినా గెల్చివచ్చాడనే సంతోషానికి అడ్డుగా ఆ యక్షుడెవడో వచ్చి ఇంత పేరు కొట్టేశాడనె కించ విరాటు

డికి ఉండటం చిత్రమైన సన్నివేశం. చివరకు ఉత్తరుడు' ఆ గంధర్వుడు మన వంశానికి మేలు చేయటమె తనకు ప్రధానమ'న్నట్లు చెప్పాడు.

ఇలాంటి విజృంభమాణమయిన యుద్ధం చేశాదెవరోను అని ఉత్తరుడూ, బృహన్నలే అంతమేధావీ అని కంకుభట్టూ చెప్పిన మాటలను సంధానంచేసి ఆలోచించటం విరాటుడు చేయలేదు. అతడిది నపుంసకత్వ బుద్ధి అంటాడు తిక్కన్న. నిర్వృత్తి అని అర్థం. బృహన్నలను విరాటరాజు ఆదరించి, ఉత్తరుణ్ణి బృహన్నలనూ అంతః పురానికి పంపివేస్తాడు. అలా వెళ్తూ బృహన్నల ఉత్తరుని నీవు బాగా మాట్లాడినావని మెచ్చుకొంటాడు. ధర్మరాజుకు అంతకంటె ఎక్కువ తెలియనీయ నక్కర లేదంటాడు.

తను చేసిన పనికి ధర్మరాజు ఎలా భావిస్తాడోనని అర్జునుని శంక అనేది గమనీయం.

4. అభిమన్యుని వివాహం

ఆ రాత్రి రోజువారి కృత్యాలు పూర్తి చేసుకొని ధర్మరాజు ఉంటున్న గృహంలో భీమార్జున నకుల సహదేవులూ ద్రౌపదీ అంతా వెళ్ళి కలుస్తారు. గోగ్రహణపు కథా విషయాలన్నీ ఒకరికొకరు తెల్పుకొని సంతోషిస్తారు. కాని అర్జునునకు ధర్మరాజు తన ముఖాన్ని పూర్తిగా కనపడనీయక మారుమొగంతో ఉన్నాడు. దానికి కారణమేమిటో తెలియటల్లేదని భీమసేనునితో అర్జునుడు అంటాడు. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుడు జరిగిన సంగతిని చెప్పక తప్పలేదు. వెంటనే భీముడూ అర్జునుడూ చంపేస్తాం ఈ విరాటుడినంటారు. అప్పుడు ధర్మరాజు జ్ఞాపకం చేస్తాడు వీరిద్దరికీ—

"ఆ రాజుకు మనం ఫలాన అనేది ఇంతవరకూ తెలియదు. ఇన్నాళ్ళూ అతడి చాటున మనం దాగి పబ్బంగడుపుకొన్నాం. అతనికి ఏ విధమైన ఎగ్గుగాని చేయటం సమంజసం కాదు. మనం ఫలాన అని తెలిసిం తరువాత అతడట్లా ప్రవర్తిస్తే ఆ సంగతి వేరు అంటాడు. ముందు తమని తాము రాజునకు తెలియపరచుకోవటం కర్తవ్యం. ధర్మరాజు కర్మయోగి. కర్తవ్యం లేని పనులను చేయదు. ఇప్పుడు కర్తవ్యం తమని తాము రాజున కెరిగించుకొనటం.

మరునాడు రాజదర్బారులో తెలుపుకొందామని నిశ్చయించుకొని ఆనాడు అక్కడనే విశ్రమించి ఉదయం స్నాన సంధ్యలు పూర్తిచేసి రాజదుస్తులు ధరించి వచ్చి విరాటుని దర్బారులో ఉన్నతాసనాలమీద కూర్చుంటారు. ధర్మరాజు విరాటుని సింహాసనంమీదనే కూర్చుంటాడు - విరాటుడు వచ్చేటప్పటికి. ఈ రంగం విరాటునికి చాలా కోపాన్ని తెప్పిస్తుంది. ఆయన వచ్చినా, వీళ్ళు లేవరుకూడ. విరాటుడు కంకుభట్టుని పిల్చి మదకారణంచేత కదా నీవు నా సింహాసనంమీద కూర్చొని నేను వచ్చినా లేవకున్నావు అంటాడు.

అప్పుడర్జునుడు "అయ్యా ఈయన నేల నాల్గుచెరగులా ధర్మపరిపాలనం చేసినవాడు. దిక్కులన్నీ ఇతడి కీర్తితో వెలుగొందినయి. రాజసూయాధ్వరం చేసినవాడితడు. సత్యభాషా మహావ్రతశాలి. ఈయనే ధర్మరాజు సుమా! ఈయన ఈమాత్రపు సింహాసనానికి తగడా అంటాడు. విరాటుడప్పుడు అలాఅయితే భీమార్జునులు మొదలయినవారంతా ఏరి? అంటాడు అమాయకంగా. అప్పుడు అర్జునుడు వాళ్ళను ఒక్కొక్కరినే చూపిస్తూ వాళ్ళను పరిచయం చేస్తాడు. భీముడు అర్జునుని తెల్పి పరిచయం చేస్తాడు. ఉత్తరుడప్పుడు ఈ అర్జునుడే నన్ను యుద్ధంలో సారథి చేసికొని కౌరవులను గెలిచినవాడు. ఆయన వెంటనే ఆ సంగతి చెప్పవద్దనటంచేత ఇప్పటివరకూ నేను చెప్పలేదు." అంటాడు. విరాటుడు ధర్మరాజు పాదాలకు నమస్కరించి మిగతావారిని కౌగలించి సుధేష్ణకు కబురంపి ఈ సంగతంతా తెల్పి ద్రౌపదిని గౌరవింపచేస్తాడు.

అర్జునుడు విరాటుడికి కృతజ్ఞతలు తెల్పుతూ ఈ అజ్ఞాతవాస వత్సరం విరాటుని ఆస్థానంలో తాము ఒదిగి ఉండటానికి ఎన్నో వీళ్ళు కలిగినదై విరాట్పురి ఉన్నదని మెచ్చుకొంటాడు. అందుకు విరాటుడు "మా పుణ్యవశంచేతనే మీరు ఈ సంవత్సరం ఇలా కడపగలిగారుగాక ఇందులో నా గొప్ప తనమేమీ లేదు. పైగా మీరు వేరూ నేను వేరూ అనుకోవద్దు. మీరు సంతోషపడటం నాకెంతో సంతోషం. ఈ రాజ్యాన్ని మీరు ఏలుకోవలసింది అంటాడు. అప్పుడు ఉత్తరుడు ఎంతో తెలివిగా మాట్లాడతాడు, "ఈ రాజ్యానికేమి. ఈ రాజ్యం వాళ్ళు జయించి ఇచ్చిందేగదా నిన్నటి రోజున - ఆ ఇవ్వటం చాలదుగాక. ఇంకా ఒక కొత్త కాన్క నివ్వాలి ఉత్తరను పిలిపించాల్సింది" అంటాడు.

విరాటుడికి చాలా సంతోషమవుతుంది. "ఉత్తరను అలంకరించి తీసుకొని రమ్మం"టాడు. సుధేష్ణకు కబురంపుతాడు. మంగళ వాద్యాలతో ఆమెను తీసుకొని వస్తారు. విరాటుడు ఉత్తరను ఆదరంతో తీసుకొనివచ్చి ధర్మరాజు ప్రక్కన నిలిపి, మేమంతా మీకు పనిచేయడానికి ఇష్టపడుతున్నాము. ఈ బంధువుల కందరకూ మీతో కలిసియుండటం ఎంతో ఇష్టం అంటాడు. ధర్మరాజు అర్జునుని వంకచూస్తాడు. అర్జునుడు మత్స్య రాజుతో ఈ పిల్లను నా కోడలుగా తీసికొంటానుగాక. ఈ సంవత్సరమంతా వీరందరి పరిచయంతో మెలగిన కారణంగా నేను ఈమెకు గురువునవుతాను కనక అదే సమంజసమంటాడు.

అర్జునునికి సుభద్రయందు అభిమన్యుడనే కుమారుడున్నాడు పెండ్లిడువాడు. విరాటుడు వెంటనే చాల బాగున్నదంటాడు. ధర్మరాజు అంగీకరిస్తాడు. అంతా ఒప్పుకొంటారు వెంటనే. దైవజ్ఞులను పిల్చి ముహూర్తము నిశ్చయించి యాదవ పాంచాలాది బంధుజనుల నందర్నీ పెండ్లికి రావలసిందని రెండు వంశాలవారున్నూ కబుర్లు పంపిస్తారు.

ఇక దుర్యోధనుడు కర్ణశకుని దుశ్శాసనులతో మంతనం చేసి అజ్ఞాతవాస కాలం పూర్తి అయిందని భీష్ముడు చెప్పింది సరికాకపోయి ఉండవచ్చుననీ, ఆయన పాండవులమీద పక్షపాతంతో అలా చెప్పి ఉంటాడనీ ఈ సంగతి నిజమైన లెక్క తెలియాలంటే ధర్మరాజువద్దకే కబురు పంపితే అతడు నిష్కర్షగా సత్యమైన సంగతిని చెప్తాడనీ తీర్మానిస్తాడు. ఇది ధర్మరాజు యొక్క ధర్మనిరతిని తెలుపుడు చేయడానికి ఎంత బలమైన నిదర్శనమో యుపకులు ఆలోచించి చెప్పడానికి ప్రయత్నం చేస్తే ధర్మరాజుమీద దురభిప్రాయం కలగడం మానుతుందనిపిస్తుంది.

దుర్యోధనుడు ఒక దూతని ధర్మరాజు వద్దకు పంపి అజ్ఞాతవాస కాలావధి పూర్తికాకముందే అర్జునుని తాము గుర్తించారుగనక ఇప్పుడేం చేయాలో అదిచేయాల్సిందని కబురు చేశాడు. ఆ దూతవచ్చి చెప్పంగానే ఆ కాలావధి కచ్చితంగా అంతకుముందే పూర్తి అయిందని చెప్పి—

"నిండె సమయాబ్దములు నిం
కొండన లేదిపుడచని సుయోధనుతో భీ
ష్ముండు గురుడును వినగా
నిండెననుము ని-డె నిండె నిక్కంబునకున్"

—అ ...డు తిక్కన. కౌరవులు ఇది విని మాట్లాడకూరుకొన్నారు.

ధర్మరాజాదులు తమ తమ ఆయుధాలు తెచ్చుకొని ఉపప్లావ్యానికి వెళ్తారు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు, బలదేవుడు సాత్యకి ఇతర యాదవులు అంతావస్తారు. పాండవులు ఎదురువెళ్ళి సుభద్రాభిమన్యులు సహాఅంతరనూ ఆదరిస్తారు. పాంచాల దేశంనుంచి ద్రుపదుడూ అతని పుత్రుడూ వస్తారు. వీరందరూ కలిసి విరాటపురికి పెండ్లికి తరలి వెళ్తారు.

అక్కడ మత్స్యపురాధీశుడు మహార్భాటంగా ఉత్తరను అభిమన్యునకిచ్చి పెండ్లిచేస్తారు. పాండవులకు శుభం ఇలా కలిగింది. సభాపర్వంలో కలిగిన రాజ్య సుఖం గొప్పదేగాని ఇప్పుడు తమ కుమారుని పెండ్లిలో ఇంకా ఎంతో ప్రశాంతమైన సుఖాన్ని వారు పొందారనేది గమనీయం.

విరాట్పర్వ కథలో వ్యాసమహర్షి, అదివరకె అహంబ్రహ్మాస్మి సాధన పూర్తి చేసిన సాధకుడు, బ్రహ్మ అయి తాను తిరిగి లోకంలోకి వచ్చి సర్వమూ బ్రహ్మ యేను అనే "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మమనే సాధనను" అరంభించటం సూచించాడు. పాండవులు మహత్తర స్థితిని వదలి సామాన్యులుగా మనటం నేనే బ్రహ్మమనే స్థితి నుండి వచ్చి సర్వమూ భగవన్మయమనే దోవపైపునకు రావటమేనని గమనీయం.

ఇది విరాట్పర్వము

